

Sodobnost

9

Letnik 76
september 2012

Uvodnik

dr. Marko Pavliha: Od države k prav(n)i domovini 1027

Mnenja, izkušnje, vizije

Jan-Werner Müller: Neuspeh evropskih intelektualcev? 1042

Pogovori s sodobniki

Cvetka Bevc z Markom Sosičem 1050

Sodobna slovenska poezija

Meta Kušar: Vrt..... 1061

Tina Kozin: Razbeljeni zvoki..... 1067

Sodobna slovenska proza

Franjo Frančič: Poletel bom..... 1072

Alenka Koželj: Ptice pozimi 1079

Marko Golja: Mrtvi..... 1095

Tuja obzorja

Manuel de Pedrolo: Zvezek o uničenju in preživetju..... 1109

Alternativna misel

Matthijs van Boxsel: Enciklopedija neumnosti, 1 1125

Brati ali ne brati ...

Bernard Pivot: Besede mojega življenja 1140

Sprehodi po knjižnem trgu

Stanka Hrastelj: Igranje (Staša Pavlović)..... 1151

Milan Vincetič: Stajanke (Peter Kuhar) 1154

Uroš Sadek: Druge zgodbe (Lucija Stepančič)..... 1157

Vida Mokrin-Pauer: Jupi za jantar (Milan Vincetič) 1160

Mlada Sodobnost

Milan Petek Levokov: Skrivnost Oblačne gore (Gaja Kos)..... 1163

Tadej Golob: Zlati zob (Majda Travnik Vode) 1165

dr. Marko Pavliha

Od države k prav(n)i domovini

Neznosna izmuzljivost (ne)pravne države

V ustavi je zagotovljeno življenje v pravni in socialni državi, toda zdi se, da ima vse več ljudi pomisleke glede obeh pridevnikov. Največkrat za vse tegobe krivimo “državo”, pri čemer pozabljamo, da smo – poleg teritorija in organizirane oblasti – del nje tudi mi.

Če že preskočim impresivno množico učenjakov od Platona dalje, ki so skorajda dve tisočletji in pol modrovali o tej kočljivi temi, nočem zaobiti našega Leonida Pitamica, ki je o državi pisal že v prvi tretjini prejšnjega stoletja. Ob ponatisu njegove legendarne *Države* ga je Marijan Pavčnik pohvalil kot klasika slovenske pravne znanosti in “sinonim za markantnega in mednarodno uveljavljenega pravnega znanstvenika, za matičarja in prvega dekana Pravne fakultete v Ljubljani, za izvrstnega in široko razgledanega pedagoga, za nadstrankarsko opredeljenega politika in diplomata, za osebno skromnega, vernega in tolerantnega človeka, za žlahtnega in dostojanstvenega gospoda”. Zaslužen slavospev, ki je povojno komunistično oblast tako močno dregnil v nos, da ga Prezidij Ljudske skupščine Republike Slovenije iz političnih razlogov ni potrdil za rednega člana Akademije znanosti in umetnosti. Na pekočo krivico so prilepili obliž šele petdeset let pozneje!

Po Pitamčevo je država pravna organizacija ljudi na določenem ozemlju (in morju!), ki je neposredno podrejena meddržavnemu pravu in kateri so podvržene vse pravne organizacije na tem območju, razen tistih, ki so same neposredno odvisne od mednarodnega prava. V ospredju torej ni nacionalna suverenost, temveč vrhovnost mednarodnega prava oziroma njegova prevlada nad notranjo postavo, ki je še danes in vse bolj zapisana v modernih ustavah. Čim bolj je država urejena in čim bolj vsebina pravnih pravil soglašča z razpoloženjem prebivalstva, tem manj je treba ljudi

siliti k zakonitemu ravnanju. Ne glede na njeno suverenost je še vedno živa starogrška ideja, da je namen države (politike) srečno, ekonomsko zadovoljivo in npravstveno popolno življenje državljanov.

Pitamic prikaže nastajanje pojma individualne svobode iz krščanskih principov in ustavnega ustoličenja oziroma slovesne proglasitve “starih, že pred ustavo obstoječih, iz naravnega ali božjega zakona izviraajočih pravic” človeka. Že v 18. stoletju je zavladata ideja, da so določene pravice “religioznega ali naravnega, v bistvu človeka utemeljenega značaja, ki so pred pozitivnim pravom, katero se šele ustvarja radi boljše zaščite teh pravic”, in tudi če bi jih postavljeno pravo hotelo odpraviti, jih ne bi moglo, kajti “obstajale bi naprej zoper vsako pozitivno pravno organizacijo in zoper ustavo”.

Pravna država je moderna, demokratična skupnost, kjer vlada pravo, oprto na tri stebre oblasti: zakonodajno, izvršilno in sodno. Delovanje državnih organov je pravno vezano, zavarovane so temeljne človekove pravice in svoboščine. Kot lahko preberemo v *Pravni državi* iz Pavčnikovega bogatega uredniškega in ustvarjalnega opusa, je vanje dovoljeno posegati le izjemoma, kadar je to izrecno pravno dovoljeno, pa še tedaj spoštljivo do načela sorazmernosti z namenom vzpostavitve ustreznega ravnovesja med nasprotujočimi si pravicami in pravnimi interesi. Pravna država je odišavljena z ideologijami in odseva kulturo posamezne družbe, vendar se dandanes ne bi smel pripetiti Bevkov prefekt, ki je zabrusil kaplanu Martinu Čedermacu, da se sicer zaveda krutosti režima, vendar se koristi države ne smejo ozirati na čustva posameznikov ali majhnih skupin, ker ima ona “pred očmi cilje, katerim se mora ukloniti vse drugo”.

Temeljev demokratične države ne najedajo zgolj eklatantne kršitve pravnih norm, temveč toliko bolj zlorabe prava in pravic, čeprav je že pred približno osemnajstimi stoletji znameniti rimski pravnik Gaj izpričal pravilo, da svojih pravic ne smemo zlorabljati – *male enim nostro iure uti non debemus*. Tudi današnje ustavno pravo zapoveduje, da so človekove pravice in temeljne svoboščine omejene s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ustava. Žal so pravice vsak dan zlorabljene, pogost je obid zakona, določena družbena razmerja se pretirano pravno urejajo, premnogi se slepo ravnaajo po črki zakona. Najhujše zlorabe so prepovedane oziroma kaznive, kot denimo zlorabe pravic iz socialnega zavarovanja, izvršbe, monopolnega položaja, notranje informacije, trga finančnih instrumentov, položaja ali zaupanja pri gospodarskih dejavnostih in uradnega položaja ali uradnih pravic. Na žalost večina premetenih zlorab ostaja v sferi neugotovljivega in nedotakljivega.

Zloraba se tesno prepleta z moralo in etiko, kar je razvidno iz maksime antičnega rimskega prava *in fraudem legis agere* – ravnati v prevaro zakona. Janez Kranjc pojasni, da pride do izigravanja oziroma obida zakona, “ko stranka izrabi (tj. zlorabi) njegovo pomanjkljivo dikcijo za to, da doseže cilj, ki je v nasprotju z zakonom”. Omenja klasičnega pravnika Pavla, ki je razložil razliko med kršitvijo in obidom zakona, češ da “stranka v prvem primeru stori tisto, kar zakon prepoveduje, v drugem primeru pa ob spoštovanju zakonskega besedila obide njegov smisel”. Tako kot v rimskem pravu bi morali tudi danes izenačevati kršitev z izigravanjem, zlorabo zakona.

V moderni pravni državi imajo daleč pretiran pomen politične stranke, ki se običajno delijo na desnico in levico, na konservativne, liberalne, socialne in nacionalistične, na koalicijo in opozicijo. Sodobna slovenska politika je vzklila iz enopartijskega sistema, ki je shiral zaradi sovjetskih in originalnih hib, ponašal pa se je vsaj z eno prednostjo – s profesionalno politično elito, ki je mnogim parala živce in pečatila življenjske usode, a je vsaj približno vedela, kako, kje, zakaj, kam in kdaj. Nato so nas v samostojnost in množstvo partij poleg peščice politikov popeljali pesniki in pisatelji, umetniki in nadebudni razumniki, dobesedno prek Nove revije v prvi osnutek ustave in osveženo družbeno klimo. Brez slovenske kulture nikoli ne bi bilo neodvisne države, kar očitno ni bil dovolj prepričljiv zgodovinski argument za ohranitev kulturnega ministrstva, ne, treba ga je bilo ignorantsko ukiniti! Med protestiranjem zoper vojaško sojenje četverici in kratkotrajno vojno se je zdelo, da smo končno složni, a se je iluzija kaj hitro onegavila s slovensko prislovično prepirljivostjo in zavistjo, morilko vseh vrlin in najhujšim naglavnim grehom, ki nas še naprej deli na vaše in naše, leve in desne, rdeče, bele in črne, domobrance in partizane, verujoče in ateiste in tako nazaj, neverjetno nazadnjaško, do neskončnih razlikovalnih mutacij.

Nekdaj sem mislil, da bi se moralo v politiko vključiti več strokovnjakov, kar sem ne nazadnje storil tudi sam, misleč, da domovina potrebuje moje znanje in pomoč. Po nekaj partijah političnega pokra se mi zdi, da nam primanjkuje kariernih politikov, ki ne bodo vseskozi nihali med “civilnimi” službami in oblastniškimi funkcijami, temveč se bodo odločili za ene ali druge in jih potem opravljali s stoddotno skrbnostjo. Priznam – in naj mi bo zategadelj pol oproščeno –, da se nikoli nisem povsem počutil poklicnega politika, nasprotno, predstavljal sem se kot profesor na začasnem delu v politiki, po izstopu pa so me še nekaj časa zbadali kot politika na začasnem delu na fakulteti. Profesionalne politike bi zaenkrat komajda lahko prešteli na prste ene roke, pa še ti niso idealni,

saj jih mučijo osebnostne težave, denimo patološki ali grandiozni narcizem, preganjavica, grabežljivost, nezmožnost oblikovanja lastne zdrave družine in asocialnost, ali pa pomanjkljivo znanje in to, da imajo premalo vodstvenih izkušenj oziroma jih sploh nimajo. Soglašam, da je recimo za ministra pomembnejše obvladovanje politične veččine, zabeljene z vrli-nami, kot strokovno poznavanje resorja, ker se lahko za pomoč obrne na strokovnjake, bodisi notranje, to je zaposlene, ali zunanje. Problem sled-njih je v tem, da so večinoma že okuženi s politiko, zato jih vsakokratna oblast izključuje glede na njihovo domnevno politično pripadnost. Če bi se s politiko ukvarjali le politiki, bi se morda tudi stroka lahko zopet odela v modro togo znanstvene korektnosti in skupaj s preostalo civilno družbo učinkovito nadzorovala vse tri veje oblasti in jim pomagala.

Potrebujemo manj političnih strank in več njihovega medsebojnega sodelovanja v korist ljudstva, torej več kakovosti na rovaš količinskega egoizma. Zakaj nas mora še dandanes jeziti ugotovitev Juša Kozaka, da "stranke nikoli niso zajele najglobljih življenjskih potreb naroda, niso razumele njegovih etičnih vrednot"? Že pred francosko revolucijo je bila v ameriško deklaracijo neodvisnosti leta 1776 vgravirana enakost vseh ljudi, ki jih je stvarnik obdaril z neodtujljivimi pravicami, kot so življenje, svoboda in sreča. Za varstvo teh pravic skrbijo vlade, ki jih v primeru nekonstruktivnosti ljudstvo lahko zamenja ali ukine. Naj v krepkem ti-sku izpišem zadnja dva glagola? Od Goričkega do Pirana namreč vlada naveličano prepričanje, da še nobena vlada ni obvladala ljudskega vladan-ja. Duhovni požar podžigajo mediji, ker so afere, kri, solze in semenska tekočina za marsikatero občilo silno priljubljeno rumeno gnojilo. Je v poročilih sploh še kaj bodrilnega? So krivi le oni, vi ali mi vsi?

V svoji najnovejši (r)evolucijski knjigi o božji kazni je Boštjan M. Zupančič še poglobil drzno hipotezo, da je zaradi negativnega vpliva pe-esticidov in posledično hormonskih motenj zlasti v zadnjih tridesetih letih moški zarodek že v maternici kemično skopljen, kar prepreči maskuliziranje možganov. Zato ne pride do sekundarne identifikacije z očetom, ki je za edipalni proces bistvena. Vrednote se lahko ponotranjijo le prek očeta, in če se to ne zgodi, postane mati zapovedovalka Zakona, kar razvodeni vrednote, ki so žlahtno vezivo družbe. Prededipalni moški pozna zlasti poželenje in slo po vsem, zato ni sposoben odlaganja užitek. Ne čuti hrepenenja, ki je ključno za ustvarjanje velikih idej in izvornih zamisli. Ustreza Hobbesovi predstavi človeka volka, ki hlasta po lasti, slasti in oblasti. Ker ni v stiku s svojim Sebstvom in je blokiran v hrepenenjskem potencialu, deluje apatično in brezidejno. Zupančič opaža, da se današnja družba zaradi razčlenjevanja drobi v pesek. Brez etike in morale zavlada anomija, poruši se družba,

zato je kriza posledica sesutja vrednot. Pravna država niso zgolj norme, zapisane v slovenskem, evropskem in mednarodnem uradnem listu, temveč predvsem ponotrzanjenost moralnih, etičnih norm, česar prededipalci niso zmožni. Zato je vse več patoloških narcisov, sociopatov, psihopatov in drugih sprevržencev, ki stremijo kvišku v samo stratosfero, divjajo po hierarhičnih lestvicah in se večinoma uspešno zavihtijo na vodstvene funkcije. Norci vladajo, normalni pa norijo. Koncept človekovih pravic je postal potuha najhujšim zlorabam. Psihopati manipulirajo, se pretvarjajo in igrajo različne vloge. Dominira nam puerilna hobotnica pohlepnih mladcev in mladenk, katere lovke potrebujejo druga drugo zaradi krhke identitete in učinkovitejše grabežljivosti. Hedonizem je ušel iz Pandorine skrinjice.

Če vse to drži, se moramo globoko zamisliti, ali je sploh možno *resetirati* in nadgraditi ta družbeni *software*, ki ga razjedajo socialno degenerirani in psihopatološki virusi? Peter Singer verjame, da se ljudje skozi zgodovino intelektualno izboljšujemo, zato lahko domnevamo, da nam "boljše miselne sposobnosti omogočajo zmanjšati vpliv tistih elementov v naši naravi, ki povzročajo nasilnost". Torej upanje še ni umrlo?

Priporočam potovanje z imaginarnim časovnim strojem v davno antiko k Marku Tuliju Ciceronu, ki je vklesan v zgodovinski kamen človeštva kot prodoren filozof, državnik, politik, retorik, pravnik in najvplivnejši avtor rimske ustave. Približno sredi prvega stoletja pred Kristusom, leto dni pred svojim bridkim koncem zaradi maščevalnosti generala Marka Antonija, je napisal zadnjo razpravo *De officiis* kot vzgojno pismo sinu o dolžnostih in želenem redu, ki bi ga bilo treba vzpostaviti v sodobni rimski družbi. Ciceronova razprava o praktični etiki je v poznem srednjem veku zaslovela kot moralna avtoriteta in je celo druga natisnjena knjiga po Gutenbergovi *Bibliji*, sam Voltaire pa je menda nekoč pristavil, da ne bo nihče nikdar napisal ničesar modrejšega.

Ciceron poudarja absolutno dolžnost, ki pomeni "to, kar je prav". Ključno je doseganje častnosti, ki po vzoru štirih Platonovih kardinalnih vrlin izvira iz modrosti, pravičnosti, srčnosti in zmernosti. Gre za preudarnost, odkrivanje resnice, veličino duhá, pogum, skromnost, samoobvladanost in vzdržnost. Častno je najvišje dobro, in kar je dobro, je tudi koristno, zato je vse častno tudi koristno, kar pa ni častno, tudi koristno ne more biti. Nikoli ne smemo ravnati pohlepno, krivično, poželjivo ali nezumno, četudi bi mogli skriti svoje dejanje pred vsemi bogovi in ljudmi. Tudi kadar sta v konfliktu etika in pravo, se je treba prikloniti prvi, ker izhaja iz naravnega zakona. Ali kot Ciceron napiše svojemu sinu: "Čemu ti pripovedujem vse to? Ker ti hočem dopovedati, da naši predniki niso odobravalni zvitorepcev."

Kolikor bolje kdo sprevidi najglobljo resnico pri vsaki stvari in kolikor ostreje, hitreje uzre in pojasni razlog zanjo, za toliko preudarnejšega in modrejšega velja. Pravičnost nam narekuje, da smo zanesljivi, stanoviti in resnicoljubni, da ne škodujemo drug drugemu in da uporabljamo skupno lastnino za skupne namene, zasebno pa za svoje lastne. Sijajno in večno aktualno se je nad novopečenimi tajkuni že v antični eri pridušal Aristotel, češ da je razlika med značajskimi potezami tistih, ki so obogateli pred kratkim, in tistih, ki so že dolgo bogati, v tem, da se pri novopečenih bogataših vse slabe lastnosti kažejo v izrazitejši in še hujši obliki.

Ciceronovo razglabljanje o dolžnostih pomenljivo sloni na Platonovi modrosti, da “nismo rojeni zgolj zase, ampak si del našega bitja lasti domovina in del prijatelji”. Stoiki so menili, da se “vse na Zemlji poraja v korist ljudem, pa tudi ljudje sami se rojevajo zaradi soljudi, da bi si mogli med seboj pomagati”. Domovina združuje v sebi vse naše ljubezni. Ljudje s “prirojeno opravilno sposobnostjo” naj se otresejo slehernega oklevanja in se prebijejo v državne službe ter sodelujejo v politiki. Dobrodelno in velikodušno smo dolžni slediti naravi ter prispevati k obči koristi z izmenjavo uslug, z dajanjem in prejemanjem, ter s svojimi veščinami, marljivostjo in sredstvi krepiti medsebojne vezi. Vesoljni človeški rod je povezan z razumom in darom govora, ki s pomočjo poučevanja, učenja, sporočanja, razpravljanja in presojanja zblížujeta ljudi in jih družita z naravno povezanostjo. Človek, ki uboga naravo, ne more škodovati sočloveku. Naj bosta cilj posameznika in občestva eno in isto, “kajti če si bo korist vsakdo prilaščal zase, se bo človeška tovarišija povsem razkrojila”. Ne storimo ničesar, za kar nismo prepričani, da je prav ali narobe, kajti kar je prav, žari samo po sebi, medtem ko dvom pomeni, da razmišljamo o nečem slabem. Bodimo uravnoteženi in pretehtajmo, kakšna svojstva ima vsak od nas, da bomo krojili pravo mero tem lastnostim, ne pa preizkušali, kako bi nam pristajale tuje. Delujmo pomirljivo, blago, vljudno in se tudi v idealnih okoliščinah izogibajmo prevzetnosti, oholosti in arogantnosti. Obnašajmo se tem skromneje, kolikor višji položaj imamo. Do krivic marsikdaj pride zaradi spletk in “pretanjene, a zlohodne razlage prava”, na ta način pa se “veliko greši tudi v politiki”. Ciceron je zagotovo delil Aristotelovo zaverovanost v naravno pravo, recimo iz *Retorike*, da “ustaljena formula 'soditi po svoji najboljši presoji' pomeni, da se pisanih zakonov ni treba toga držati”, in še “da dobrohotnost vedno obstaja in da se nikoli ne spreminja, prav tako tudi ne splošni zakon (ta je namreč v skladu z naravo), napisani zakoni pa se pogosto spreminjajo”.

Šestnajst stoletij pozneje je platonski državniški altruizem skeptično kritiziral nesmrtni esejist Michel de Montaigne, naj pustimo vnamar “tisto

dolgovezno primerjavo med dejavnim in samotarskim življenjem in vse, kar zadeva tisto lepo reklo, ki služi za plašč častihlepju, češ da nismo rojeni za zasebno, ampak za javno življenje”, kajti srečo mora vsakdo najti v sebi, za kar se mora spoznati in razumno urediti svoje življenje v skladu s svojo naravo. Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal. Toda ali je kaj narobe, če nam zasebno in javno vendarle uspe zajeti v simbiotično školjko? Slehernika mora zanimati, kaj se cmari v politični kuhinji, a naj tja ne sili, če se ne namerava popolnoma predati pripravljanju hrane.

“Znak značajske šibkosti ni le nezmernost v prenašanju nesreče,” uči Ciceron, “temveč tudi sreče, znamenito pa je, če ohranimo ravnovesje v vseh premenah življenja ter vselej kažemo enak obraz in čelo”. Če zaradi ugodnih razmer postanemo razbrzdani in presamozavestni, moramo v “krotilnico razuma in učenosti”, da sprevidimo krhkost človeške usode in spremenljivost sreče. Dosledno izpolnjujmo obljube, razen takrat, kadar škodujejo prejemnikom. Ljudje najbolj občudujejo tistega, ki ga ne gane denar, kajti človek, pri katerem opazijo to vrlino, je po njihovem mnenju prestal “preizkušnjo v ognju”. Nobena napaka ni grša od pohlepa, “še zlasti pri prvakah in krmarjih države”, kajti izkoriščati državo za lastni dobiček “namreč ni samo sramotno, ampak tudi zločinsko in brezbožno”. Na drugi strani se izogibajmo slehernemu sumu skoposti, ki je takisto huda moralna hiba.

Državo je treba upravljati v korist varovancev (ljudstva), ne varuhov (politikov), in le tedaj bo, kot pravi Aristotel, država (*polis*) srečna, ker bo tako najboljša in bo lepo uspevala. Platon je dva sprta potencialna upravitelja države slikovito primerjal z mornarji, ki se pripravljajo, kdo naj krmari barko. V obeh primerih so posledice največkrat boleče, če že ne katastrofalne. Nekoč sem v parlamentu ob prazniku državnosti nagovoril zbrane, da je naša domovina deklarirano pomorsko usmerjena, zato si jo zamišljam kot ladjico, na kateri se na poveljniškem mostu občasno zamejnajo častniki, a vsi plujemo proti skupnemu cilju – boljšemu življenju! Zatorej opozicija ne bi smela kvariti strojev in navigacijskih naprav ter upati na ledene gore, ampak bi morala napeti vse svoje možganske sile in državotvorne moči za varno in mirno plovbo, ki jo mora zagotoviti izvoljena pozicijska ekipa. Slednja naj se ne bi otepala nasvetov in naj ne bi pometala v morje vseh, ki niso na palubi, ampak bi jih morala vključiti v delo, saj smo enotna posadka, v isti barki in za skupne potnike.

Michael J. Sandel, eden globalno najbolj priljubljenih profesorjev s Harvarda, dobrih dva tisoč let po Ciceronu razglablja o pravičnosti in kritizira vmesni etični utilitarizem ter libertarizem. Pravična družba goji politiko občega dobrega in skupne blaginje, kar pomeni, da bi morali vsi ljudje

skrbeti za splošno dobro, ne zgolj za lastne interese. Država bi morala najti način, kako vzbuditi vrline, občutek za državljanstvo, patriotizem, požrtvovalnost in služenje javnemu dobremu. Trgom določimo moralne limite, prihodke in bogastvo pravičneje porazdelimo, torej bogatejše obdavčimo zaradi pomoči revnejšim. Potrebujemo strpen, javen dialog, močno in zdravo civilno družbo.

Če se zopet preselimo v preteklost, Ciceron med drugim citira grškega stoiškega filozofa Hrizipa, ki se je posrečeno izrazil glede pretirane tekmovalnosti, ki je bila očitno značilna že za tiste čase: “Kdor teče na tekmovanju, se mora na vso moč naprezati in si prizadevati za zmago, nikakor pa sotekmovalcu ne sme podstaviti noge ali ga odsuniti z roko. Podobno je v življenju: če se vsakdo poteguje za tisto, kar potrebuje, ne ravna narobe, drugemu jemati pa ni prav.”

Ali potemtakem okoli nas razsaja olimpijada političnih, gospodarskih, akademskih in (ne)kulturnih grobijanov?

“Ne bomo ustvarjali, ne bomo delili in ne bomo našli pravice, če ni pravičnosti v nas!” bi nam verjetno na srce položil Pitamic, ki se bržda v grobu obrača zaradi paradoksa, da je kljub pretiranemu obilju prava vse manj prav.

Jaz, bratje, pa vem za domovino ...

“... in mi vsi jo slutimo,” je vzneseno vzkliknil Ivan Cankar po poldrugem vinskem bokalu in nadaljeval: “Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo vzrasla naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom. Tedaj bodo le še grenak in grd spomin te gosposke domovine, na suženjstvu zidane, s krvjo in solzami gnojene, sramota človeštva, zasmeh pravici ...”

Naj bo država slovenska še tako samostojna, pravna in socialna, zategadelj še ni domovina, je pa njen gredelj z ogroddjem, brez katerega ne moremo pluti po viharnih domačijskih niti po svetovnih vodah. Z domovino je kot z ljubeznijo ali srečo – nemogoče jo je definirati, a jo prepoznamo, če jo začutimo. Domovina ni zgolj geografsko območje, kjer človek stanuje, deluje in ob šilcu žganega po oblasti psuje, temveč je skupek spominov, sedanosti in hrepenenja po prihodnosti; je mati, oče, brat in sestra, družina, rojstni kraj, šola, služba, prijatelji, kužek, mačka,

brenčeči čmrlji in ščebetajoče lastovke, škrlatna zarja in zora, zasneženi gozdovi, vrhovi in poljane, modrina morjá, vonj in okus po domačem, pesem, knjiga, pripoved, gledališče, glasba, pejsaž, lepota, samota in do neskončnosti neizrekljiva krasota.

“Božja setev je pognala kal in je rodila – vzrasla so nebesa pod Triglavom,” se je radoval naš Vrhničan v podobi Kurenta. “Oko, ki jih ugleda, obstrmi pred tem čudom božjim, srce vztrepeče od same sladkosti; zakaj goré in poljane oznanjajo, da je Bog ustvaril paradiž za domovino veselemu rodu, blagoslovljenemu pred vsemi drugimi ... bogatejši so pač drugi jeziki; pravijo tudi, da so milozvočnejši in bolj pripravi za vsakdanjo rabo – ali slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja.”

Takšno domoljubno razsvetljenje v nedrjih alpskega raja ali bivanjskega razkošja Finžgarjevega svobodnega sonca nas praviloma prežame do skrajnih intimnih globin šele po nekajletnem bivanju v tujini. Ciril Zlobec spodbudno zapiše glede državnega in kulturnega sosodstva, da vse daljave niso daleč, toda zakaj se naši zdomci onkraj meja ob slehernem spominu na dolino šentflorjansko praviloma zjočejo že po nekaj kozarčkih rujnega, četudi jih pesti nerazložljivi gnev? Očitno ne velja rek “daleč od oči, daleč od srca”, kajti sam sem največ zagrenjenega domotožja začutil ravno od rojakov, ki so se preselili na drugo stran oceana.

“Misel, da si lahko v tujini navzoč, znan ali celo priznan kot posameznik ob hkratni zavesti, da o tvojem narodu vedo komaj kaj ali nič, me je zmerom bolela, zadevala v živo, v določenem smislu poniževala,” se izpove eden slovenskih pesnikov štirih (pa ne tistih malikovanih, kot JBTZ znanih) med opisovanjem svojih italijanskih srečanj, zato “sem se čutil in se še zmerom čutim zavezanega tudi temu občestvu, ki mu pripadam, čeprav ta svoj narod pogosto kritiziram, tudi zmerjam, obupujem nad njim ...” Ko mu je bilo po osamosvojitvi Slovenije v politični areni najhuje zaradi podlih podtikanj, je še vedno zmožel izdahniti najpristnejše domoljubje: “Domovina, hvala, ker v vsem tem blatu čista si ostala.”

France Papež je v svojih zapisih pripomnil, da je v zdomstvu knjiga osnovno sredstvo za ohranjanje slovenske narodne zavesti; knjiga nas “človeško in narodnostno osvešča in ohranja, obenem pa nas vodi po deželah, v katerih bi se brez nje že davno izgubili”. Knjiga je medčloveška vez, kajti sleherni človek ima “pravico do knjige, kot ima pravico do kruha in svobode”. Kot bi slutil, kaj vse grdega se bo čez desetletja zopet počelo s slovensko knjigo in sploh s kulturo, je izpovedal trpek občutek, “da ima knjiga vsak dan težjo pot do človeka”. Zakaj se historične napake vseskozi ponavljajo, mar ne bi morala biti zgodovina po Ciceronu učiteljica življenja? Nam resnično grozi konec umetnosti, kot se utemeljeno sprašuje

Tone Peršak? Slovenija ne hujša le v glavo – tako Mojmir Mrak –, temveč tudi v srce, kar je še hujše.

Žal se domoljubje, rodoljubje ali patriotizem prepogosto enačijo z nacionalizmom, kar je na solinah in dolenjskih gričevnatih izboklinah žalostilo tudi vrlega Toneta Pavčka. Proti koncu tuzemskega poetičnega romanja se je v času svoje duše in telesa potožil, da je imela beseda domoljubje nekoč “zven in pomen, je bila postavljena visoko, prav skupaj z besedo čast”, danes, v času, ko imamo pravo državnost, pa izgublja nekdanjo ceno. “Beseda je zastarela, ne zveni ne modno ne donosno, njen pomen je pogosto celo vzrok za posmeh.” Dom je jezik, saj se narodimo “materi v krilo in v narečje njenega jezika”, zato ni dovolj, da imamo svojo državo, Evropo, zakone in resolucije o zaščiti jezika ali nepopolne antologije domovinske proze in poezije, če hkrati pozabljamo bistveno: “da nam bo vse to v prid le, če bo vsemu temu stala ob strani naša zavest in njena posestrima ljubezen”. Tako je Anton Martin Slomšek učil, da moramo ljubiti svoj rod in spoštovati “mili jezik materin”, Jože Likovič pa, da je beseda materna vseh dobrot dobrot, kar je pravzaprav performativno, saj je beseda hkrati tudi dejanje.

V tem čudnem času malodušja in nihilizma ne bi škodilo vnovično vstajenje časopisa Domovina, ki se je pred skoraj stotimi leti ponujal s sloganom *Po vsej Sloveniji gre glas: Le 'Domovina' je za nas!* Toda parole so lahko kvečjemu zastavice na vrveh naše domovinske jadrnice, ne pa veter ali njen motor. Sredi druge polovice 19. stoletja je Fran Levstik v napovedi svojega lista zapisal, da Pavliha “bode v politiki brez obzira na desno ali na levo pravi Slovan, kakor se umeje sam ob sebi, in poleg tega oster zabavljivec na polji slovstva in okusa sploh tudi v javnem narodnem življenji”. Neizprosna kritika oportunističnega in nenačelnosti je pisatelju nakopala toliko sovražnikov, da je satirični časopis obmolknil, “ker legati neče, a resnice govoriti ne sme”. Če bo kdaj obujen iz pozabe, se priglasim za urednika (tule se sevé hahljam, a v vsaki šali je nekaj lateralne resnice ...).

“Domovina je ena, nam vsem dodeljena in eno življenje in ena smrt,” je recitiral Oton Župančič, čemur je težko kar koli dodati, razen bolj zavednega, domoljubnega in človeškega obnašanja. Ali smo kljub navidezno dobrim namenom sploh “sposobni za to, da bi se šli državo”, ali pa smo – kot se izkustveno priduša Evald Flisar – le pretirano prevzetna, butasta mutacija “šlamparije in *jebesemeni* odnosa do vsega in vsakogar”, ki nas “vse prehitro pripelje do trmastih sporov ter ne nazadnje do kaosa”? Če se pretvarjamo, da razumemo neki težaven problem in ne ukrepamo, to pomeni, da ga nismo dojeli. Dojeti pomeni tudi ponotranjiti bistvo

in se podojiti iz človečanskih prsi, zato ne bo etičnega in vsesplošnega družbenega napredka brez duhovne preobrazbe slehernega osebkca.

Oblikovanje osebnosti za rojstvo sočutne etike

Če ne slišimo presunljivega kašljanja matere Družbe v sodobni Cukrarni, ki ga tudi vrli golniški zdravniki ne zmorejo pomiriti, smo čustveno gluhi in otopeli. Njena pljuča, možgane in srce razjedajo nalezljivi (j)etični bacili, kar nas v bridko pogubo sili. Bojda poznamo več kot trideset tisoč bolezni, a še vedno nismo sposobni definirati zdravja. Tudi etičnih sprevrženosti je neskončno mnogo, toda bistvo ni skrito očem, ker tiči v starodavnem zlatem pravilu, ki, hvala bogu, ni fiskalno: z drugimi ljudmi ravnajmo tako, kot bi želeli, da se oni obnašajo do nas – sočutno, pošteno, pravično, velikodušno, prijazno in vsesplošno krasno.

Srž problema ni v objektivni percepciji etike ali morale, temveč v njenem subjektivnem doživljanju. Prenovljena globalna etika je edini humani izhod iz svetovne krize. To stoletje mora biti duhovno, ali pa ga sploh ne bo, pri čemer so potrebne vsaj tri generacije – tako Zupančič –, da ponotranjijo prevetrene vrednote.

Etika je postala moderna mantra, čeravno bolj na ustih čvekavih politikov kot v praksi. Toda ali ni že Molière uganil, da smo si v besedah vsi ljudje podobni, v dejanjih pa se razlikujemo? Več kot omembe vredna je Küngova *Deklaracija o svetovnem etosu* iz leta 1993, ki naj bi veljala za vse Zemljane, bodisi verne bodisi neverne. Vsi smo odgovorni za boljši svet, zato je nujno, da ne pohajkujemo križem rok, ampak se moramo spremeniti in družno ter družbeno sodelovati. Temeljna zahteva je spoštovanje zlatega pravila, človeškega ravnanja z ljudmi, iz katerega izhajajo štiri starodavna pravila svetovnih verstev: spoštovanje življenja in kultura nenasilja, solidarnost in pravično gospodarstvo, toleranca in resnica ter zavezanost kulturi enakih pravic ter partnerstvu med žensko in moškim, torej siamskemu objemu dvojice jina in janga. Čim več poklicnih skupin naj oblikuje svoje specifične etične kodekse, ki bodo prispevali k univerzalni etiki; po svetu naj se oblikujejo gibanja, društva ali podobne institucije Svetovnega etosa. Tega se zaveda tudi Organizacija združenih narodov, ki je leta 2009 sprejela *Manifest za svetovni gospodarski etos*. V njem so poudarjena načela človečnosti, nenasilja in spoštovanja življenja, pravičnosti, solidarnosti, poštenosti, strpnosti, medsebojnega spoštovanja in partnerstva.

Ideja o svetovnem etosu je kompatibilna z etičnimi, znanstvenimi in političnimi prizadevanji združbe Collegium international, ki jo posebljajo planetarni ugledneži, recimo Edgar Morin, Michel Rocard, Richard von Weizsäcker, Stéphane Hessel, Tine Hribar in ustanovitelj Milan Kučan. Pozivajo, da mednarodno pravo preoblikujemo v obče pravo človeštva (svetovna etika zahteva svetovno pravo!) in uveljavimo novo načelo planetarne “intersolidarnosti” v obliki univerzalne deklaracije o soodvisnosti. Negovati moramo različnost domovin in kultur ter hkrati graditi enotno Domovino – Zemljo oziroma ustrežnejše poimenovano Ocean, kot je nekoč lucidno pripomnil Arthur Clark. Plemenita ideja, pomisleke imam edino glede predloga o ustanovitvi (premočnega?) političnega foruma, v katerem bi bilo mogoče določiti vrhovne interese človeštva, kajti obstaja nevarnost dominacije “svetovne vlade”, pred čimer svari Daniel Estulin v šokantni knjigi *Skupina Bilderberg: gospodarji globaliziranega sveta*. Mar gre zgolj za teorijo zarote ali povsem možen Orwellov scenarij?

Jure Apih se kot Delov peresni gost sprašuje, ali je vsesplošna “džungelska etika” res prava podoba slovenskega naroda 21. stoletja. V imenu Gasseta se priklanam njegovemu zaključku, da lahko samo s pošteno, zahtevno in napredno šolo vzgojimo novo “kompetentno in zmagovito, naciji in etiki zavezano elito, brez katere nimamo prihodnosti”. Zapravili smo domala dve desetletji, in če bomo še tretje, “četrtga niti ne potrebujemo”.

Med spomladanskim vnovičnim obiskom v Mariboru je dalajlama izrekel tehtno misel, ki je najverjetneje zgrešila pristojna ušesa ali pa je iz desnega izletela v pozabo, še preden je prodrla v levega in do sivih celic: “Nihče se še ni vojskoval v imenu izobrazbe.” Kaj lahko torej ublaži napetost med religijami, kaj zmore obrzdati kapital in ga pravičneje porazdeliti med vse ljudi, kaj naj pomaga pri takšnem risanju mejá, da jih bo vse manj? Kakopak etika, toda kako naj jo konkretiziramo? Zagotovo ne z obstoječim šolskim sistemom, saj je že renesančni Montaigne iz osebnih izkušenj sugeriral, da je treba “v otrocih vzbuditi nagnjenje in ljubezen do učenja, sicer bomo iz njih napravili s knjigami otovorjene osle.”

Hvalevredno rešitev nam ponuja Viljem Ščuka, šolski zdravnik, psihoterapevt in predavatelj, tokrat v knjigi *Država v megli: oblikovanje osebnosti šolarjev*. “Med vplivnimi skupinami ljudi je preveč tatov, lažnivcev in blebetačev,” pogumno ošvrkne slovensko danost, “med državljani pa preveč preplašenih, ki se bojijo še slabših časov. Ljudje niso več pripravljene tvegati. Megle v glavi je vedno več in zastoj se pomika v nazadovanje.” Te provokativne, kritične trditve razgaljajo osrednji motiv pilotske študije, ki jo je s sodelavci izpeljal na vzorcu več sto dijakov.

Projektne naloge se je prijel popularni naziv *Brez megle v glavi* in je po mnenju znanega ravnatelja in recenzenta Dušana Merca izjemen dosežek. Pisec obravnava človeka celostno, kot spojino telesnega (čutil in gibal), duševnega (razuma in čustev) in duhovnega (modrosti, pameti, zavesti o sebi), ki skozi prizmo *gestaltne* psihološke terapije projicira bistveno več kot posamezni deli oziroma njihova zmes. V ospredju je *asertivnost*, sinteza odločnosti in empatije.

Avtor predlaga, da bi bilo oblikovanje osebnosti eden od štirih osnovnih predmetov, takoj za jeziki, matematiko in športno vzgojo. V zadnji tretjini devetletke bi zaobjel tri sklope, in sicer urjenje ozaveščenosti, pripadnosti in učinkovitosti. Prvi del je med drugim posvečen razumevanju dolžnosti (sic!) in pravic, vedenjskih vzorcev in samoobvladovanja; drugi ustvarjalnemu sporazumevanju, odnosom do družine, šole in prijateljev; tretji sklop pa je namenjen zavesti o sebi, sistemu vrednot, odnosu do škodljivih substanc ipd. Ščuka je nekdanjemu ministrstvu za šolstvo predložil program novega predmeta kot enega od osemdesetih izbirnih predmetov v rednem pouku za osnovnošolce od sedmega do devetega razreda, vendar ga strokovni svet ni obravnaval, ker je vlogo izročil v roke odgovorni direktorici na ministrstvu, namesto prek vložišča, kjer bi moral dobiti žig. "Razumi, kdor more!" se upravičeno pritožuje supervizor Milan Štrukelj, ker je ta absurd še en trapasti primer birokratske obolelosti slovenske in evropske državne uprave. Resda je projekt v Sloveniji novost, je pa že dobrih trideset let sestavni del šolanja na Finskem, Švedskem, Norveškem in Danskem, v drugih evropskih državah pa poteka kot zunajšolska dejavnost.

Naš šolski sistem je na vseh štirih nivojih zarjavel zaradi birokratizacije, centralizacije in storilnostne, podatkovne naravnosti namesto ustvarjalne, ki bi gojila vzgojo osebnosti za odgovorno, sočutno in strpno življenje. Po biblijskem načelu bi morali biti otroci "luč sveta in sol zemlje", a z njimi prepogosto ravnamo kot z roboti, ki jih s stalnim preobremenjevanjem domnevno pripravljamo na tekmovalno in potrošniško pehanje za kariero in premoženjem. Na mnogo predolgem obisku se mudi Galimbertijev grozljivi gost, čigar danajski dar je nihilizem. Ščuka primerja človeško telo z državnim ustrojem, kar daje knjigi prav poseben čar. Človekovi možgani premorejo sto milijard živčnih celic in vsaj trinajst trilijonov možnih miselnih povezav, kar nam omogoča, da se na izzive lastnih teles in okolja odzovemo vsaj pametno, če že ne modro. Žal nas danes, namesto lastne vesti in ozaveščenosti sebe, ki sta pogoj za modrost, obvladuje tehnologija. Politika se do stroke prepogosto obnaša mačehovsko, in če bi možgani "delovali tako nepovezano kot posamezni resorji v državni upravi, bi življenje sploh ne bilo možno". Kot še ni človek razvit do te

mere, da bi zmožel že zdaj obvladovati dvakrat več živčnih celic (polovica jih propade do dvanajstega leta starosti), tako si tudi Slovenija zaenkrat ne more privoščiti tako obilne državne uprave. Zato je naša država “že močno rakasta, a se uradniki še vedno zažirajo vanjo in ji kot maligni tumor jemljejo zdravje in moč”. Vsakokratna oblast noče duhovne razsežnosti podložnikov, kajti svobodno misleči ljudje so “slabi volivci, slabi potrošniki in slabi verniki”. Raje ima “rektalne alpiniste” (jamarje?), ki se požvižgajo na sramoto ob prihodu na (do)končno priskledniško lokacijo. Ščuka trdi, da nam manjka znanja o kulturi dialoga, o zrcaljenju, ki omogoča spoznanje glede lastnega nadomestnega vedenja, denimo o nezavednih odporih in obrambnih mehanizmi. Preveč trobezljamo in premalo poslušamo, vrednote so v turbokapitalizmu zapackane, Slovenci živimo mimo sebe. Napočil je skrajni čas za streznitev, kajti “človekovo kamenodobno telo” težko dohaja tehnokracijo in se odziva “bodisi s hudimi psihosomatskimi stanji, ki preraščajo v avtoagresivna obolenja, bodisi z vedenjskimi motnjami, ki preraščajo v neobvladljiv terorizem, zasvojenost, hujskaštvo in vojne.”

Z večino piščevih stališč soglašam, nikakor pa ne z izjavo, da več domovine pomeni tudi “več nacionalizma in več nestrpnosti do tujcev ter do drugačnih”. V skorajda isti sapi se zaplete v protislovje, saj na drugem mestu prizna, da je pohlep in sovraštvo “vedno pripisoval drugim, ne sonarodnjakom”, slovenstvo pa je dojemal kot svetinjo. “Slovenci imamo srečo, da smo spoznali samopašnost tujcev in se odločili za svojo pot,” še pristavlja, jaz pa dodajam, da je pristno in neškodljivo domoljubje nujna sestavina etike, ozaveščenosti in holističnega oblikovanja osebnosti.

Epilog

Človek je kot kapljica in ta je le trohica vala, oceana, planeta in vesoljskega prostrana. Samcata osamljena bi izparela v prvi sončni bleščavi, toda simbiotično združena v morskem in galaktičnem kraljestvu lahko kraljuje, kot da bi bila prav ona v središču neskončnega. Vsi za enega, eden za vse, žlahtno vino je pridelano iz tisočerih grozdnih jagod, *vitrage* in mozaik bi bila le dolgočasna zmeda brez prilagodljivosti majcenih delčkov v imenu celote. Tako kot si po Zupančiču val ne more delati utvare, da je neodvisen, lepši in pametnejši od oceana, si individuum ne bi smel domišljati, da ni usodno vpet v celoto. Šele ko se zavemo, da nas pravzaprav ni, smo. Če bi obstajala kritična masa ljudi, osvobojenih primarnega narcizma in sposobnih nadosebne ljubezni, bi se sprostila energija, ki bi bila edini možni izhod iz sedanjega etičnega razsula.

“Vsak človek, ki se osebno razvije,” zdravilno pomirja Jorge Bucay, “je tudi sam učitelj, začetnik verižne reakcije, ki sama po sebi lahko spremeni svet.” Tako kot psihoterapevti, meni karizmatični Argentinec, bi morali po moje tudi vzgojitelji, politiki in vsi ljudje razčistiti svoj odnos do staršev, spolnosti in boga, kakor tudi ugotoviti, kakšen je njihov svetovni nazor in kaj smisel življenja.

“Kdo naj se upre, če ne mladina?” se je retorično spraševal Kozak v imaginarni celici, kajti prav v njej je “še živa materina bolečina, ki pozneje v življenju utihne”.

Naj nikoli in nikdar ne jenja, kakopak ob glasni spremljavi staršev, dedkov in babic, saj je skrajni čas, da naša polnoletna država odraste v prav(n)o domovino.

Jan-Werner Müller

Neuspeh evropskih intelektualcev?

Proti koncu prejšnjega leta, ko je kriza v evroobmočju dosegla (nov) višek, je nekaj novinarjev v kakovostnem nemškem časopisju opozarjalo bralce na vidik krize, ki je bil do tedaj deležen le malo pozornosti: evropska kriza ni oznanjala le neuspeha evropskih centralnih bančnikov, grških birokratov, italijanskih nedavkoplačevalcev ali Angele Merkel (vse je odvisno od posameznikove perspektive), temveč je pokazala tudi vsestranski neuspeh intelektualcev. Zakaj niso branili velikih dosežkov evropske integracije? Zakaj niso oglaševali privlačnih predstav prihodnosti te celine, ampak so raje zapravili mogočno dediščino medsebojnega zaupanja in razumevanja med Evropejci, ki so jo gojili dolga desetletja? So se preprosto namenili prespati krizo, ki bi lahko sčasoma utrla pot povratku grdih nacionalizmov? Ali celo vojaških spopadov, na katere neutrudno opozarjajo starejši evropski državniki, kot je Helmut Kohl?

Zamisel o neizpodbitnem “neuspehu” ali celo “izdajstvu” intelektualcev izvira iz 20. stoletja, ki je bilo splošno znano kot “doba ideologij”. Ideje takrat niso bile pomembne samo v neopredeljivem, splošnem smislu – neposredno so se spreminjale v politična prepričanja in postajale smrtonosne sile. Pomislimo samo na slavno pripombo Czesława Miłosza, ki je zapisal, da so sredi 20. stoletja “prebivalci mnogih evropskih držav z nemalo nevšečnostmi prišli do spoznanja, da je njihova usoda morda pod neposrednim vplivom zapletenih in težko razumljivih filozofskih knjig”. Intelektualci so igrali na svetovnozgodovinskem odru in se vključevali v krvavo dramo bitk med liberalno demokracijo, fašizmom in sovjetskim komunizmom.

Kakšen je bil torej njihov “neuspeh”, če so imeli takšno vlogo? So napačno recitali ideološko predpisane replike? Leta 1927 je francoski esejist in *moraliste* Julien Benda druge pisatelje in filozofe obtožil, da so z zagovarjanjem nacionalističnih stališč izdali svoje poslanstvo. Trdil je na-

mreč, da bi se morali pravi intelektualci z (univerzalno in brezčasno) resnico upreti oblastem, namesto da so se ukvarjali s podpiranjem nacionalnih interesov. Vendar so bili intelektualci, ki so podpirali univerzalistične, komunistične ideale, ravno tako obtoženi izdajstva, predvsem zato, ker so nasledli Stalinovim lažem in so si zatiskali oči pred vedno očitnejšimi pomanjkljivostmi Sovjetske zveze.

Danes se nam morda zdi nenavadno govoriti o neuspehu: intelektualci vendar niso šolarčki, ki bi lahko padli na izpitu, in drugi intelektualci ne preverjajo njihovih ocen. Ravno tako jih ne omejujejo pravila delovanja, ki jih morajo spoštovati poklicni strokovnjaki. Toda to ne pomeni, da se v precej drugačnih razmerah v Evropi 21. stoletja intelektualci ne morejo pošteno motiti, kadar jih ocenjujemo v okviru liberalnih demokratičnih vrednot. Morda sami postanejo zagrizeni nacionalisti ali posredno odobravajo širjenje nacionalizma, ker se mu ne uprejo. Njihov neuspeh se lahko kaže tudi v tem, da spregledajo hudo krivico, ki se trenutno godi v imenu varčnosti in davčne pravilnosti.

Pomislimo samo na očiten primer Grčije in Nemčije: čeprav so odnosi med državama na visokopolitični ravni ostali precej omikani, postajata civilni družbi obeh držav vedno manj vpljudni. Na trgu Sintagma protestniki dvigajo plakate, na katerih novi režim, ki jim ga je vsilila Evropska unija, enačijo z Dachauom (višek so napisi dosegli z geslom *Memorandum macht frei*). Ustanovili so celo stranko, ki je po vsem, razen po imenu, protinemška (imenuje se Svobodni Grki, *Anexartitoi Ellines*, obljublja upor proti "četrtemu rajhu" in povsod, kjer je mogoče, namiguje na nemško okupacijo v štiridesetih letih prejšnjega stoletja). Po drugi strani v Nemčiji sicer ni podobnega govora in simbolizma, ki bi enačil preteklost in sedanost (za to obstajajo jasni razlogi), vendar marsikdo godrnja o lenih južnjakih, še posebej v resnično neodgovornem tabloidnem tisku.

Toda tisti, ki kličejo po jasnejši prisotnosti evropskih intelektualcev, po navadi želijo več kot le razumne glasove, ki skušajo obrzdati nacionalizem: zahtevajo nič manj kot vizije in velike narative. Navsezadnje teh v evropski preteklosti ni primanjkovalo: med letoma 1306 in 1945 so zgodovinarji našli vsaj 182 velikih načrtov za evropsko enotnost (pri tem je treba izpostaviti Abbéja Pierra in, seveda, Coudenhouve-Kalergija). Kljub temu da je bilo precej izbranih kulturnih srečanj v povojnem času posvečenih evropski enotnosti oziroma domnevni "krizi evropske civilizacije" (pri nekaterih je sodeloval celo Julien Benda), bi bilo težko trditi, da so bila petdeseta in šestdeseta leta prejšnjega stoletja zlata doba za intelektualne razprave o Evropi, kaj šele za razprave, ki bi Evropo podpirale.

Seveda se spomnimo izjem, še posebej tistih idealistov, ki so vzniknili iz raznih uporniških gibanj in so se zavzemali za zvezno, demokratično Evropo – pomislimo na Walterja Dirksa in Altiera Spinellija. A vendar se je intelektualna predanost posvetila drugim namenom (predvsem hladni vojni in dekolonizaciji), ki so očitno imeli prednost pred Evropo, za katero se je takrat že zdelo, da je le igračka velesil. Pravzaprav se je pogosto zdelo, da naj bi intelektualci začeli zagovarjati pravo evropsko integracijo šele takrat, ko bodo ta moralno sporna vprašanja dobila primerne odgovore in Evropa sama nekako ne bo več omadeževana s kolonializmom ali kapitalizmom. Francoski sociolog Edgar Morin, na primer, je bil eden od mnogih levičarskih intelektualcev, ki je trdil, da je sam izraz Evropa še vedno okužen z zlomom kolonializma. Šele po dekolonializaciji v šestdesetih letih prejšnjega stoletja je levica lahko začela podpirati idejo o evropski enotnosti.

Vseeno pa velja naslednje: evropska integracija je napredovala v pomanjkanju vsega, kar bi bilo podobno velikim intelektualnim vizijam. Kot poudarjajo vsi spodobni učbeniki o Evropski uniji, je Evropa stremela k integraciji po drobnih korakih oziroma, iskreno rečeno, k prikriti integraciji. Ustanovitelji, predvsem Jean Monnet, so morda res imeli visoke moralne cilje, vendar je sam projekt napredoval na osnovi tehnokratskih zahtev, in ne zato, ker bi vedno več Evropejcev uvidelo moralno vrednost splošnoevropskega ustanavljanja politične skupnosti.

Seveda se mnogim opazovalcem danes ravno to zdi glavna težava. Modro misel, ki jo je menda izrazil Monnet (da bi bil res moral začeti s kulturo), že kar obredno citirajo tisti, ki se jim zdi glavna pomanjkljivost Unije to, da ji primanjkuje pomena in sposobnosti, da bi navdihovala zvestobo ali vsaj “navdušenje”. Intelektualci, pravijo, naj se potrudijo dohiteti projekt, ki se je izvršil brez njih – in ki zdaj obupano potrebuje njihovo pomoč pri izražanju razlogov za nadaljnji napredek (in velike zgodbe, ki bi hkrati upravičila preteklost, sedanjost in prihodnost Unije).

Vendar pa to preprosto pomeni, naj intelektualci vnovič odigrajo vlogo, ki so jo imeli v 19. stoletju: predvsem pisatelji in zgodovinarji naj bi z mogočnimi zgodbami uzakonili veliko nacionalno (zdaj nadnacionalno) združitev, identifikacijo in, če bi bilo mogoče, še kodifikacijo “evropskih vrednot”, kar bi morda lahko izvedli celo v obliki “velikega evropskega romana”. To je seveda karikatura – tisti, ki pišejo evropsko zgodovino ali si zamišljajo muzej Evrope, se ne ukvarjajo nujno s krepitvijo narodov niti nočejo pošiljati uzakonitvenih narativ gospodarjem v Berlaymont. Prav nasprotno – smiselno in zaželeno je, da zgodovinarji iz različnih držav članic raziskujejo perspektive drugih in ugotavljajo, do kakšne mere bi jih lahko

zares integrirali. A vendar je zahteva po veliki evropski zgodbi navsezadnje zvesta miselnosti o ustanavljanju narodov v 19. stoletju. Pogosto je izražena tako očitno, da o predvideni uporabni vrednosti takšne zgodbe ni mogoče dvomiti: pomislimo na pozive, da bi holokavst začeli sprejemati kot evropski “ustanovitveni mit”, kar je z zgodovinskega vidika vsekakor povsem nesmiselno. Seveda to ne pomeni, da bi kmete znova spreminjali v Francoze skozi vojaško službo in republikanske *lycées*, vendar je temeljna ideja, da politične skupnosti potrebujejo skupno narativo, očitno prisotna. Bolj jasno povedano: s to vizijo je nadnacionalizem vseeno nacionalizem in narod po imenu “Evropa” je vseeno narod. In če je nacionalizem moralno sporen (kar očitno je, v očeh Bendaja in vseh, ki so privzeli njegovo šablono za vlogo intelektualcev), bi se morali intelektualci na daleč izogibati vizionarskim poslom in proizvodnji kvazinacionalnih velikih narativ.

Zakaj naj torej ne bi preprosto privzeli Bendajevega modela in ga prilagodili evropskemu kontekstu? Intelektualci bi lahko za svoje poslanstvo vzeli razkrivanje krivic, hududcem bi lahko iskreno vpili “*J'accuse!*” in se moči, ki domuje v Bruslju, upirali z resnico. Tu se pojavi težava: nikakor ni očitno, zakaj bi morala biti Evropa (natančneje, Evropska unija) smiseln okvir za takšna moralna vprašanja. Pomislimo samo na socialno-ekonomske neenakosti v večjem obsegu. Seveda obstajajo tudi v Evropi, vendar medevropske neenakopravnosti zbledijo v moralno nepomembnost, če jih primerjamo z neenakostmi v svetovnem merilu. Svetovna neenakost dnevno buri duhove – in čeprav so medevropske razlike med prihodki vredne resnega socialnega znanstvenega raziskovanja in bi lahko celo postale predmet socialnega protesta, preprosto niso zadosten razlog za resno moralno ogorčenje.

Kaj pa se godi, bi lahko ugovarjali, s hudo obžalovanim “demokracijskim primanjkljajem” evropskih institucij? Tu se približamo tistemu, kar se mi zdi ustrezna – čeprav precej skromna – vloga za današnje evropske intelektualce. Znano je, da je Evropsko unijo sam vodja Komisije imenoval “neznani politični predmet” (in če je ni mogel prepoznati Jacques Delors, bi jo lahko kdo drug?). Če se nekoliko bolje izrazimo: Evropska unija je najpomembnejša institucionalna inovacija od ustanovitve modernega demokratičnega sistema socialnega varstva, vendar jo je res strašno težko osmisлити in je težko razumeti, kako deluje. Tudi najspretnjši poznavalci igre evropske politike le stežka razvozlajo zapletene povezave med evropskimi državami članicami in Brusljem – še težja so vprašanja o zakonitosti in o tem, kako naj bo ta osnovana na podlagi življenjskih izkušenj resničnih Evropejcev. Intelektualci bi tu lahko sprejeli vlogo *pojasnjevalcev*, kot jih sam imenujem: lahko bi se lotili razlaganja Evrope

svojemu občinstvu in bi, kar je najpomembnejše, orisali normativne izbire med razvijanjem Evrope, kakršno poznamo, in med oblikovanjem povsem drugačne politične ureditve (kot je na primer dejanska nadnacionalna demokracija, v nasprotju s situacijo, kjer zakonitost evropskih dejanj v osnovi izhaja iz zakonov nacionalnih parlamentov).

Marsikomu se bo to verjetno zdelo preveč uplahnjena vizija intelektualnih sposobnosti – mar se ne bi morali truditi, da bi bili boljši od tistih, ki jim v Združenih državah pravijo “javni intelektualci” (to povzroča precej zmede: s tem preprosto mislijo univerzitetne profesorje, ki znajo izobraženemu občinstvu nekaj razložiti, torej strokovnjake)? Ne ravno, saj intelektualci, ki bi sprejeli omenjeno vlogo, ne bi opravljali le tistega, čemur Francozi tako prikladno rečejo *vulgarisation*, temveč bi morali hkrati tudi presojeti normativne argumente, da bi si evropski državljani lahko sami ustvarjali tehtno moralno in politično mnenje o tem, kaj naj storijo s svojim “neznanim političnim predmetom”. S tem hočem reči, da bi morala pojasnjevanje in javno zagovarjanje nastopati drug ob drugem. Takšna vloga je predvsem demokratična: od intelektualcev ne zahteva, da razvnemajo navdušenje za določeno vizijo (kar občasno poskušajo storiti evropske službe za stike z javnostjo in ga pri tem pošteno polomijo: oglejmo si samo pred kratkim izdani film o beli evropski superženski, ki si podredi različne barbore – Azijca, črnca in Arabca – ter jih spretno spremeni v rumene zvezde); njen smisel je v pojasnjevanju možnosti in njihovih moralnih pomenov, da lahko ljudstva Evrope med njimi sama izbirajo.

Krasen primer takšnega dela – mnogi bralci pri tem ne bodo presenečeni – so posredovanja Jürgena Habermasa, ki ni le najpomembnejši evropski intelektualec, temveč je tudi najpomembnejši intelektualec, ki se resnično poskuša spoprijeti s pomenom in možnimi prihodnostmi Evropske unije. Podrobnosti Habermasovih analiz bi se komu lahko zazdele intelektualno provincialne (Perry Anderson je pred kratkim izpostavil dejstvo, da se Habermas v zadnjem eseju o Evropi v treh četrtinah primerov sklicuje na nemške avtorje, vsi drugi pa so anglo-ameriški; očitno je preostanek Evrope intelektualno neobstoječ). Lahko bi mu očitali, da se ne zmeni za življenjske izkušnje resničnih Evropejcev z drugih koncev celine, in njegovi predlogi se marsikomu zdijo brezupno idealistični, a vendar Habermas ostaja intelektualec, ki se resnično poskuša učiti od strokovnjakov. Prav tako se trudi razložiti, kaj se mu – upravičeno ali ne – zdijo dosežki, pomanjkljivosti in normativni potencial Unije, s čimer poskuša spodbuditi resen političen pogovor. Če se drugače izrazim: lahko zavračamo vsebino Habermasovih predlogov, vendar je njegov ponujeni model za intelektualno sodelovanje z Evropo vseeno privlačen.

Toda to ni edini model: za evropske intelektualce obstaja še druga vloga, ki se je včasih zdela povsem samoumevna, danes pa ji grozi izginotje. Pogosto slišimo, da je vsaj do tridesetih let prejšnjega stoletja obstajala prava evropska literarna republika, v okviru katere so pisatelji in filozofi zlahka sodelovali prek nacionalnih meja in v okviru katere so svojim bralcem razlagali druge nacionalne kulture. Pomislimo samo na izredno prijateljstvo med pisatelji, kot sta Stefan Zweig in Romain Rolland, ter na delo literarnega učenjaka Ernsta Roberta Curtiusa. Seveda se je vse to dogajalo na ravni "bore visoke kulture", kakor bi jo danes slabšalno imenovali, vendar je glavno, da se je to zgodilo. V nekoliko drugačni smeri se je takšno početje vsaj nekaj časa nadaljevalo po drugi svetovni vojni, ko je nad Evropo grozeče bdela zahteva po spravi. Pomislimo na osebnosti, kot sta bila Alfred Grosser in Joseph Rovin, ki sta Francozom in Nemcem razlagala kulturo drugega naroda. Nista bila le poveljčevana branilca nacionalnih zvižaj ali mediatorja, ki bi tiho izginila, ko bi se nasprotni strani pobotale. Imela sta tudi lasten ugled, vendar sta pravzaprav igrala vlogo dobro razgledanih kulturnih prevajalcev in političnih mediatorjev.

Kaj pa danes? Zlahka bi oprostili misel, da ob vedno temeljitejši politični, pravni in ekonomski evropski integraciji posamezne države članice postajajo vedno bolj kulturno provincialne in osredotočene same nase. Easyjet in Pesem Evrovizije nista nadomestka za literarno republiko, kjer imajo intelektualci dober občutek za vsaj dve ali tri različne evropske kulture.

Čudežnega zdravila ni, vsaj ne za ustvarjanje pristne evropske javne sfere, zato lahko le upamo, da bodo posamezniki postali radovednejši in bodo jasneje videli prednosti, ki jih prinašata prevajanje in mediacija. Morda se komu takšno delo zdi dolgočasno, vendar je v resnici nujno, predvsem v tem odločilnem trenutku. Vzemimo očiten primer: Nemci (in drugi "severnjaki") morajo razumeti zgodovino grške državljske vojne; razumeti morajo, kako so grško državo uporabili, da so pomirili globoko razdvojeno družbo, in kako je evropski denar pomagal ustvariti srednji razred, ki je strankam omogočil ostati na oblasti, hkrati pa je zmanjšal nevarnost vnovičnega socialnega spora (nič od tega ni izgovor za korupcijo in splošno slabo delujočo državo – *tout comprendre ce n'est pas tout pardonner*). Nasprotno pa bi bilo koristno, če bi opazovalci zunanaj Nemčije dojeli posebno zvrst liberalne ekonomije, ki že dolgo žene oblikovanje politike tako v Bonnu kot v Berlinu. Gre za čuden pojav, ki mu pravijo *Ordoliberalismus*, čigar predstavniki so se imeli za prave "neoliberalce" – liberalce, ki so se naučili lekcij svetovne gospodarske krize in vzpona diktatur v 20. stoletju in ki liberalizma nikakor niso hoteli enačiti s politiko nevmešavanja države v gospodarstvo. Njim so

se *soi-disant* neoliberalci, kakršnen je bil Ludwig von Mises, zdeli zgolj "paleoliberalci", zataknenjeni v ortodoksijah 19. stoletja, ki so govorile o trgih, ki naj bi samodejno odpravljali svoje napake. Nemški neoliberalci so si želeli močne, stabilne države, ki bi zlahka prispevala okvir za trge in družbo, hkrati pa bi bila pripravljena tudi posredovati na trgu, če bi to pomenilo ohranjanje konkurence in "discipline".

Vnovič poudarjam, da razumevanje takšnih idej ni enako sprejemanju (predvsem pri *Ordoliberalismusu* obstajajo razlogi za sumničavost o njegovi neliberalni, celo oblastniški plati). Jasno pa je, da plodnejši in bolj ozaveščen pogovor ne more prezreti popolnoma različnih nacionalnih izhodišč za razmišljanje o politiki (in, seveda, ekonomiji). Zato bi morali tako imenovani pojasnjevalci sodelovati z vzajemnimi razlagalci nacionalnih tradicij.

Zastavlja se vprašanje, ali sta *pojasnjevanje* in *razlaganje* edini možnosti. Mar ne bi bila evropska razprava potemtakem samo vsota vsega, kar si povejo nacionalni razlagalci? Obstaja še drugačna rešitev (h kateri se bomo kmalu vrnili), vendar sta ti dve nalogi vedno zanimivi, zato se mora z njima vsaka generacija spopasti na nov način. Nista odvisni le od trenutnega izziva, na katerega bi se morali odzvati – prej bi lahko rekli, da je javnost z njuno pomočjo bolj pripravljena na krize, še posebej na tiste, ki so politične narave.

To me pripelje k zadnjemu argumentu o političnih krizah, ki zadevajo prav vse: če je Evropska unija *ena* politična entiteta in je evropsko državljanstvo vsaj približno osmišljeno, preprosto ni mogoče, da bi obstajale notranje zadeve posameznih držav članic, ki jih drugi Evropejci ne bi smeli premlevati ali presojsati. In če sta v kateri koli evropski državi demokracija in vladavina prava očitno ogroženi, morajo vsi evropski intelektualci dati znak za preplah. Jasen sodoben primer je Madžarska, prva država članica, ki se bo najverjetneje morala soočiti z resnimi evropskimi sankcijami, ker je nazadovala v obliko neliberalizma.

Soočen s strogo kritiko Evropskega parlamenta in komisije je madžarski premier Viktor Orbán pričaral podobo transnacionalne levičarske zarote, vodili naj bi jo Daniel Cohn-Bendit in njegovi pajdaši, ki menda preprosto zaničujejo vrednote, za katerimi stojijo Orbán in zavezniki: nacionalni ponos, krščanstvo in tradicionalne predstave o družini. Orbán, politik, ki zavzeti ob sporih in polarizaciji, je hotel v svoji državi sprožiti vseobsegajočo *Kulturkampf*, nato pa je poskušal razdvojiti še Evropo. Tako naj bi si nasproti stali liberalna levica, ki ji očitno pripadajo sicer konservativne osebnosti, kot je Manuel Barroso (nekdanji maoist, seveda), in Evropa, ki ji je madžarski predsednik vlade pred kratkim rekel "skrita", "skrivna"

Evropa – tisti del, torej, ki se strinja z vrednotami njegove stranke, a si ne upa izgovoriti njenega imena.

Zamikalo bi nas lahko, da bi takšen spor videli v pozitivni luči, četudi se ne strinjamo z ničimer, za kar se zavzema Orbán: zvitost evropske integracijske zgodovine bi namreč lahko videli v tem, da transnacionalni spori nazadnje privedejo do bolj poenotene Evrope. Mar ni politizacija (in celo polarizacija) sama po sebi dobra, saj poživi institucije, kot je Evropski parlament, privabi intelektualce z vseh strani, da se pridružijo spopadu, in celo prisili evropske državljane k pozornosti?

Takšno razmišljanje je morda nekoliko preveč dialektično: navsezadnje so v nevarnosti nujna vprašanja prvega reda in trpljenja sodobnih madžarskih državljanov nikakor ne moremo opravičiti z dolgoročnimi koristmi in vzvišenimi ideali evropske enotnosti. Možen stranski proizvod, vsekakor pa ne glavni namen boja za toliko opevane “evropske vrednote” je dejstvo, da se med procesom te vrednote bolje razjasnijo in nazadnje tudi bolje zakoreninijo. Dolžnost evropskih intelektualcev je, da razložijo, zakaj, na primer, določeno skupno evropsko razumevanje vladavine prava ni le pristranska ali provincialna razlaga univerzalne vrednote, od katere bi lahko posamezniki odstopali v imenu “raznolikosti” in “pluralizma”.

To intelektualno bitko je otežilo dejstvo, da so evropske politične elite zaradi neprijetnih posledic neuspeha evropske ustavne pogodbe posebej vneto zagotavljale, da Evropska unija neizpodbitno podpira posamezne države članice pri iskanju različnih poti do demokracije in nacionalnega zadovoljstva. Če povemo drugače, so s tem precej slabo premišljenim govorom želeli ublažiti strahove pred “evropsko superdržavo”, vendar so hkrati ponudili *carte blanche* Orbánu podobnim politikom. Navsezadnje se je madžarski premier branil ravno z ugovorom, da je njegova nova ustava edinstveno prilagojena tradiciji njegove države in novodobnim izzivom.

Raznolikost in pluralizem nista vrednoti, ki bi ju lahko primerjali s svobodo in demokracijo – vse je odvisno od odgovora na vprašanje: “Raznolikost česa?” Evropski intelektualci bi morali zagovarjati svobodo in demokracijo, če bi se pokazalo, da je to potrebno, sicer pa bi se morali lotiti pojasnjevanja in razlaganja. Če priredimo predlog Émila Zolaja, prav tistega, ki je bil v Evropi poznega 19. stoletja zaslužen za priljubljenost izraza “intelektualec”, lahko rečemo: *Allons travailler!*

Prevedla Kaja Bucik

Jan-Werner Müller predava politično znanost na ameriški univerzi Princeton. Je avtor številnih knjig. Prispevek objavljamo z dovoljenjem vseevropske spletne revije Eurozine, katere člani smo.

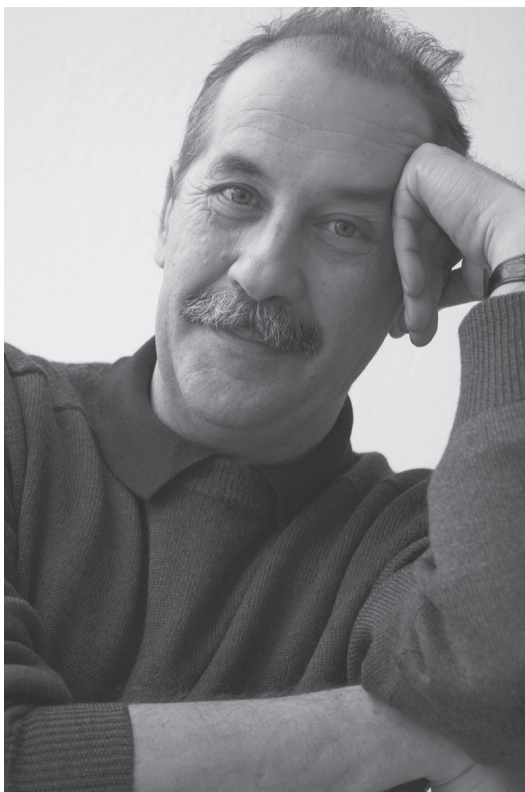

Foto: Agnese Divo

Marko Sosič

Cvetka Bevc z Markom Sosičem

Bevc: Pred kratkim je izšel vaš novi roman *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*. Doživel je širšo odmevnost, kritika ga je v prijazni dobrodošlici označila za nov in kvalitativen premik v vašem ustvarjanju. Kaj je navdihnilo nastanek tega dela?

Sosič: V preteklosti se mi je večkrat zgodilo, da sem potrebo po pisanju našel v bolečini, v ranjenosti, ki nista bili nujno samo moji, pri romanu *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* pa je bil ob bolečini še gnev. Poleg silovitega ogorčenja je šlo tudi za nekakšno deziluzijo, razočaranje nad našo civilizacijo. In to predvsem zaradi vse večje in nasilne nadvlade neskončno lažnega zahodnega modela sveta, v katerem je med drugim pojem demokracije povsem zmanipuliran. Vloga manipulacije je v današnjem svetu grozljiva. Kako ne bi bilo gneva v meni, v nas, če pa ima določen sistem oblasti nadzor denimo nad tem, da se človeku postopoma in sistematsko odvzema tiskana beseda in posledično možnost izobrazbe. Ne povem nič originalnega, če rečem, da se tako laže manipulira s človekom. Nikoli si ne bi mislil, da bo lahko v 21. stoletju nastopilo tako obdobje zastrašujočih populizmov. In še nekaj me je potegnilo k pisanju tega romana. Spoznaje, kako strašljiva je pozaba o tem, kar smo doživeli v naši neposredni bližini, pri nas samih, med zadnjo vojno v bivši Jugoslaviji. Kako želimo biti nenadoma ali še kar naprej očiščeni od vsega tega, nekontaminirani, kakor da nismo imeli nikdar nobenega opravka s tem. V knjigi govorim o tem skozi usodo enega človeka.

Bevc: Ta človek pa je glavni junak romana, Ivan Slokar, tržaški Slovenec, ki na prvi pogled in v uvodnih straneh živi normalno življenje, pravzaprav kar optimalno urejeno.

Sosič: Že, že, ampak vpet je v lastne laži in v laži svoje družine, na koncu je njegov gnev zaradi vseh razkritij moral doseči vrhunec, saj je ta model tako urejenega življenja še komaj toleriral. Ivan zagotovo nosi tudi del mojega ogorčenja, in če že vpletam sebe, lahko govorim tudi o svojem

delu krivde. Kajti ne morem se izvzeti iz koncepta te družbe. Kaj pa sem v končni fazi storil, da bi v tej družbi drugače živel? Kaj sem v resnici storil, ne glede na to, če bi lahko sploh kaj naredil? Moja jeza je bila ne nazadnje usmerjena tudi k nepojmljivim človekovim dejanjem, kot je oportunistični izbris nekega dela sebe oziroma drugega, ki je del tebe. Ja, pri vsem skupaj je zagotovo šlo tudi za vprašanje izbrisanosti.

Bevc: Najbrž bi lahko rekli, da je roman *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* bolj družbenokritičen kot prejšnji deli, v katerih so bili bolj v ospredju intimni svetovi junakov.

Sosič: Družbena kritičnost, kritična refleksija je v danem trenutku še kako potrebna, ampak v literaturi mora po mojem mnenju živeti na povsem drugih ravneh, ki se dotikajo bolj individualnih notranjih svetov. Človek je pač del družbe in v njej sobiva skupaj s svojim intimnim individualnim svetom. Do neke mere je bila intima v prejšnjih delih res bolj v ospredju, v zadnjem delu pa nisem mogel brez družbene refleksije. Prav zaradi gneva. Zgodba se je v meni dolgo nalagala, skoraj dvajset let, pravzaprav od takrat, ko sem se seznanil z nekaterimi dejstvi iz naše skupne izkušnje v bivši Jugoslaviji. Ker nisem hotel in nisem smel mistificirati nečesa, kar v resnici ne obstaja, sem se lansko pomlad odločil in šel preverit nekatera dejstva, ki se dotikajo človeka, posameznika, meni najbližjega. In ta so bila dejansko grozljiva. Resničnih grozot je v tem svetu, kot vemo, na milijone, moj glavni junak je nosilec le ene izmed njih in slednja na neki način odpira vprašanja o kolektivnem odnosu do sveta in spomina.

Bevc: Od prve slutnje preteklosti, ki je zaznamovala življenje Ivana Slokarja, se ta srhljivi ton preteklosti skozi roman vedno bolj razrašča in nazadnje konča v strašljivi simfoniji. Zdi se, kot da bi mala zgodba postala veliki ep. Pri tem junakova zgodba deluje kot držalo široko razprte pahljače. Kako je bilo mogoče vzdržati vso to veliko intenziteto v njegovi izpovedi?

Sosič: Zaradi specifične zgodbe sem roman sprva pisal skozi oči tretjeosebnega pripovedovalca, nemara ravno zato, da bi ohranil določeno distanco. Napisal sem kakih trideset strani. Pa ni šlo več naprej. Moral sem se odločiti za prvoosebno pripoved. Mogoče bom kdaj pokusil tudi na drugačen način. To bi rad naredil zaradi sebe. Ker je najbrž lahko ravno tako vznemirljivo kot prvoosebna pripoved, ki te popolnoma povleče vase. Sicer pa mi lik narekuje pripovedni postopek. Vse gre skozi njega.

Seveda mu tudi jaz nekaj dodam, zavestno se osredotočim na dramaturško zgradbo, da se dogajanje razvija v zeleno smer. Ampak v osemdesetih odstotkih je to v resnici v domeni izbranega lika. Ivan Slokar mi je toliko dajal, toliko je govorilo iz njega, da mi je v nekem trenutku celo postalo nevzdržno ostati samemu z njim. Prvič sem se moral vrniti iz osame, kjer sem pisal roman. Dogajale so se mi že prav srhljive stvari, kar bi ne bilo dobro za roman in seveda za moje osebno ravnotežje. Pisal sem namreč v Puli in skozi stene domovanja so včasih prihajali kriki in tuljenje. Potem sem izvedel, da v isti hiši živi Bosanka, ki jo je umsko zaznamovala vojna in ki se vsako leto na isti dan skuša metati po stopnišču. Grozljivo je bilo, ko sem to slišal. Vsega tega doživljanja je bilo počasi preveč.

V bistvu nimam neke refleksije o svojih pisateljskih postopkih. Če začutim, da je neka pot prava, grem po njej. Moram pa biti zelo trdno prepričan. Včasih sledi kar nekaj poskusov, preden se odločim. Lahko odkrijem tudi eno samo besedo, in že se optika obrne. V romanu *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino* se preteklost in sedanjost nenehno in močno prepletata in moral sem imeti izjemen nadzor nad tem, da se ne bi še sam izgubil med sanjami in resničnostjo, ki se prepletajo v zgodbi. Pa sem se včasih kljub temu in me je postalo strah. Res je bilo treba ohranjati distanco vse do konca pisanja.

Bevc: Intenziven prvoosebni pripovedovalec nastopa tudi v vašem prvem romanu *Balerina, balerina* iz leta 1997, za katerega ste prejeli tržaško nagrado vstajenje – preveden je bil namreč tudi v italijanščino –, uvrščen pa je bil tudi med finaliste za kresnika. V poetični pripovedi o duševno prizadeti deklici pripovedovalec gleda iz zornega kota ženske, ki je na stopnji triletnega otroka.

Sosič: V času, ko je nastajal roman *Balerina, balerina*, mi je ona sama predstavljala bistvo, zaradi katerega pišem, takrat sem jo čutil kot prisposodbo moje edine resnice, s katero sem se povsem identificiral. Mogoče sem tedaj pretiraval s svojimi občutenji, a takšna so ta bila. Teh občutkov se ne da nadzirati. Šlo je za občutke izolacije, odrinjenosti in nezanimanja, preprosto je bila empatija tako močna, da je Balerina morala spregovoriti. Do identifikacije z njeno usodo je prišlo čisto spontano, zgodilo se je kot nekaj podzavestnega, ki je moralo spregovoriti. Sicer pa je nastanku dela botrovalo vse, kar sem pred tem doživel, prebral. Verjetno nas vse, ki se ukvarjamo s pisanjem, zaznamuje tudi literatura, ki jo beremo, in mnogi ljudje, ki so ob nas. To nam pravzaprav tudi osmišlja življenje in delo, saj bi bilo res strašno, če ne bi obstajale knjige, ki niso tvoje.

Bevc: *Balerino, balerino* je mogoče razumeti kot sestop v otroški svet. Velja, da je otroštvo neizčrpen vir vsega in da hkrati za pisatelja predstavlja spogledovanje z otrokovo sposobnostjo močnejšega intuitivnega vpogleda in prepoznavanja realnosti na drugačen način. Kako to poteka pri vašem ustvarjalnem delu?

Sosič: V končni fazi je za tem zavestna odločitev. Lahko bi pisal samo o sedanjosti, a sem to storil šele letos, kakor da me je bilo do danes strah, da bi se soočal s svojo in siceršnjo sedanjostjo. Ampak v otroštvu je vendarle nekaj močnega. Verjetno gre za to, da je tam naš prvobitni obraz. Prvi obraz. Edinstveni obraz. Pri tem ne mislim na njegovo čistost, nedotakljivost, nepokvarjenost, ampak prav na njegovo prvobitnost. Glede na svojo izkušnjo bi lahko dejal, da če v določenem trenutku življenja tvegaš, da ta obraz izgubiš, potem lahko podvomiš tudi o obrazu, ki si ga našel v dobi odraščanja in odraslosti. In zato je verjetno, vsaj pri meni, prišlo z *Balerino* do potrebe po ugotovitvi o resničnosti mojega prvobitnega obraza, v katerem je bilo nenadoma toliko nedorečenega. Zato sem se v dveh različnih obdobjih pisanja dvakrat vračal k svojemu otroštvu. V *Balerini, balerini* je ta obraz komaj opazen, v romanu *Tito, amor mio* je veliko bolj izrazit, toda vselej je bilo to iskanje in odkrivanje povezano s samo literaturo in iskanjem njenih edinstvenih razsežnosti.

Bevc: Kot enega narativnih postopkov v vaših delih večkrat opazimo tudi ponavljanje. Mogoče je še bolj kot v *Balerini, balerini* izrazit v romanu *Tito, amor mio*, nominiranem za kresnika leta 2005. Ali gre za "ljubezen do ponavljanja", kot bi temu rekla Gertude Stein, ali za tem oziroma pred tem stoji nekaj drugega?

Sosič: *Balerina, balerina* prinaša eno vrsto ponavljanja, *Tito, amor mio* pa drugo. V zadnjem romanu se to kaže že skorajda kot obsesija glavnega junaka. Verjetno gre pri slednjem za konstantno potrebo po preverjanju, vedno vnovičnem ugotavljanju istih stvari, in za stremljenje po nadzoru situacije, za rekonstrukcijo svojega obraza, življenja. V romanu *Tito, amor mio* se o ideoloških norostih druge svetovne vojne in usodah ljudi v tržaškem okolju sprašuje deček in ponavljanje sodi v otroško doživljanje sveta. *Balerina* je posebna v toliko, da je duševno prizadeta in se tudi v njen govor na poseben način vpletajo ponavljanja, kot fragment posebnega doživljanja sebe, svojega okolja in časa.

Bevc: Pred romanom *Balerina, balerina* je izšel vaš gledališki dnevnik *Tisoč dni, dvesto noči*, meditativen zapis o vašem delovanju v Slovenskem

narodnem gledališču v Novi Gorici, kjer ste bili umetniški vodja med letoma 1991 in 1994. Skozi vašo iskreno osebno izpoved pa je to tudi dokument nekega polpreteklega obdobja. Ali je ta zapis mogoče razumeti tudi tako? Danes mogoče v nekem delu celo deluje kot spomin na to, kako so delovali umetniški sindikati v socializmu.

Sosič: Verjetno lahko. Takrat je bila država na prelomu, zgodila se je osamosvojitve, prvo leto tranzicije. A kakor koli je bilo, vedel sem, da moram gledališki dnevnik napisati pred *Balerino, balerino*. Nisem se mogel podati na pot iskanja svojega resničnega obraza, ne da bi pred tem samemu sebi priznal, kaj se je dogajalo do tistega trenutka. Veliko tega je bilo, predvsem pa moja neskončna, že skoraj naivna vera v človeka.

Bevc: Toda vaša prva knjiga, zbirka kratkih zgodb *Rosa na steklu*, je nastala 1991. leta, se pravi v času, ko ste imeli po diplomi iz gledališke in filmske režije na zagrebški akademiji za sabo že vrsto uspešnih gledaliških postavitev. Na področje knjižnega ustvarjanja ste torej stopili nekoliko pozneje ter se uvrstili med redke literarno vešče režiserje, kot so na primer Dušan Jovanovič in Matjaž Zupančič ter med filmskimi kolegi Nejc Gazvoda in Goran Vojnovič.

Sosič: Nikoli nisem iskal razlogov, zakaj in čemu se je to zgodilo šele takrat. Pred zbirko *Rosa na steklu* sem sicer veliko pisal za radio, pa filmske scenarije, in pravzaprav me je moralo življenje pripeljati do nekih globinskih in močnih izkušenj, da sem začel književno ustvarjati. Pred tem je bil mogoče čas nekega nevtralnega opazovanja, zbiranja podatkov, faktografij, nekih dejstev in drobcev biografij tako iz mojega življenja kot iz zelo bližnjega okolja. Tudi iz kafiča na Opčinah, če smo že pri tem. Hkrati je vzporedno s tem tekla pot fascinacije nad ljudmi okoli mene, predvsem tistimi v moji družini. Nastopilo je neko ozaveščenje mojega ožjega in širšega okolja. Začelo se je podoživljanje človekovih usod. Poleg tega sem bil v domačem okolju deležen vzgoje, ki je bila zagotovo kontaminirana s krščanstvom, pa čeprav bolj iz nekega ljudskega običaja kot iz radikalnega odnosa do vere. Toda verjetno me je prav ta pripeljala do določene stopnje idealizacije življenja in ljudi. Sčasoma sem v življenju res potreboval močne zarez in izkušnje, da sem lahko razumel, da svet ni samo svetel. In to se je zgodilo istočasno, ko sem imel občutek, da se je zrušil neki moj skonstruirani obraz, in sem moral poiskati nove temelje za nadaljevanje življenja. Tako da je nemara šlo za začetek razumevanja, kaj človek pravzaprav je. Svet seveda ni takšen, kot nam je bil z vsemi

dobrimi željami predstavljen v otroštvu. Pri meni je ta proces spoznavanja trajal zelo dolgo. Moralo je priti do nekih temeljnih rezov. Hvala bogu, da je prišlo, a zato so bili toliko bolj boleči. Bili so potrebni, prav gotovo. Če poskušaš po neki inerciji ali zaradi določene vzgoje idealizirati slehernega človeka, ki pride mimo tebe, najbrž ne živiš v realnem svetu, in to je nevarno.

Bevc: Kako so ta spoznanja zaznamovala vaše pisanje? In kako so se potem zgodbe iz realnega življenja preoblikovale v literarno stvarino?

Sosič: Ne glede na otroštvo v procesu pisanja nastaja empatija, ne več s samim seboj, ampak z likom. Temu se potem odpirajo nove poti, kakor da sam lik začne ustvarjati podobe okrog sebe. Nekatere izmed njih so podprte z določeno izkušnjo, druge niso. Različni liki prinašajo različne zgodbe, prisposobe, asociacije, dogajanja. Vsi pa imajo za osnovo izkušnjo, ki ni le moja, ampak je tudi izkušnja časa in prostora, v katerega so umeščeni, in je izkušnja človeka kot takega. Pa naj bodo to odrasli ali otroci. V primeru romana *Tito, amor mio* so bile to moje izkušnje, izkušnje mojih vrstnikov in tiste, ki so nastale v odnosih med nami. Pri tem gre seveda tudi za samoizpraševanje, iskanje odgovorov na zakaj in čemu, reflektiranje zgodb, ki sem jih slišal in na podlagi katerih sem si ustvaril podobe, ki naj bi bile resnične. V *Balerini, balerini* sem iskal potrditev neke zaznamovanosti z bolečino, kakršna je bila moja oziroma družinska.

Bevc: V takšni postavitvi se je bilo najbrž težko izogniti vsaj do neke mere avtobiografskemu zapisu ...

Sosič: To sem imenoval nekakšna pornografija duše, predvsem za gledališko kroniko *Tisoč dni, dvesto noči*. A meni je bila potrebna. Drugih poti nisem poznal.

Bevc: Vaše pisanje po drugi strani zaznamuje prepletanje realnosti z domišljajskimi svetovi, vaša zadnja knjiga kratkih zgodb *Iz zemlje in sanj*, ki je izšla lani in bila nominirana za Dnevnikovo nagrado fabula za najboljšo zbirko kratkih zgodb, v tem smislu ni izjema. Sanje, prividi, spomini so sestavni del enajstih zgodb; Petra Vidali je v spremni besedi izpostavila njihovo izpovedno moč in sposobnost, da "varno prenesejo svoj dragoceni, krhki tovor". Kako sami doživljate prehajanje med fantastičnim in realnim?

Sosič: Znova se vračam k temu, da se vse dogaja skozi lik. Fantastika ni zunanji konstrukt. Včasih se mi zdi, da je pri likih, ki se pojavljajo v mojih delih, prisotna večja resničnost v sanjah kot v realnosti. Ali boljše, v podobah realnega, ki se na svojstven način prelevijo v fantastično. Kot primer lahko vzamem podobo očetovega hrbta iz romana *Ki od daleč prihajaš v mojo bližino*. Hrbet se spremeni v senožet, po kateri tečeta otroka Ivan in Jasenka. Saj ni hrbet tisti, ki se spreminja. Na njem, na njegovi fizični prisotnosti, se pojavi misel ali spomin, ki se prelevi v podobo in daje živost sami očetovi upognjeni hrbtenici. Tu ni skoraj nič fantastičnega. Dejansko pa je fantastičen hrbet, ki se spremeni v travnik. Kajti predstavlja spoj projekcije misli v neko sliko z realnim. Mislim, da je, vsaj pri meni, to tista pot, po kateri nastaja fantastika.

Bevc: In sanje lahko služijo kot vir razumevanja realnega sveta? Ali je res samo igra igranje z mislijo, da v resnici živimo takrat, ko sanjamo?

Sosič: Kdo bi vedel? To, da lahko skozi sanje bolje razumemo realni svet, s tem se seveda že veliko desetletij ukvarja psihoanaliza, če pa živimo bolj takrat, ko sanjamo, to je že stvar drugačne filozofije. Mislim, da je realni svet zelo realen, in vem, kako težko se je treba prebijati skozenj, da bi zadihal in imel kanček svetlih sanj. Nekdo mi je ravno včeraj v razgovoru omenil, da nujno obstaja še neki svet, ki je isti kot naš, in da sta ta dva svetova paralelna, a zelo oddaljena. V tem trenutku naj bi se torej midva pogovarjala tudi na nekem drugem planetu, kdo ve, v katerem osončju. Toda ob dejstvu, da so posledično na drugem planetu tudi vse vojne, ki so pri nas na Zemlji, vsi mrtvi, lačni in ububožani, to ne bi bile več sanje, to bi bila peklenska mora.

Bevc: Pozornemu bralcu ne uide, da so vaši junaki velikokrat, pravzaprav kar v glavnem ljudje z obrobja družbe. Obstaja za to kak razlog?

Sosič: Sam se zadnje čase zagotovo pogosto identificiram z margino, saj me kar naprej spremlja misel, da bomo vsi slej ko prej postali ena velikanska margina in ne bomo imeli več orožja, da bi se pred njo branili. Poglejte, že več let tudi pri nas poslušamo o bedi in pomanjkanju. Da ne govorim o drugih ububožanih deželah sveta, kjer se še vedno obnašamo kakor kolonizatorji, ki prinašajo upanje, v resnici pa krademo itn. Sramota. In kaj se je pri nas zgodilo s srednjim razredom?! Poznam zgodbe o ljudeh, ki so zaradi pomanjkanja denarja prespali na železniški postaji in zjutraj odšli delat v pisarno. Če nekdanji ženi plačujejo alimente in morajo

plačati še najemnino za stanovanje, jim preprosto ne znese. Že kar nekaj časa obstaja vrsta družin, ki si s svojimi prihodki ne morejo privoščiti dovolj hrane doma in se proti koncu meseca prehranjujejo v javnih menzah. In to je vse bolj naša vsakodnevna realnost. Vselej se sprašujem, kje je tista meja, ki nas za enkrat še postavlja v privilegiran položaj, kaj se lahko v trenutku zgodi, da si nenadoma na robu vsega. Danes je to zagotovo nenadna izguba službe in nikakršna perspektiva za prihodnost.

Bevc: Vsakodnevno realnost lahko glede na kraj vašega bivanja spremljate v dveh različnih deželah. Kaj vam pomeni bivanje v dveh jezikovnih, kulturnih in ne nazadnje zgodovinskih območjih, kot sta Slovenija in Italija?

Sosič: To je prav gotovo veliko bogastvo in zelo sem srečen, da lahko živim dve različni kulturni sredini. Z družbeno-političnega vidika pa sem zaprepaščen, kako je v zadnjem času tudi v Sloveniji zavladala strupena klima, zelo podobna tisti, ki smo jo zadnjih dvajset let trpeli v Italiji. Sicer pa je biti umeščen v kulturno raznolikem okolju res bogastvo, ne samo zdaj, ko se je ozračje spremenilo in je v Trstu veliko manj nacionalističnih napetosti. Nekatere spremembe v zadnjem času dajejo upanje. Trst je dobil novega župana, Roberta Cosolinija, in prvič v tržaški zgodovini imamo župana, ki ni desničar. To se do neke mere le občuti in prepozna v njegovem delovanju. Pred njim je bil župan izjemnih populističnih „sposobnosti“, kakršno je bilo pač dvajsetletno Berlusconijevo vladanje. Sicer pa ti življenje v mešanem okolju, kar pomeni sobivanje z dvema svetovoma, z dvema jezikoma in kulturama, lahko pomaga, da zrelativiziraš samega sebe in vse svoje travme. Nenadoma si del širše skupnosti, ne da bi izgubil lasten obraz in jezik, kar ti pomaga, da globlje zadihaš onkraj svojih, včasih res preozkih meja.

Bevc: Kakšne spremembe je prinesla ukinitve meje na eni in drugi strani?

Sosič: Zame je ukinitve meje pomenila velik korak k napredku in veliko radost. Ukinitve meje se nam je včasih zdela nedosegljiva, danes pa je dejstvo, ki ga imamo na dlani. S tega vidika mislim, da so evropski narodi storili zelo velik civilizacijski korak. Upam, da vsa zadeva ni nastala s figo v žepu oziroma brez neke zavesti o velikem kulturnem pomenu, ki ga predstavlja ukinitve meje. Toda bolj ko spremljam dogajanje v današnjem svetu, bolj se nekje v ozadju oglašča strah, da se meja lahko vrne. O tem se ne govori na glas, niti se ne šušlja. Gre samo za strah, da v resnici človek

ne prenese te svobode in se počuti varnejšega, če ostane zaprt v svojem prostoru, da ne komunicira, ampak se brani.

Bevc: Trst ostaja vaše mesto. Kakšen je vaš odnos do njega?

Sosič: Moj odnos niha med ljubeznijo in sovraštvom. Na trenutke obstaja bojazen, da si bomo ob Trstu resnično postavili vprašanje Hermanna Bahra, Trst ali kaj pomeni nikjer. Sicer bi šele v času, ko je Trst prišel pod Italijo, lahko konkretnije govorili v teh terminih, predvsem v smislu tega, da se je mesto demografsko izpraznilo, ostarelo, industrija je izginila. Vseskozi pa Trst zagotovo ohranja določeno očarljivo neoprijemljivost. Mogoče zaradi svetlobe, ki je v tem mestu edinstvena, luči ga naredijo prav fatamorganskega. Vlak, ki pelje od Benetk, je prazen, le redki potujejo do Trsta. Mogoče je le ena, dve osebi. V zadnjem času se je to sicer nekoliko spremenilo, nekaj več je turizma. Različne jezikovne, kulturne in verske skupnosti se žal še vedno držijo preveč zaprte druga pred drugo, a na neki način Trst postaja bolj odprt do vsega slovenskega, najbrž tudi po zaslugi pisatelja Borisa Pahorja.

Bevc: Dvojezično območje od pisatelja zahteva tudi odločitev o tem, v katerem jeziku bo pisal. Sami ste svojo odločitev nekoč označili z besedami: "V literaturo ne morem prodreti v jeziku, ki ni moj."

Sosič: Zagotovo je temu tako. Jezik me seveda opredeljuje in predstavlja mojo resnično domovino. In v bistvu je to moja bit. Vseeno pa sem letos razmišljal, kako bi bilo, če bi poskusil pisati v italijanščini, a to bi moralo imeti dodaten smisel, vsebinski.

Bevc: Delovali ste v različnih slovenskih in italijanskih gledališčih, bili ste umetniški vodja v Slovenskem narodnem gledališču v Novi Gorici, vrsto let ste bili zaposleni kot umetniški vodja v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu, zadnja tri leta ste svobodni umetnik. Čas ste intenzivno zapolnili s pisanjem. Ni šlo torej več samo za lovljenje trenutkov, ko v tistih nekaj sekundah, ko obstojite z avtom pred semaforjem, uspete zapisati nekaj misli, ki se vam motajo po glavi, kot ste nekoč razkrili?

Sosič: Ne, ni šlo več samo za utrinek ob rdečem semaforju. Obdobje je bilo intenzivno, na koncu sem se počutil čisto izpraznjenega. Kot da sem vse pokuril. Poleg tega je bilo treba, da bi si vsaj nekoliko zagotovil

eksistenco, začeti delati, kot bi rekel moj nono. Se pravi delati tudi druge stvari, režirati, pripraviti kako radijsko adaptacijo in še kaj bi se našlo.

Bevc: Ne glede na to, v kakšnih časovnih razmakih izhajajo vaša dela, ste ustvarili tehten opus. Vaša prisotnost v izborih za nominacije tako za kratke zgodbe kot za roman izpričuje konstantno pisateljsko kvaliteto in kondicijo. Kaj pomenijo taka priznanja na vaši poti?

Sosič: Ob prvi nominaciji sem pomislil, da je že lepo, če ostanem pri nominacijah in da bi me nagrade bremenile. Zdaj se mi zdi, da me mogoče tudi ne bi. (*Smeh.*)

Bevc: In kakšni so vaši pisateljski načrti za prihodnost? Kratke zgodbe ali roman? Sestop iz znanega okolja v neznano?

Sosič: Ja, morebiti dramski tekst, najtežja zvrst, kar jih poznam. Bomo videli.

Meta Kušar

Vrt

Poletje poletje

Motim se, ne motim se. V petek, soboto in nedeljo
je pomembno gledati skozi srce. V ponedeljek,
torek in sredo je še bolj pomembno. V četrtek je
najbolj pomembno. Boli, vendar pomaga. Še mnogo
bolj boli, ko gledaš svoje srce. Zalagam ga z jagodičjem.
Dam mu piti vodo. Ludvikov štedilnik kurim leto in dan.
Ko se zlomiš, kurim. Ko te zlomijo, kurim. Ko ti iztrgajo
skrivnost, kurim. Ko se bogovi namrščijo in začno na vrtu
izvajati manevre, kurim. Greš na morje, manevri. V gozdu
vojna. Kamor stopiš, pokažeš najboljši položaj za
izvršitev vojne naloge. Naga meče mreže, koraka
po reki in z roko lovi ribe. Okretnost, lepota, trik,
spletka, moč proti Afroditi nič ne pomagajo.
Z resnično dobroto, gnano od notranje nuje, gre.
Kaj žene poletje? Našla sem mrtvega
ribiča. Boginja ga ni znala oživiti. Mirno gledam mrtveca.
Profesor Jung misli, da mi ni treba bežati. Oštejem mrliča,
močno ga oštejem in premakne glavo. Prikimava.
Potegnem ga h kovačniku, ga spet oštejem in odpre oči.
S srebrno žličko mu zjutraj dajem verze, opoldne ga mažem
z rožnim oljem, zvečer pije vino. Ves dan ga gledam v oči.
Tako zdravim ribiča. Lovca oživljam ponoči. Mrtvega
jagra je treba hladiti. Umrl je v navzkrižnem boju.
Bočni ogenj ga je globoko ranil. Ne sme se
dotikati vina. Pesniku spiram žerjavico krivde.
Z modro vato mu brišem čelo, ko zaspi. Največkrat opolnoči.
Mrtvi sodnik je najtežji mrtvec. Ko mu boginja voljo skrije, umre.

Oživim ga s pahljačo, ker noče odpreti ne ust in ne oči.
Njegov rod je Hamurabijev, zato mu rusalka kaže katastrofe.
Samo s suho, pusto voljo ne moreš dihati.
Tudi če si nag, ne moreš dihati. Ribič, pesnik, lovec in sodnik
natančno vedo, da se nobenega znamenja ne da potisniti v mrak.
Z učenikom sediva pri štedilniku.
Vsak dan me poljubi. Ve, zakaj mrtvi občudujejo mojo težo in moja krila.
Oživljaj jih! Pazi nanje! mi govori, kadar omagam. Ne boj se!
Ne razmišljaj! Nikoli ne izveš, za kakšen *klic* jih oživiš.

Julij

Kaj je tigra pregnalo na dež? Boš nadrl kruto
rumeno rožo, ker mu je zmočila tipalke?
Negotov otresa tačke. Kapljá mu od dolgih brk.
Hudičeve oči so v sorodu z rumeno rudbekijo.
Tigra ne briga roža. Rože ne briga tiger.
Oblakov ne briga vrt. Lipovega gozda ne briga osa.
Koga briga petelin? Počasi božam vrt, ko poslušam rjojenje.
Moj oče je lev. Sončnega petelina ne dam za noben denar.
Če bo treba, bom Mavrom napovedala vojno.
Nobena ideja, niti pesniška, ničesar ne opraviči.
Preštela sem prstane iz davnine. Vsi ukradeni.
Pod jablano je tragedija. Jahve in Troedini in tretji,
raje ga ne imenujem, začno naenkrat mleti julij.
Z gajžlo divjajo čez svetlobo, čez obraz in razparajo
nedolžne oči. Jezus, me boš rešil? V labirintu mi ne
dovóliš smetane lizati. Prekucneš mize in stojnice.
Dovolj vas imam! Razdreš razbojniško jamo.
Rože seješ in sadiš. Krompir imam. Vrt žari.
Pesnik praporščak ni zame. Vodo hočem! Vodo!
Boš videl, ko boš knjigo odprl. Boš videl, ko boš bral.
Boš videl, kako se s čuti borim. Zlomi pečat!
V dlani stiskam zdravilo. Zlo se skriva v drag brokat.
Nisem se strahu nalezla. Upam si veličanstvo dotakniti.

Kitajski zid

Htonske matere stojijo v vrsti
od morja do gozda, od ledene dobe
do tretjega tisočletja, koder se je
udomačila vsakršna partija.
Kdo jo razume? Nikoli ne veš,
kdaj te vzame v čudno zaščito.
Še manj veš, kako ne služiti njenemu
onstranstvu. Hitler je mislil kot
Slovani in Stalin kakor Germani.
Gruzijec je beležil podrobnosti.
Koliko čevljev so naredili in koliko
zlata vlili. Vsako smrt je podpisal.
Adolf je bil sanjač. Z Votanom je moril
enako hitro, kot je jekleni zabijal žeblje.
Poravnane, popisane, preštete.
Se nam zdi, da se Evropa dotika kitajskih
trezorjev, ruskih se pa ni? Kdo se dotika ran?
Izgubljene krvi, ki drobi spomin?
Partija pesnike žive zazida.
Tibet jih zdravi, še ne zadušen.

Tekma

Pesnik naredi zlo hitreje kakor rabelj.
Pesnica še prej, ker verjame, da je angel.
Vsaj enkrat oblizni nebesa! Vsaj enkrat!
Če jih ne, si ne boš zapomnil stezic duha.
Prikazni me ustrahujejo do beline, a se ne vdam.
Kako se po nebeški pari vrniti k verzom?
Nadomestki ženejo omamno tekmo z rajem.
Dolgo tekmo, ki uničuje neznatno snov.
Srčni boj postaja vse strašnejši.
Ojdip ni stópal v kamnito mesto,
ker je uganka plastični žeton.
Kdo živi od rešenih ugank?
Ta važič je spridil skrivnost usode.
Ranjena svetost je najstrašnejša noč.
Bolj strašna od slepote.

Delavnica

Besede z zapuščenih njiv vstopijo nepričakovano.
Žrebički z noro hitrostjo drsijo iz votline.
Komaj jih dohitevam in zdrgnem s senom.
Konjska para utruji pljuča. Besed ne drgnem s slamo!
Slepí me živalska bleščeča koža. Verzi mi do krvi
dlani pojedó. Ljubkovanje pesmi je strašno!
V ljubezenski strasti je veliko predvidljivega,
pa če je še tako enkratna. Mišice si zapomnijo gibe.
Telesna božanskost povzroči nenavadne zamude.
Odriva poetične slike. Omamljena od žeje ne koplje
vodnjakov. Pri oleandrih, pod rožnim drevesom,
se veper upira medvedu! A veš, kako urna moram biti,
da po kožuhu in rumenih čekanih splezam do kšatrije?
In naprej do brahmana? Kako šele, ko zagrabim nevarnost.
Moč je ne preganja, ker se ne vznemiri kakor šibkost.
Šibkost ne zna počakati. Z jokom razmaže tinto.
Končno zagledam hišo. Koliko hodá še, da vstopim?
Ko pridem domov, te zares močno objamem.

Foto: Damjan Švarc

Tina Kozin

Razbeljeni zvoki

Odklenjena pobočja

vem, kje sem: tu nekje se kolovoz zaključí
in svet se spet postavi pokonci. samo malo še
in njegova kamnita obrobja bodo modro zalebdela
med somernimi cvetovi gadovca; svetloba bo

razprla tudi zvezdasta socvetja, negovana pobočja ključavnic
bodo bela sled človeka. in prav je, ko veš, da kjer je
najširša, gora še raste – v nekaj nezatnega. Vrtača, Palec,
Zelenjak in Svačica – ponavljam imena, ki domačijo

ovršja in v trenutku se ne najdem več med vznožji –
vse poti so ena, sama steza; njeni nevidni okljuki so
nepredvidljivi, včasih krožni. nad njo zdaj nebo zarašča
Zemlja, oblake polnijo razbite skalnate konice. tam sem

že bila. danes tudi ne bo dežja – le zrak se dviga:
med njimi se jasno vidi ledeniška krnica, ki se
v dolini ob pravi svetlobi svetlika kot edina
severnica. njene poti so se razblinjale z neurji, ostale

so prepadne pečine, ki terjajo predanega plezalca –
a prepadnost je, kar pada iz pogleda. zdaj ne rabim dotika
snega – izza balvana jo preleti vriskarica. kjer pristane, je
skrb, košena naklonina. zato bodo ti vrhovi ostali, kakršni so

bili – skoraj goli, nečloveški. in razdalja med nami
se tako počasi spušča na ruševa brezpotja; lahko grem
kamor koli, tudi če se obrnem: dokler bom hodila, bom
povsod samo prihajala. a naklon se ves čas spreminja.

Razbeljeni zvok dežja

to niso bili nepričakovani, sunkoviti gibi vetra –
pod jasno površino so se dnevi dolgo žgali

– bila je izrazitost stopnjevanja, nekaj
brezprizivnega: pretanjena črta na koncu

morja, tam se je pot svetlobe končevala, druga
stran neba, v kateri je pokrajina temnela, postajala

povsem nerazločljiva; bežne sence, skoraj
ptice, so bledele v težke, posamezne klice, piš

je raznašal vse besede, padale so tudi zadnje
odločitve – plovno sidro, s katerim smo

poskušali še zmeraj pluti, je odtrgalo, in zdaj
so se valovi nepreklicno lomili na premcu

in na krmi, vrtelo nas je brez osi: v pršechi peni
so se jamborni križi zibali skrajno

neizrazito, njihove medle kovinske odbleske
so brisali zračni vrtinci. videli smo še,

kako se je v daljavi, na obali, proso priklonilo,
da je latje lãhko začutilo zemljo, šele

potem se je nekaj prelomilo: morje se je stisnilo
v silovito kapljo, ki jo je razlila tišina, in

v otrpel zrak se je vpredla, kot nemočen
blisk, hipna podoba ožilja – in ta poslednji

razbeljeni ostanek dneva je izginil
v gost, zamolkel zvok dežja.

Hrast

ni vsak kamen ruševina. in bili so
zidovi, ker so imeli vidno ter
nevidno stran. bili so tudi ostri,

prosojni dnevi, ko je bilo jasno,
da je telo le, kar ima senco, in je
več senc kot ljudi. bile so noči

in ta širina, predvsem pokrajina,
se je stisnila v obvezo nad nabreklo
zemljo. res, ni jutra onstran pogleda,

a to je pognalo v drevo. pernato
listje je na robovih že ogolelo in
se zgostilo v usnje, puh se je umaknil

v žile. vedno je, kar ostane. kjer
bi lahko bil hrastov gozd, so tla
večkrat preklana; zdaj srkajo prah

in senco, tako se narava zbližuje.
to drevo pa z vsako vejo raste
v nebo: morda bo zato, spet, neskončno

pod njim. njegovih stotine oblik cvetov
cveti v eno samo. in to samoto
krošnje še prerašča srčna korenina

– iz nje se vijejo, pod dno podtalnice,
številne stranske, tam drobno predira
globino. in če je zgoraj le pršenje

zraka, to ni drugo. (če bi bila samo
duša, bi tukaj lebdela.) jutro je
tudi to, da je svetloba vse

bolj navpična, in kako drsi,
skozi zaplate presušene trave,
blesk, s katerim so zgneten kamni.

Plima

pogled se, končno, razliva, kot morje,
kjer ga neznatno prerašča obala. ravnina: razgaljena

poležana telesa, zvezdaste sence in orjaški
leščurji, razhojeni kamni. ravnina: temna

voda, ki se skriva pod odbleski, ko drobi stekleno
površino. tam stran, kjer slepeča gladina narašča

in se nebo že spušča, je pokrajina ravnina
horizonta. in razpredene rjaste pege prahu v sopuhu

niso le kočice, ampak tudi jasni fizikalni zakoni, razdalje:
ni poti, s katerimi bi jih premerili, če se čas cepi

od hitrosti. a včeraj je veter s slapovitimi gibi
širil celino in razkril cvetoče pozejdonke ter drevesaste

alge, endemite. in če rečem, da so ti travniki zdaj
zakriti, ne govorim o globini, le o tem, da je danes

obzorje, ki vrača valove. morje pleza po steni
klifa in tu, kjer dosega ravnino spodmola, tu je višina.

Skrajni konci neba

Doppler se ni dotaknil vesolja, zagotovo pa je začutil konico jezika. in če rečem, da je to odmikanje besed od vseh pomenov tisti rdeči odklon v svetlobi, gre za to, kako te zadene intenziteta barve: vidiš, da je senca na karminasti podlagi svet, zahajanje pa njegova, sanjska slika, ki ga vendarle razpira. in pozabiš, da je naše sonce samotna zvezda; da je za vsakim odtenkom rdeče dejansko le telo, ki se oddaljuje. in kar za njim ostaja, je vse daljše in nevidno, a občutno valovanje. da ima sonce obdobja, ko je izjemno neaktivno. da je drugo obdobje predvidljiv izbruh, nenadnost v njem pa je vseeno stresni faktor. da je neizmerljiva tudi tista invazija fotonov, ki jo usmeri v sredobežno temo. jasno. nič globljega od razdalj ne razganja prostranstva; toda –

ni moglo biti drugače – dva sta nekoč odkrila: je, kar v njem potuje kot nenehnost, kot dotik vsega, neubesedljivo. torej je, kar veže: osupljivo enakomerna frekvenca šuma, nepojmljivo rafinirani drobcji zraka, kjer vztrajno poka pradavnina. tudi v tem je zdaj že več kot sled spomina, a kot da se je tako težko čisto, nemo nasloniti na gotovost, da je dan to, kar je vsakič znova zadnje, da je usoda le ves čas neslišno bivanje v tistem, česar ni, in da ni ničesar bolj dokončnega od gibanja. še najbolj zato, ker je bila nepremičnost

tudi del sveta, ki so ga fingirala ozvezdja. in ti goreči kamni so pršili rob noči in bili res videti predvsem nebeški in fantastični. in se je tvoja konica jezika dotaknila neba. drugega. in oślinila samo tišino. povsem človeško. in si našel, kar si dolgo in potrpežljivo izgubljal. a je negotovi mir – z besedo – pridobival.

Franjo Francič

Poletel bom

I.

Zato gre – ujeti čas, za krila, za odločitev, ker zdaj vem: poletel bom. Ne bom se postavil na trg in razkazoval svojih čustev, ljudje si to razlagajo kot slabost, naučil sem se obvladovati, prisluhniti samemu sebi. Vem, moj polbrat bi rekel, da vsak samo čaka, da bi pri drugem odkril šibko točko, kot v ringu je, kdor se odpre, je v podrejenem položaju, mnogi to izkoristijo, poškodujejo te. Jaz sem sprijaznjen, kajti jaz bom poletel. Zastavil sem si nalogo in opravil jo bom.

Dovolj je bilo površnosti, dovolj izrinjanja misli, prihaja trenutek, ko se je treba dokončno odločiti. Mesece sem se zapiral v samoto, prav blagodejno je bilo, tedne sem se postal, jedel še kamne in sanjal pisma, ki niso bila nikdar odposlana.

Ni me več prizadelo, ko so spraševali, kdo je ta prišlek, kdo je ta mirni mož, ki sedi z zrcalom na robu prepada in govori, da bo poletel. Naj, pozabili bomo nanj, kot na mnoge druge, ne bomo več vedeli, da smo hodili po vodo v usahle vodnjake, ne bomo si priznali, da smo se ga na neki način bali, ker je bil tako prepričan, tako zaverovan v svojo belino, ko je ponavljal: Vse bo umrlo, samo besede bodo preživele. In tisto jutro ni bilo nikogar, ki bi videl, kako je poletel. V loku je zaplaval deset in več metrov ter pristal na vejah stare fige. Srce morja je blago zažarelo in ga sprejelo v svoje naročje.

To je čudež, je rekel mož v belem, še nihče ni preživel padca s takšne višine.

On pa, vedel je, da je bil to zadnji preizkus. Čisto počasi je vzel v roke majhen blok in se zasmel. Čarovnik sem in vi tega ne boste nikdar razumeli.

Tam zunaj pa, igra za preživetje in praznino.

II.

Tam zunaj pa, igra za preživetje in praznino.

Seveda nisem mogel več stati ob strani, poskušal sem pomagati.

Telefoniral je, da nima barve, madeži pa tolčejo ven, naj dela, kar hoče, naj mu posodim barvo, samo toliko barve, da bo prekrila te presnete madeže, saj imaš čas, daj, vzemi si čas, tako malo te prosim.

In tam v hiški vse porušeno, vlažne stene, madež pri madežu, tam stoji med praznimi steklenicami, tresejo se mu roke, mrmra, nato se le zbere: "A barvo si prinesel? Samo toliko? Se ne spomniš več, prvi sem bil, ki ti je pomagal pri selitvi, se še spomniš, omara je skoraj padla name," pa skočim vmes.

"Kako je z ženo?" vprašam.

"Saj veš, težko je, rodila je s carskim rezom, to je moj tretji otrok, jaz sem svoje opravil, če bi vsak imel tri otroke, se bo že izlizala," odgovori in zaman išče pijačo po hiši.

"Kam ga boš pa dal, ko pride iz bolnice, saj nimaš zibke, posteljice," poskušam vzbuditi njegovo zanimanje, ko gledam golo, opustošeno stanovanje.

Steče do plesnive omare in odpre vrata. Na polici je ducat plastičnih pleníc in nekaj spranih cunjic za dojenčka.

"Saj sem vse pripravil, samo ne moraliziraj mi, prosim, za liter boš pa imel, vem, da ne piješ več, včeraj smo proslavljali, sosed je že dal, tudi ti bi lahko, za srečo, da bo otrok imel srečo, saj vidiš, vse sem pripravil, jutri prideta iz bolnice, druga dva sta v koloniji, samo pobelim še do konca."

Na hitro se odločim. V trgovini mu kupim liter vina, ki ga izprazni po poti do mesta.

"Veš, na podstrešju sem videl otroško posteljico, ni nova, je pa ohranjena, zavita v polivinil, dobra bo," mu rečem.

"Prav," je zadovoljen, a bolj ga zanima vino.

Doma na hitro stečem na podstrešje, vidim še prašno stajico in že oboje vlečem po stopnicah. A njega ni več pred hišo, se je že izgubil na terenu. Stvari mu dostavim do doma. Neodprta barva leži na okenski polici. Madeži preteklosti še bolj udarjajo iz vlažnih sten stare hiše. Nič hudega, si rečem, saj je samo alkoholikova otroška posteljica. In v vinu je začasna pozaba.

Ste kdaj videli tiste nevidne poti na morski gladini? Kam vodijo? Mar ni samo sredobežni krog?

III.

Po polnoči sem jo videl s stranko. Ob jutru je potrkala na moje okno.

“Pridi z mano na kavo,” je povabila.

V zajtrkovalnici je naročila kavo z limono. “To je najboljše za mačka, ti rečem.”

Pustil sem jo, da govori.

“Veš, saj se ne bom več zapijala, poslušala bom tvoje nasvete, povej, kaj se ti je zgodilo, da si postal tak svetnik, no, povej?”

“Še sam ne vem,” ji odvrnem odkrito.

“Veš, prestara sem že za delo na cesti, niti dvajset jurjev nisem zaslužila, pol gre seveda njemu, rekla bom: Dovolj.”

“Če boš kaj potrebovala, se lahko obrneš name,” rečem in vstajam.

“Ti si tako zlat, zakaj se nisva srečala pred desetimi, petnajstimi leti,” reče in ugaša čik.

Visoko zgoraj je cerkev, še višje obzidje. Mežnar počasi odpira vrata.

Tiho smuknem med lesene klopi in zaprem oči. Nekoč sem hotel priklicati svetlobo, glasbo, zdaj se to dogaja samo od sebe.

IV.

Njegov izbuljeni pogled me ni motil, vedno me je enako nagovoril: “A imaš za eno kavico?”

“Seveda imam,” sem mu odgovoril. Obraz mu je preletel resen nasmeh.

“Včeraj so med skalami našli tistega narkomana,” reče in spravlja bankovec, “tistega, saj veš tistega,” je ponavljal.

Pred meseci sem bil na obisku v njegovi podstrešni sobici. Na mizi je bila orumenela fotografija rjavolaske. Njene oči so žarele.

“Kdo je pa to?” sem vprašal.

“To je moja mami,” je odgovoril z otroškim glasom. Za štiridesetletnika je *mami* zvenelo nenavadno. Sklonil se je k fotografiji in jo poljubil.

Čez mesec dni me je nagovoril nekoliko drugače: “Hej, ti, bi kupil kaj gozda od mene?”

“Ja, bi,” sem odgovoril.

“Tam okoli Idrije, norišnice,” je rekel in zarezgetal.

“Ej, Silvo, Silvo,” sem rekel.

“No, samo za eno kavico bi pa lahko dal, če že nočeš kupiti gozda,” je bil resen.

Ves zadovoljen je stekel v bližnjo slaščičarno. Na trgu pa so spet postavljali odre.

V.

Oktobrski dež je padal že tri tedne.

Dekletu se je zmešalo, po pasje se je valjala po lužah. Njen glas je obtoževal sence, da so jo zastrupile, obtoževala je svet, ki jo je zapiral. Enkrat na leto se je scena ponovila, takrat, ko so jo odpustili iz zavoda za krpanje duš.

Stopil sem k njej, da bi ji pomagal na noge.

“Ti, ti si kriv!” je sikala vame.

Oktobrski dež je padal tretji teden.

Poskušal sem jo posaditi na bližnjo klop. Na trgu so postavili šotor. Svetlolasa deklica angelskega obraza je zaigrala na lutnjo.

Kakšna pa je razlika med normalnostjo in norostjo?

Oktobrski dež vztrajno prši.

Kot daljni odmev je: Umrl je za naše grehe, odkupil jih je s svojo smrtjo! Zato lahko sname mojo verigo krivde! On je edini, ki lahko to stori.

VI.

Vsakič ko peljem mimo svežega šopka rož na ovinku, se spomnim na fantiča kuštravih las, ki je obležal v travi zraven kolesa. Vsa pokrajina je preplavljena z vedno novimi znamenji ob cesti.

V lokalnem časopisju, na strani z osmrtnicami, je pisalo, da je šlo za prometno nesrečo. Nič, tragično je preminil, nenadoma nas je zapustil, mnogo prezgodaj, samo fotografija in obraz otroka.

Na martinovo se je pripetilo, ker se je namenilo pripetiti. Našli so obešenca, družina si je skočila v lase, našli so otroško trupelce med smetmi, zmrznil je klošar Cveto.

Samo v tisti rodbini so že izgubili otroka, zato so nanj skrbno pazili. Spremljali so ga na vsakem koraku. Strah je bil še večji, ker je bil zadnji iz roda. Ko si je zaželel kolo, mu ga niso odklonili, samo prepovedali so mu, da bi se z njim vozil kje drugje kot na velikem dvorišču pred njihovo hišo. Neko popoldne je ušel budnim očem in na razpotju je pridivjal pijani avtomobilist.

Povejte mi, kam se skrijejo metulji pred dežjem?

VII.

Nisem mu mogel pomagati drugače, kot da sem ga poslušal. S tresočimi rokami si je prižigal cigareto za cigareto. Hči se mu je vsakič izognila, kadar je pijan slonel na zidu. Počasi je razprodal vse, kar je bilo kaj vredno. Tretjič so ga s psihiatrije odpustili po treh dneh.

“Videl sem sojetnika, ki je poskušal zadaviti bolničarja, videl sem moža, ki se je hotel na vsak način ubiti, videl sem dekle, ki se je bala svetlobe in ni mogla nehati peti, videl sem gospoda primarija, ki se je oblačil v stare plašče, videl sem mladeniča, ki je vsako jutro pozdravil sonce, srečal sem malega Lenina, ki je pripravljajl novo revolucijo, vse to sem videl, samo kaj mi pomaga, daj mi za pijačo, lepo te prosim, če ne bom kar umrl!”

Kaj bi, dal sem mu.

In potem so ga neko jutro našli. Skomignili so, statistika je v naši vasi pač taka, da vsak dan nekdo odide po svoji volji.

Deklica, ki se igra na trgu, se nič več prestrašeno ne ozira okoli. Moj oče je na barki, reče prijateljicam. Samo njegova barka ne bo nikdar več priplula v našo malo Gogo.

VIII.

Zgodi se. Z našim rojstvom se rodi naša smrt.

“Ali verujete v življenje po smrti?” me vpraša stara gospa. Pokimam. Ni ji dovolj.

“Povejte mi, zakaj?” vztraja.

“Hočete podatke, prav. Ni dvoma, da je bil Jezus, prerok iz Nazareta, usmrčen, najbrž leta trideset po Kristusu. Vendar so bili njegovi prijatelji prepričani, da je po izvršeni smrtni obsodbi vstal in prikazovanja so se vrstila. Videli so dušo in telo, ne le Marija Magdalena in apostol Pavel, videlo ga je petsto ljudi naenkrat ...”

“Govorite in govorite, kot kak far,” me ogorčeno prekine, “jaz sem se resnično borila, jaz sem resnično trpela, ne pa te vaše pravljice!” je iznenađena ogorčena.

Ne vem, kaj bi. Poskušam ji pomagati, ko vstaja, a se otrese moje roke. V daljavi je slišati zavijanje sirene reševalnega vozila.

IX.

Moški in ženska sta se ustavila na trgu.

“Zlate krogle so se usule po opusteli pokrajini, ljudje so se skrivali med skalovjem, zaman so čakali odrešitve dežja, seveda le izbranci, ki so preživeli vesoljni potop!” je zakričal on.

“Ko bo prišel čas plačila, bo nebo postalo vijoličasto, zaman se boste skrivali, cena bo visoka, žareče zlate krogle bodo našle vaša skrivališča, v trenutku bosta za njimi ostala samo prah in pepel, tisti pa, ki jih je izbral Jahve, bodo zaživeli drugačno življenje!” je zateglo nadaljevala ženska. Ljudje so se ju izogibali v širokem loku.

“Boste Stražni stolp, izvolite, preberite sami,” sta nadaljevala bolj prijazno, a nič manj vsiljivo. Tudi sam sem stopil mimo.

“V krikih umirajočih, v grlenih glasovih mladičev, v lavi uničujoče svetlobe bo umiralo staro življenje!” je nadaljeval moški.

“Tisti pa, ki se bodo držali resnične zaobljube, tisti, ki niso nasedli Satanovim glasovom, tisti bodo preživeli apokalipso, ki prihaja,” je povzela ona.

Gole in gluhe stene. Dva parajoča glasova in valovi pozabe.

X.

Spet se nas je zbralo pet, šest pogrebcev na socialnem pogrebu. Stroške je pokrila sodna medicina, ki je v zameno vzela nekaj od lupine pokojnikovega telesa. Da, ljudje smo izgubili odnos do smrti, vse gre tako površno, hitro. S pokopališkimi delavci smo se ustavili v cipresovem gaju.

“Nič ne piješ,” mi je rekel starejši in močno potegnil iz priročne steklenice žganja.

Pokojnik je izštel petintrideset let. Od štirinajstega leta je bil alkoholik in umrl je prej kot njegov oče. Zadnje mesece z mano ni govoril, ker mu nisem dajal denarja za pijačo.

“Kaj moraliziraš, kaj bi rad, pili smo skupaj, moj ded, ta je bil korenina, pila sva ves dan, zvečer sem mu natočil dva deci refoška, vstal je in rekel: Na zdravje, vnuk moj edini! in zakinkal, tako sem vsaj mislil jaz, ko sem se odpravil spat, zjutraj pa je bil še vedno tam, v isti pozi, s polnim kozarcem v roki in nasmehom, ki ponavlja tisti: Na zdravje, vnuk, zato mi nič ne govori, če ne daš za rundo, čao!” so bile njegove zadnje besede.

Sedeli smo tam v cipresovem gaju in zimsko sonce je zlatilo čarobno pokrajino.

So naši otroci res naši, smo res samo nemočni dediči svojih očetov?

XI.

Bilo je hladno zimsko jutro. Nikogar nisem pričakoval. Sunki vetra so kodrali bele čipke oblakov. Na vratih je pozvonilo. Ostarelega obiskovalca nisem poznal, a sem ga vseeno povabil noter.

“Oprostite,” reče, “v tej hiši sem živel pred štiridesetimi leti, iščem S-ja.”

“Nisem ga poznal, peto leto bivam tu, prišlek sem,” mu odgovorim in ponudim kavo.

“A tako, soseda G. tudi ni več? Veste, oprostite, da takole vdiram k vam, star sem, bolan, nimam več veliko časa, pa sem se vrnil, veste, tu so moje korenine,” govori bolj samemu sebi. Počasi sreba kavo.

“Ta pogled,” reče in kaže z roko proti cerkvi, “včasih je tako, kot da bi človek letel. Veste, dvanajst let sem bil v Srbiji in Rusiji, zadnja leta v Nemčiji, mine, vse tako hitro mine.”

“Boste ostali?” vprašam.

“Ne bom dolgo, malo bom šel po mestu, vsaj koga bi rad našel, koga, ki ga poznam, kakega znanca, se oproščam, če se lahko tako izrazim, ko sem prišel, kot da bi bil že mrtev, veste,” reče in vstaja.

“Štirideset let,” ponovim v odmevu.

“Še enkrat se oproščam, pa srečno,” reče v slovo.

“Srečno,” rečem, “tisto o letenju pa drži,” rečem in se zazrem proti cerkvi, ki kraljuje nad mestom.

Alenka Koželj

Ptice pozimi

To pa je zima, se je zatresla Bernardka. Pred vrati je že marec, mi pa še kar postopamo naokrog v puhovkah, oviti v živopisne šale, najbolj nesrečni med nami z naušniki na ušesih, najsrečnejši med nami s snežnimi kepami v premraženih rokah, z lonci za snežene može, z novimi smučmi na nogah ... Sneg je že lep, a letos ga ima Bernardka do grla ... Beli kupi se začenjajo sesedati in pijana brozga, ki odteka od njih, teče po ulicah, se steka v globoke umazane luže, pušča madeže na robu plaščev, na čevljih, na avtomobilskih vratih.

Jutro pa je sveže in nekako gladko. Oblaki se počasi lepijo od sonca, posamezni žarki krmežljivo raziskujejo zemeljska tla, opominjajo Bernardko, da je domov spet prišla prepozno (ali prezgodaj), da ji iz ust smrdi po pijači, da v oblačkih dima, ki se dvigajo iz cigarete, lahko – kot iz dimnih signalov – vsakdo razbere, kakšna noč je za njo. V podrobnosti se Bernardka ne bi spuščala, navrže lahko le nekaj reprezentativnih detajlov: zburjanje, zehanje, postelja, ovita v temno modro prevleko. Poleg Bernardke je kot vreča ležalo moško telo, ob vznožju omarice je kraljevala na pol prazna steklenica vodke, ko se je odzibala do WC-ja, je, ko se ji je vid končno izostril, ob straniščni školjki opazila pravo pravcato knjižno omarico. Med lulanjem je prelistala FHM. V taksiju je še malo zadremala, v kotičkih rahlo priprtih ust se ji je nabirala slina. Taksist jo je opazoval nekako neprijazno. Najbrž vidi delavno ljudstvo na eni in Bernardko na drugi strani. Na eni strani njegova brezposelna žena, otroci, ki so že pozabili, kako šumi morje, plesnivo najemniško stanovanje, na drugi strani svet, ki raste iz mehurčkov v šampanjcu, iz pisanih peres žganih pijač v koktajlu, iz slovečih imen na torbicah, urah in čevljicah. Bernardka taksistovega zadržanega pogleda še opazila ni. Dolgo se že ni zanimala za to, kaj si drugi mislijo o njej. Vse najhujše je že davno slišala, vse najhujše je že zdavnaj naredila. Ko je drgetajoč odškrnila vrata balkona, stopila nanj

in si zaspano prižgala jutranjo cigareto, se je svetloba ravno poskušala dvigniti iz sivo modre plasti zimske teme. Najprej jo je streslo. Ovila se je v plašč in si z obraza umaknila podivjan pramen las. Jutranji lasje. "Sploh ne vem več, ali se dan končuje ali začenja," je pomislila sama pri sebi.

Zimski dan se je trgal iz zimskega jutra – med njima se bodo kmalu zarisale sprva komaj opazne, nato vse bolj očitne razlike. Sivo modra preproga oblakov se bo vzdignila v belo kopreno. V njenem naročju bo zasijalo sonce. Od tu in tam v dan že kapljajo posamezni čivki najvztrajnejših ptic – ptic, ki zimi niso ušle na jug, ki niso nikamor poletele. Ki skupaj s svojo zemljo, svojimi drevesi, svojimi vodami čakajo, da pomlad začne svojo predstavo ... Da se zastori spanca dvignejo in nastopi prerojenje.

Bernardka je za trenutek zaprla žgoče oči. Prispana maskara ji je lepila trepalnice. Ko je veke znova razprla, je na balkonski ograji pred njo sedela naščeperjena kosovka. Sunkovito je obračala glavo na vse strani, medtem ko je njeno nabreklo telesce povsem mirovalo. Nenadoma je poskočila, se obrnila in se s praznimi okroglimi očmi, ki so spominjale na leče, zazrla naravnost v Bernardko. Spogledali sta se, Bernardka se je komaj opazno nasmehnila. "Te zebe, kaj?" je pomislila sama pri sebi in zavzdihnila: "Mater, zaspana sem ... Spat grem, vsaj za nekaj uric ..." Kosovka ni odvrnila pogleda. Sobota se je s tem začela in končala hkrati.

"Pismo, je mraz ..." je zahrkala Bernardka v nedeljsko jutro in poželjivo potegnila iz cigarete. Ko bi le kmalu prišlo poletje, si je mislila ... In se ob tem domislila poletja, ko je zapustila Toneta in Lado. "Tisto poletje je bilo res prav peklensko ... Podplati natikačev so se mi dobesedno lepili na tla," je razmišljala. Lada je maja dopolnila dve leti in do julija postala čisto nemogoča: nenehno je lezla za Bernardko, dvigala prepotene ročice k njej, zahtevala zdaj stekleničko, zdaj igračo, se neuspešno spopadala s kahlico, obenem pa je Bernardka z grozo ugotavljala, da je vsak dan grša, da je njen obraz vsak dan bolj spačen, upadel, da pridobiva goljufive poteze odraslih, da se že uči hinavščine, potuhnjenosti, izsiljevanja in dvoličnosti.

"Ko shodijo, otroci enostavno niso več ljubki ... Zde se preveliki ..."

Tako je vselej govorila Bernardkina mama. Bernardka ji je verjela in si mislila, da je to pač žalostna resnica, s katero se bo morala naučiti živeti. Dokler ni prišel Peter. Petra je mama brezpogojno ljubila še dolgo po tem, ko je shodil, opustil plenice, zapustil vrtec, se vpisal na gimnazijo ... Po njegovem rojstvu je mama vzhajala kot kruh – postajala je mehkejša, toplejša. Človek bi si mislil, da bo nekaj te presežne ljubezni vsaj oplazilo tudi Bernardko, a deklica je ostala sama v svojem kotu – v svetu, stkanem iz otroških pesmaric, slikanic, punčk in pisanih avtomobilčkov. Okrog sebe

je iz kock zgradila pravo utrdbo, za zidovi katere se je igrala, medtem ko je mama grulila nad novorojenčkom.

Ko je Bernardka gledala svojo lastno hčerko, svojo Lado, svoje majsko dete, se je mamin rek začel izpolnjevati. Prva zamera je padla takoj ob razkritju spola: Bernardka je nekoliko razočarano ugotovila, da bo rodila deklico. Bitje, s katerim ni hotela imeti nič skupnega, bitje, ki jo je ulovilo v past preteklosti in otroških razočaranj. A Ladini zločini se s tem še niso končali: namesto napovedanega 18. se je rodila šele 24. maja. Posledično je bila po horoskopu dvojček in ne bik, kot je predvidevala in si želela Bernardka. Ta prva prekrška pa nista bila nič v primerjavi z dejstvom, da je bila Lada od prve minute neverjetno podobna Tonetovi mami, Bernardkini osovraženi tašči, ki se je ob tej izjemni podobnosti čutila še bolj poklicana za deljenje nasvetov in izražanje kritik, povezanih z oskrbo novorojenčice.

Ko je v nedeljo prvič zazvonil telefon, se ji je zdelo, da je spala le nekaj minut. Mobitel je govoril drugače – poldne je že minilo. Nedelja se je že kot rejen maček razlezla do druge polovice dneva.

Na drugi strani je Bernardko čakal utrujen, nekoliko očitajoč, a načeloma negotov glas: “Bernardka, živjo ... Je vse v redu?”

“Jasno, zakaj ne bi bilo vse v redu?”

Premor.

“No, zato pač, ker je ura že skoraj pol enih ...”

“In?” se je odkašljala Bernardka.

“Obljubila si Ladi, da bosta šli na lutkovno predstavo.”

Premor.

Nato zaspan “o, šit”.

Nato nekoliko bolj pogumno Tone: “Ne reci mi, da si se šele zdaj zbudila.”

“OK, kaj pa naj potem rečem?”

“Presneto, Bernardka, no ... Mislim, kako moreš biti takšna, no? Že cel teden čaka, da bo šla z mamico na *Kralja Drgetavčka*. A veš, da zato že cel teden pospravlja igrače? Ker ji skoraj srce zastane vsakič, ko omenim, da ne bo z gledališčem nič, če ne bo pridna ... Potem pa prideš ti in je vse v franžah. Kaj naj naredim zdaj?! Kaj naj ji rečem?!”

Tišina.

“Oprosti, Tone ...”

“Oprosti, oprosti ... Vsaj pretvarjala bi se lahko, da ti je kaj do nje.”

“Daj no, saj ni še nič izgubljenega, ura je šele pol enih ... Kdaj je ta reč?”

“Ob dveh.”

“No, vidiš ... Več kot dovolj časa je, da pridem ponjo in vse bo v redu ...”

“No, če si se že streznila, seveda ...” je rahlo strupeno dodal Tone, a že z naslednjim stavkom je skušal besede vzeti nazaj, privezati je želel

svojo jezo na povodec: “No, pridi ponjo. Že eno uro te čaka in noče sneti nahrbtnika, ne da si dopovedati, da se ji še ni treba obleči in obuti.”

Bernardka nikoli ni vedela, kaj je na prireditvah, namenjenih otrokom, najbolj odbijajoče: So to otroci s pisanimi šali in kapami, cviljenjem in dretjem in motanjem pod nogami? So mogoče še hujše mame s svojim kokodakanjem, s svojim nepotešenim ponosom, s svojim bolezenskim zaščitništvom, s svojimi pogovori o zobkih, slingih, gosti hrani, vrtcih in otroških trgovinah? So mogoče najteže prebavljive kar predstave same – bedasti igralci, ki menijo, da je lahko zapovedana ljubezen do najmlajših opravičilo za popoln amaterizem, še bolj bedasti režiserji, ki mislijo, da za dobro režirano otroško igro zadostuje enourni ogled *Telebajskov*, pa še morda najbolj bedasti pisci tekstov, ki so prepričani, da za dobro besedilo zadostuje že to, da si nekoč tudi sam bil otrok? Predvidljivi scenariji, trapasti liki, cmerjenje – vse to si je Bernardka predstavljala pod imenom otroško gledališče.

Ko sta se Bernardka in Lada končno prerinili do garderobe, je Lada navdušeno zacvilila: “Meta!”

Skozi množico se je prerinila svetlolasa deklica z rožnatim konjičkom na belem puloverju. Za njo je v trenutku prihitela svetlolasa ženska s paževsko pričesko ter nemudoma spustila roko k svoji hčerki, kot bi v temno vodo potopila težko sidro. “Živjo, Lada,” so se ji oči zožile v nasmeh: “Si tudi ti prišla na *Kralja Drgetavčka*?”

Lada je zadovoljno pokimala in nekako neprijetno ponosno dodala: “Z mami sem prišla!”

“Aha, z mami ...” je hladno zavila ženska. Bernardko je premerila od glave do peta, kot bi se hotela prepričati, da ta ženska res obstaja, da taka ženska res lahko obstaja. “Dober dan,” je prisiljeno pozdravila.

Še bolj prisiljeno je Bernardka odzdravila.

Ženska se je spet nasmejana obrnila k Ladi, a tokrat je bil njen nasmeh že skoraj nekoliko groteskno popačen, zavit, razpet med samozadovoljno prijaznostjo in usmiljenjem do tujega otroka. Nenadoma se je domislila: “Joj, Lada, kako si zadnjič lepo recitirala pesmico!”

Bernardka je od strani pogledala malo.

“A ni lepo recitirala?” se je ženska namuznila. Strmo se je zazrla v Bernardkine ogromne rdečkaste oči, ki so iznad podočnjakov oprezale kot lokvanji iz črnega ribnika. “A ni Lada lepo recitirala zadnjič na nastopu?” je vztrajala in k sebi stisnila torbico.

“Najbrž je,” se je Bernardka rahlo nasmehnila Ladi: “Ni me bilo na tem nastopu.”

“O, škoooda ...” je zavila Metina mama in Lado sladkobno pobožala po glavi: “Bo pa drugič mamica prišla, a ne?”

Bernardka je končno oddala oblačila nasmejani garderoberki in priprla oči: “Samo posteljo vidim ... Posteljo in steklenico martinija ... Kavov, posteljo in steklenico martinija ... Cigaretov, kavov, posteljo in steklenico martinija ...” Ko se je ozrla po preddverju, po katerem so poskakovali otroci, metali igrače na tla, se spotikali ob čevlje svojih staršev in se lovili med nogami odraslih, se je zavedla, da je daleč od svojih želja – da so postelja, kajenje in martini do nadaljnjega nedosegljivi.

“Mami, bova šli potem na tortico?” je nekoliko glasno zacvilila Lada. “Z očijem greva potem vedno na tortico,” je milo zamežikala.

Bernardki je postajalo z njo vse bolj neprijetno. Občutek je imela, da jo vodi za nos. “Res? Vedno gresta na tortico po lutkah?”

“Ja, skoraj vedno ...” se je popravila Lada. “Ampak jaz bi šla rada tudi s tabo,” je hitro dvignila karseda nedolžni pogled.

Bernardki se je celotna spletko nekoliko gabila. Nezadovoljno se je odvrnila od hčerkinega obraza (“Moj bog, kako je podobna Tonetovi mami! Kot bi šlo za veliko kozmično šalo ... Rahlo prišpičena ušesa, pa ta pogled ...”). Ne da bi ji odgovorila, je Lado nežno potisnila proti vratom, skozi katera se je že rinila v rožnato, rumeno in modro odeta kača brbljajočih otrok.

Ko se je dvorana zatemnila, so med občinstvom izbruhnili prvi protesti: nekaj malčkov se je svojim mamam z vso silo obesilo okrog vratu, peščica drugih je bruhnila v nekakšen avtomatičen jok, njihovi račkasti glasovi so spominjali na džunglo. Bernardka je začela zavijati z očmi.

Na oder je vstopila prva lutka in nemudoma je zajokalo še nekaj otrok. Bernardka je bila zadovoljna, da je Lada ostala mirna in zbrano spremljala lutko, ki se je izkazala za nekakšno čarovniško miško in ki se ji je čez nekaj časa pridružila krompirjasta pojava s krono na glavi.

“To je kralj Drgetavček,” je mami pošepnila Lada.

“Super,” je odvrnila Bernardka in se skušala udobno namestiti na nizkem stolčku. V naslanjalo sedeža so pritiskale dolge noge ubogega očeta, ki je ves skrivenčen sedel za njima. Bernardka se je sprva nekoliko očitajoče obrnila k njemu, potem pa je videla, kako nesrečno ujet je med svoj in njen sedež ter se znova zazrla v oder. Bil je že skrajni čas: miška je ravnokar poplesavala in pela o kraljestvu kralja Drgetavčka, medtem ko se je njegovo visočanstvo vrtelo po odru in pozdravljalo podanike, ki so se mu poklanjali. Prizor se je na lepem začel megliti, Bernardka je namesto zajčka, lisice in princesk videla le še raznobarne penaste gmote, ki so se vrtele v enoličnem ritmu pesmice; na lepem se je zavedla, da sploh ne

razloči več besed, da glasov igralcev sploh ne sliši več, da jo premaguje dremež. Glavo je nagnila vstran, si slekla pulover, si ga namestila pod brado in zaspala.

Zbudil jo je slepeč soj luči; Lada je potresla njeno roko: "Mami, konec je!"

"No, ker si bila pridna, greva lahko na tortico," je zamrmrala Bernardka.

Lada je zaploskala: "Jaaa!"

Med potjo je brez prestanka govorila o kralju, o miški, o čarovniku, ki je začaral leva v miško in potem nazaj iz miške v leva, o pesmici, ki jo poje sova, o ptičku kraljičku ... Bernardka je odgovarjala z enoličnimi "aha" in "mhm" ter pogledovala na uro.

Takoj ko sta vstopili v slaščičarno, se je Lada zakadila k hladilniku s tortami: "Gozdiček bi ..."

"Imate gozdiček?" je Bernardka naveličano vprašala mimoidočega natakarka.

"Ne, gozdička ni več," je bil uslužen.

"Vidiš, ni črnega gozdička ... Izberi si kaj drugega ..."

Lada ni bila trmast otrok. Kmalu se je sprijaznila z drugo najljubšo izbiro: "Čokoladno pito!"

"Prav, čokoladno pito ..." Naročili sta sok in pito za Lado in belo kavo za Bernardko.

"Zadnjič smo pa jedli gozdiček v vrtcu, ker je imel Jakob rojstni dan ..." je pripovedovala Lada.

"Aha, lepo."

"Tudi jaz bom za rojstni dan gozdiček ... Ali pa uno rumeno torto ..."

"Mhm ..."

Nenadoma se je Ladin obraz nekoliko zresnil. Grebla je po torti in dvignila pogled: "Mami, zakaj nisi prišla na moj nastop?"

Bernardka je pomolčala, nato pa se je nagnila k svoji hčerki in pojasnila: "Ker ste dolgočasni. Niste mi zanimivi ... Verjemi mi, zdaj se ti zdi, da je vse, kar počneš, zanimivo, ko boš malce zrasla, boš pa šele videla, kaj je res zanimivo in kako dolgočasno je biti majhen."

Lada je še naprej brez besed grebla po krožniku: "Si ti zanimiva?" je nenadoma vprašala.

Bernardka se ji je v odgovor le kislo nasmehnila: "Pojej zdaj to pito."

"Ne bom več," jo je Lada pogledala izpod čela.

"OK, pa nič ... Potem lahko greva. Lahko dobim račun?" Natakarka je pokimala. "Boš popila sok do konca?" je vprašala Bernardka, a ostala je brez odgovora. Mirno je plačala in se začela oblačiti. "Obleci se zdaj, no, odhajava." Lada jo je še naprej gledala izpod čela.

"Ne grem s tabo. Nikoli več ne bom šla s tabo."

“Pf, toliko boljše, mi vsaj ne bo več treba gledati trapastih kraljev in kraljičen in miši in kaj vem česa še ...”

Lada je v obraz postala zaripla.

“Pridi, greva,” je bila neusmiljena Bernardka. Nekaj sekund jo je še gledala, nato pa jo je trdno zagrabila pod ramo in jo začela potiskati k vratom. Lada se je začela dreti. Vsi gostje so se obrnili k njima. Bernardke to ni motilo. “No, prav, pa ostani tu,” se je zadrila in se mirno oddaljila. Oddahnila si je, ko je za seboj zaslišala Ladine korake.

Odprl jima je Tone. Lada je, v obraz še vedno vsa rdeča, stekla mimo očeta naravnost v svojo sobo. Tone je zaskrbljeno pogledal za njo, nato pa se je obrnil k Bernardki: “Kaj sta spet imeli?”

“Ah, ne vem, tečna je ... Zameri mi, ker nisem prišla na njen nastop.”

“In se ti zdi, da njena jeza ni upravičena?”

“Po pravici povedano, me prav nič ne briga. Navadna manipulativna mula je, že zdaj je čisto po tvoji mami. Kaj šele bo ...”

Tone je molčal. V zraku je bilo čutiti čudno mešanico srda in razumevanja. V zraku je bilo čutiti ljubezen – čutiti je bilo trenutek, ko se eno človeško življenje spozabi nad drugim, ko se življenje spozabi nad samim sabo.

“Kako to, da nisi prišla, Bernarda?” je nekoliko strogo, a obenem plaho vprašal Tone.

Bernardka se je dobro spomnila prejšnje srede: Branka je začela postopek za ločitev in je po službi povabila Bernardko na pijačo. Nato sta šli k Branki domov in tam popili dve steklenici vina. Zbudili sta se naslednje jutro na Brankinem kavču in se skupaj odvlekli v pisarno. Bernardka je le skomignila, se obrnila na pragu, na prvi stopnici pa se je ustavila in dodala: “No, pa ne kliči me, dokler se mala ne umiri, prosim! Ne mislim prenašati njenih izpadov ...” Tone je brez besed zaprl vrata.

Naslednje jutro je Bernardki družbo znova delala kosovka. Z neba so padali posamezni snežni kosmiči. Ptica se je vrtela na ograji, poskakovala zdaj sem, zdaj tja, nazadnje pa je le našla ustrezen kotiček, v katerem se je napihnila v debelo puhasto kepico in obmirovala kot kipec. Bernardka je posmrkala: “No, zdaj pa še prehlad ...” Kot nalašč je kosovka zavrtila glavico in se zagledala naravnost v obraz na pragu balkonskih vrat. V odgovor je Bernardka nekoliko nagnila glavo in se živali trudila vrniti enako srep, brezbarven pogled. “Misliš, da bo danes šlo?” se je najprej spraševala sama v sebi, nato pa nagnila glavo v drugo stran, kot bi hotela odgovor slišati od nasršene kosovke: “Bo danes šlo? Bo danes šlo, ne da bi si želela umreti?” Tako je strmela še nekaj sekund, nato pa stresla z glavo, nekajkrat globoko vdihnila in se začela odpravljati v službo.

“Toliko da veš, včeraj ni šlo,” je naslednje jutro kar nekoliko zamerljivo, pa tudi igrivo zaupala kosovki. “Mogoče danes ... Ali jutri ... Teden je še dolg, tako zelo dolg ...” Znova je začela globoko dihati. Kosovka, pogreznjena v svoje perje kot v debel, topel naslanjač, je bila zdaj s celim telesom obrnjena k njej. “No, kaj?” je skoraj polglasno izzivala Bernardka. “En dan je bednejši od drugega ... In ko že misliš, da si dosegel zadnjo mejo bede, točko, po kateri se lahko krivulja le še odbije od dna in se začne dvigovati, se ti pod nogami udre čisto novo brezno s čisto novimi grozotami,” je malo zase, malo za kosovko in malo za siv, suh zimski dan modrovala Bernardka. Razmišljala je o včerajšnjem dnevu v službi, o tečnih igralcih, o enako (ali bolj) tečnih gledalcih, o “bolezni v ansamblu”, zaradi katere je bil delovni dan ena sama živčna vojna in teror ... Še sreča, da se lahko umakne v svojo čudovito razpadajočo pisarno. “Ne vedo vsi, kako bedna ustanova je pravzaprav gledališče ...” si je mislila Bernardka, ko je zapirala balkonska vrata. “Nesposobnost igralcev, režiserjev in scenografov je vsaj vidna na prvi pogled – kdo pa vidi, kakšna zmeda vlada za žametnimi zavesami, v drobovju hiše, v njenih pisarnah, v plačilnih kuvertah? Tam je vse skupaj eno samo veliko smrdljivo bruhanje. Za velikimi besedami se navadno skrivajo najmanjši paraziti. *Stiki z javnostmi, my ass* ... Branka je še edino človeško bitje, s katerim lahko normalno govorim.” Preden je odšla od doma, se je še zadnjič ozrla po balkonu, a ograja je bila prazna.

V sredo zjutraj je imela Bernardka poročilo že pripravljeno: “Včeraj, ljuba moja,” je brez besed in brez glasu pripovedovala kosovki, ki je spet srepela vanjo s svojimi gumbastimi očmi, “je bilo – če lahko verjameš – še hujše kot predvčerajšnjim. Komaj čakam, da se ta teden končno sesuje sam vase, pa mu kar ni in ni konca. Direktor je nadrl Branko ... Tekla je jokati na WC, in ko se je vrnila, je samo sedela za mizo in buljila v računalnik. Branka ni bila nič kriva, to je vse, kar je treba o tem incidentu vedeti. Poleg tega se uboga reva ločuje, svet se ji sesuva v prah. Mož grozi, da ji bo vzel otroke ... *Tako kot je otroka dobil mož tiste kuzle, s katero cele dneve čvekata v pisarni* ... *Pomiri se, ji pravimo, otroka nikoli ne vzamejo materi.* Nato vsi zardijo, kot bi se spomnili, da naklepajo kak zločin, in se začnejo izmikati mojemu pogledu. Jaz pa rečem: *Ne boj se, Branka, tudi meni Lade ne bi vzeli, če ne bi sama hotela, da jo ima Tone.* Nato se pogledi preiskujejoče dvignejo: vsi bi me radi vprašali, ali je to res, a nihče si ne upa naravnost spregovoriti.

“Ubogi Tone,” si je mislila Bernardka, ko je opazovala kosovko, kako počiva na balkonski ograji. “Zakaj vsak dan prideš sem?” jo je Bernardka neslišno spraševala. “Ne maraš drugih balkonov? Si tu našla mir, ki

ti ugaja? Si našla tiho družbo, ob kateri laže premaguješ hladna jutra?” Kosovka ni zamudila niti enega dne – vsak dan se je prihajala gret na Bernardkino ograjo.

V trgovini je Bernardka oklevaje stopila do police s hrano za domače ljubljenske. Povzpela se je na prste in segla na najvišjo polico, po hrano za ptice. Škatlo je že nameravala vreči v nakupovalni voziček, a si je zadnji trenutek premislila in zavila k policam s kozmetiko. Odpravila se je že na blagajno, ko se je nenadoma zasukala in stekla nazaj k polici s ptičjo hrano. Vzela je škatlo, jo že vrgla v košarico, pa jo znova vrnila na polico.

“Moj dojenček ne bo nikoli zrastel, nikoli shodil, vedno bo ljubeč,” si je govorila Bernardka, medtem ko je preoblačila dojenčka lutko.

Bernardka je vsem punčkam odlomila noge. Mama je kričala, lovila je hčerko po hiši, jo v neenakem boju ujela, jo našeškala, ji navila ušesa. Nato jo je zaklenila v njeno sobico. Bernardka je sedla k vratom in jokala. Vedela je, da punčke z nogami, punčke, ki hodijo, nimajo nobenih možnosti.

Zima se je vila naprej. Sonce in Luna sta si, hladna in stroga kot dve kovinski plošči, kot rekvizita v ozadju scene, brezbrizno podajala roke. Kosovka je prišla vsako jutro, tedni so počasi minevali. Lepega večera se je Bernardka iz službe vrnila z vrečo, polno nakupov. Za sirom, jogurti, mandarinami in zavojčki z instantno hrano je na plan privlekla hrano za ptice. Škatlo je sprva pustila na mizi in si jo ogledovala od daleč, kot bi bila tudi sama plah, premražen ptič. Skrbelo jo je. Kaj če bo ptica potem po hrano hodila kar vsak dan, kaj če bo mislila, da je Bernardkin balkon zimska menza? Kaj če bo s seboj pripeljala sestradane prijatelje? Kaj če bodo nepovabljeni prileteli še drugi ptiči, ki se zdaj še skrivajo v golih krošnjah? Kaj če se bo balkon, njeno pribežališče, njena kadilnica, njen najljubši stik s svetom, spremenil v ogromno ptičjo krmilnico? Kaj če jo bodo ptiči od zdaj vsako jutro zbuvali ob zori in v zborčku zahtevali zajtrk? “Trapasta ideja,” je Bernardka zmajala z glavo. “Če pomislim, da sem se samo zaradi tega ustavila v trgovini za male živali ...” Pograbila je škatlo in jo ihtavo stlačila v kuhinjsko omarico.

Naslednje jutro jo je kosovka že čakala. Mrzlično je obračala svoje okrogle oči (kot razpolovljen globus). Ne da bi vedela, zakaj, je bila Bernardka nanjo nekoliko jezna. Cigaretni dim je puhala naravnost proti njej, ob vsakem gibu je karseda nasilno opletala z rokami, da se je ptica previdno umikala na skrajni konec ograje in jo z varne razdalje vprašujoče gledala. “Kaj buljiš?” je v sebi renčala Bernardka. “Kaj misliš, da je moj

balkon? Zavetišče za živali?” Zamahnila je proti kosovki, da se je ta stisnila v sam kot. “Poberi se,” je še enkrat razdraženo zakrilila z rokami, da kosovki ni preostalo drugega, kot da odleti proti zasneženemu parkcu pod blokom. “Pustite me vendar že enkrat vsi pri miru,” je skozi zobe siknila Bernardka, v pepelniku pomečkala cigareto in se zatresla: “Brrr, kako zebe ... Danes je še posebej hladno ...” Stopila je v stanovanje, vrata besno zaprla za sabo, se pognala naravnost h kuhinjskemu pultu in ptičjo hrano vrgla v koš za smeti.

Direktor je spet lomastil po pisarni. Spet se je spravljal na Branko. Spet se je delal, kot da Bernardke ni v prostoru. Bernardka ni nikoli prav razumela, zakaj maltretira Branko, njo pa komaj opazi. Do nje se je obnašal tako, kot se odrasli, ki otrok nimajo, vedejo do tujih otrok. Naloge ji je vselej zastavljal nekoliko mencajoče, vsake toliko časa se ji je poskušal nasmehnuti, a nasmehu je med vzponom zmanjkalo vetra in koticiki ustnic so se poraženo pobesili. Kadar jima je za trenutek obrnil hrbet, sta se ženski začeli vesti kot razigrani šolarki. Pačili sta se druga drugi, zavijali z očmi in komaj zadrževali smeh. Ko je pisarno zapustil, sta bili polni togote in nekakšne otroške objestnosti.

Branka je pogosto govorila o svojih dveh otrocih: da ima Matevževa glasbena šola recital, da je Ana dobila zlato priznanje na tekmovanju iz matematike. Bernardka ni o Ladi govorila skoraj nikoli in Branka je bila tega vajena. Ni pričakovala, da bo njenim izbruhom materinskega ponosa sledil Bernardkin protiudarec.

“Letos gre pa Lada že v šolo, kajne?”

“Ja,” je zamišljeno odvrnila Bernardka, ne da bi oči odvrnila od računalnika.

“Se že kaj veseli?”

Bernardka je enolično udarjala po tipkovnici, čez nekaj časa pa se je obrnila k Branki: “Oprosti, kaj si rekla?”

“Vprašala sem te, če se Lada kaj veseli šole.”

Bernardka je spokojno skomignila: “Ne vem ... Po mojem že ...”

“Matevža je bilo prvi dan šole tako strah, da se je ponoči polulal v hlače – si moreš misliti?! Že leta je bil ponoči suh, potem pa to! Bala sem se že, da bo tako zdaj vsako jutro. Pa ni bilo. To je bilo zadnjič, da se mu je primerila taka nesreča. Od takrat ni več nobenih težav ...”

“Hm ... Ja. Najbrž mora biti kar stresno za otroke. Lada ni nikoli lulala v posteljo ...” Vsaj ne, da bi vedela, je dodala sama pri sebi.

Popoldne, tik preden se je Bernardka odpravila iz pisarne, je zazvonil njen mobilni telefon. Bil je Tone. Najprej ji je očital, da hčerke ni poklicala že vsaj štirinajst dni.

“Nazadnje, ko sem jo videla, sem je imela povsem dovolj. Prav nič je nisem pogrešala, če že moraš vedeti ...”

“No, potem te bo najbrž razveselilo dejstvo, da je zbolela. Nekakšno virozo ima. Moja mama jo pazi ...”

Ob zadnjem stavku je Bernardka pogledala z belim: “Super.”

Tone je pomolčal. Nato je začel znova, v novem, prijaznejšem tonu: “In kako gre tebi?”

“Ah, saj veš, kot po navadi ...”

“Kaj to pomeni?”

“Ja, saj veš, kaj pomeni: kot po navadi.”

“Veš, da ne vem več, kaj je pri tebi kot po navadi.”

Bernardka je naveličano odvrnila: “Saj veš, služba, nato domov, nato spat ...”

“Mhm ... In med vsako izmed teh etap kozarček vodke, a ne?”

“Pf,” je pihnila Bernardka: “Lahko bi vedela, da si še vedno dežurni moralist.”

“Jaz pa bi lahko vedel, da si čisto brez morale. Če že moraš vedeti: zadnjič te je Sandra srečala v mestu, v *Michelangelu* ...”

“Oh, Sandra ... Jo še vedno mikaš, kaj?”

“Daj, Bernardka, ne govori neumnosti. Dobro veš, da s Sandro nikoli nisva nič imela ...”

“Hja, o tem ne dvomim. Ne bi pa povsem verjela, da bi ona imela kaj proti temu ...”

“Daj, daj, daj, Bernardka, saj veš, da se samo izmikaš.”

“Pa kaj potem, če me je Sandra videla? Saj sem samska – a če sem ločena, moram živeti kot nuna, ali kaj? In zakaj že? Zato, da bom zadoščala kriterijem neke kure iz vaše svetovalne službe? Prosim te lepo, Tone, ne bodi tako neumen!”

“Lep vzor si za Lado, upam, da to veš ...”

“Pa kaj: od mene se bo vsaj naučila, da ne gre popuščati starim zafrustriranim veščam, kakršna je tvoja mama!”

“Ta zafrustrirana vešča *tvojega* otroka vidi desetkrat bolj pogosto kot ti in zanj skrbi desetkrat bolje!”

“No, zakaj me pa potem sploh še kličeš?! Poroči se s svojo mamico, pa naj posvoji Lado in vsi bomo srečno živeli do konca svojih dni!”

Ob teh besedah je Bernardka divje prekinila pogovor in izključila mobilni telefon. Na poti iz službe se je ustavila na bencinski črpalki in si kupila steklenico vina.

Ko je naslednjega jutra semena pazljivo posipala v plastično posodico, v kateri so ji pred nekaj dnevi dostavili kitajsko hrano, si je mislila: “Te

zime kar noče in noče biti konec ... Na, tu imaš, če že hodiš vsak dan sem, vsaj kaj malega prigrizni.”

Ko se je zvečer vrnila iz službe, jo je na balkonu čakala kosovka. “Tako je prav,” je odobravajoče pokimala Bernardka, “nikar mi na glavo ne nakoplji vseh svojih ptičjih kolegov. V trenutku, ko mi boste začeli srati po balkonu, bo menza ukinjena.” Kosovka se je le ščeperila in Bernardke ni niti ošvrknila s pogledom. “Zakaj se me sploh ne bojiš?” je zanimalo Bernardko. “Zakaj ne odletiš, kadar odprem vrata? Si našla mene? Mojo hrano? Moj dom? Čakaš hrano ali mene?” Potem pa jo je prešinil nenaden prš treznosti in sama pri sebi je zamomljala: “Seveda, po hrano prihajaš. Kaj sem si le mislila ...” Kosovka se je obrnila proti vhodu, ob katerem je stala Bernardka, in začela glavico ljubko obračati v levo in desno – njeni gibi so bili sunkoviti, a zaupljivi, ne preplašeni. Pod perjem in puhom je utripalo drobno srce, v katerega ritmu je kosovka odpirala in zapirala okrogle oči. “Kot igračka si, veš?” se je nasmehnila Bernardka. “Kot bi te kdo navil ... Zakaj tako z lahkoto prideš po to, kar se ti daje? Zakaj tako prešerno jemlješ, kjer ti je kaj ponujeno ... Kako da se ničesar ne bojiš, kako da tu ni ničesar, česar bi se lahko bala?” Bernardka je stopila za korak bliže ograji. Kosovka je okamnela. Nekaj trenutkov je prazno srepela v gibanje, za katerega ni vedela, ali je zlovešče ali ne. Bernardka je obstala. Kosovka je obstala. “Se vidiva jutri,” je pokimala Bernardka, odšla z balkona in zaprla vrata za sabo.

“Branka, ali mogoče veš, se da ptičjo hišico kupiti v trgovini?”

“Nimam pojma ... Menda se da – zakaj ne? Kako pa to, da te to zanima?” Bernardka ni odgovorila.

Zunaj sta vladala led in mraz. Pomladi od nikjer. Ena tistih neskončnih zim, ki se napovedujejo tri mesece, trajajo tri mesece in se nato še poslavljajo tri mesece. Bernardki je prišlo na misel, da bi o ptičji hišici povprašala Toneta. Na koncu je sama zase prhnila: “Bah, kje pa! Se bom že sama znašla ...”

Mraz je bdel. Drevje je spalo, ceste so spale, strehe so spale, oči so odmirale skupaj s snežinkami, ki so padale na tla. Ničesar več niso videle v tej dolgi, zaspani zimi; ledena skorja je osteklenila pogled. Ljubezen se je topila kot kepa snega v premrlih dlaneh. Za seboj je puščala le mrtvilo, le zmrzal. “Zima nas vedno premaga s tem svojim čistunstvom,” je razmišljala Bernardka, ko se je sprehajala po trgovini. Nenadoma jo je preblisknilo: “Kaj sploh počnem. Na balkon bi rada posadila osladno hišico in prileteli bodo vsi okoliški ptiči. Jaz pa bom za vrat dobila ptičjo gripo in pritožbe hišnega sveta ...” Odnoslo jo je proti oddelku z alkoholnimi pijačami.

“Prejšnja zima ni bila tako prekleto odporna,” se je sama pri sebi hudovala Bernardka, ko je zvečer s svojega mehkega ležišča prazno strmela v ptičjo hišico. Dvomila je že, da je bila to dobra zamisel. Ptiči pridejo in grejo, pridejo in grejo, za seboj puščajo le kakce in raztrosena semena. Hišico je imela za primerno: ni bila posebej lepa in ne posebej velika. Z njo ne bo veliko dela. Ptic ne bi rada zvalila v svoj dom, ne bi jih rada udomačila, ne bi jim rada nudila ugodja, v upanju na katerega bi znova in znova vzletale s hladnih tal in pristajale na njenem balkonu. “Nikoli nisem še nikomur nudila zavetja. Tudi zdaj nimam tega namena. Hočem, da na moj balkon kosi, vrabci in sinice gledajo kot na poslednji izhod, zadnje pribežališče, zasilno postojanko, od katere se bodo brez težav ločili takoj, ko iz neprizanesljive zemlje vendarle pokukajo prvi zvončki in žafrani.”

Prejšnje leto ji je ob tem času Lada že prinesla prve zvončke.

“Bova šli ven, mami?”

“N-ne, danes ne ...” je Bernardka slišala svoj oslabei glas, kako pronica skozi neusmiljeno zvonjenje v glavi, v pritrkavanje med ušesi, v udarec kladiva tik nad tankimi obrvmi ... “Danes ne, Lada. Boš kakav?”

“Ven bi šla ...” se je Lada otožno zazirala skozi okno. “Samo malo ...”

“Žal, mala, danes me ne spraviš ven,” je zakašljala Bernardka in si noge ovila v odejo.

Lada je, še naprej strmeč v okensko šipo, ki se je bleščala od sončnega sobotnega popoldneva, vprašala: “Mami, a sta vidva z očkom ločena?”

“Sva. Saj to vendar veš.”

“Zakaj ne živita skupaj?”

“Ker nočeva.”

“Tudi z mano nočeš živeti?”

“Še posebej ne s tabo.”

“Zakaj?”

“Ker sprašuješ stvari, kadar imam mačka.”

“Kaj je to maček?”

“Bolezen. Dobiš jo, če spiješ preveč alkohola.”

“Alkohol je v vinu, a ne?”

“Tudi, ja ... Alkohol ima veliko oblik. Vse so dobre.”

“Jaz pa ne smem piti alkohola.”

“Ko smo bili otroci, ga nihče od nas ni pil. Brez skrbi, pozneje v življenju boš nadoknadila zamujeno.”

“Zakaj ga otroci ne smejo piti?”

Bernardka je zajavkala: “Ne vem, zakaj ... Včasih bi prišel čisto prav, da bi vas malce uspaval in ne bi nadlegovali ljudi z butastimi vprašanji.”

“Kako pa je, kadar imaš mačka?”

“Oglej si me: no, tako je videti, kadar ima človek mačka. Vse ga boli, slabo mu je, trese ga in vsak trenutek lahko začne bruhati.”

“A veš, da je prejšnji teden Matic bruhal v vrtcu? Po tleh je bruhal. In v bruhanju so bili koščki korenčka in potem je Samanta pohodila en korenček in potem je jokala. Potem je pa prišla Matičeva mama in ga je peljala domov še pred spanjem.”

“Vznemirljivo, res ... Kaj, ko bi govorila o čem drugem?”

“Bova šli potem, ko ti bo bolje, ven?”

“Ne. Ne bo mi bolje. Če želiš, lahko greš sama.”

“Oči ne pusti, da grem ven sama.”

“Larifari. Ko sem bila jaz tvojih let, smo se kar naprej podili zunaj, medtem ko so bili starši v službi ali doma. Tam je mesto staršem, ne pa sredi zarjavelih vrtljakov in objedenih toboganov. Mame so nas klicale z balkonov na kosilo ali na večerjo. Domov smo prihajali s potolčenimi koleno in komolci, vsak dan smo sklenili kup novih zavezništev in prekinili vrsto starih. Verjemi mi, lahko greš sama ven. Če te odrasla oseba vpraša kar koli, nikar ne odgovarjaj. To je vse.”

“Ne, ni mi žal, da veš,” se je Bernardka komaj zadržala, da ni v nedeljo zjutraj kosovki pokazala jezika. “Če pomislim, da sem vam hotela postaviti hiško! Le zakaj? Da boste družno srali po meni? Mož in hči me sovražita, starši se me sramujejo, prijateljke sem izgubila, v službi se me izogibajo vsi razen Branke, le še pofuka me kdo od časa do časa ... In mene naj bi pri vsem tem brigala ptičja hišica!? Mene naj bi skrbelo, kako pozimi živijo ptice? Od česa živijo? K čemu se vračajo? Kakšne obrise razločijo skozi snežni metež, skozi zavese snežink, skozi pletenino hladu in tišine? Motiš se, draga moja, bridko se motiš ...” Kosovka ni trznila. Sunkovito je odskočila z ograje in se preselila na balkonska tla. V nežni, krhki preprogi snega, ki jih je pokrivala, je pustila nekaj sledi, nato je odletela proti streham bližnjih hiš. “Tako je prav,” si je mislila Bernardka, ko je za seboj zapirala balkonska vrata. “Ne bom čistila za trapastimi ptiči.” Zavalila se je na kavč in buljila v televizijo. Namesto kosila si je privoščila nekaj kozarcev sladkega vina.

Ko se je zbudila in za silo streznila, je posesala tla, pobrisala prah, zložila kopalnico, v banjo natočila vode, gladino posula z lističi vrtnice in ji primešala penečo kopel ter se pogreznila v toplo jezerce, iz katerega so se – kot dve simetrični gori – dvigale njene prsi.

Ko se je čez pol ure, zavita v kopalni plašč, vrnila v dnevno sobo, jo je pričakal leden mraz. Balkonska vrata je po pomoti pustila odprta. Zrak, ki ga je vdihnila, je bil tako svež, da ji je oblitl grlo kot požirek stopljenega ledu. Nekaj časa je stala sredi sobe, predse puhala toplo sapo in čutila,

kako ji drevenijo mokre noge. Na balkonu je nenadoma pristala kosovka. Po stari navadi se je zastrmela v Bernardko. Ptičja in človeška samica sta se merili s pogledom. "Skalnat pogled imaš," se je zdrznila Bernardka. "Ničesar v življenju ne obžaluješ. Vsakič, ko poletiš, s peruti streseš vso svojo preteklost. Če bi bilo drugače, nikdar ne bi mogla vzleteti ..."

Ko je zaprla balkonska vrata in se oblekla v preproste kavbojke in razvlečen pulover, je Bernardka iz reže med jedilno mizo in kuhinjsko steno privlekla ptičjo hišico. Postavila jo je na balkon in vanjo počasi nasula hrane. Nato se je umaknila v sobo in pihala v svoje premrle dlani. Stopila je k štedilniku, da bi si skuhala čaj, ko je nenadoma zazvonil mobil. "Mami, boš prišla na nastop za prvi dan pomladi?"

"Boš nastopala?"

"Reciklirali bomo pesmico." V ozadju je bilo slišati Tonetov zehajoči glas: "Recitirali se reče, ne reciklirali!"

"No, reticirali bomo," se je urno popravila Lada.

"Joj, Lada, zakaj vedno kaj recitirate?"

"Tudi plesali bomo! Aja, in lutke bodo! A boš prišla?"

"Povej ji, da babice ne bo," se je iz daljave drl Tone.

"Aja, ja, babice pa ne bo," je ubogljivo ponovila Lada.

"No, to je že en plus ..."

"A potem boš prišla, mami? A boš prišla?"

"Bom videla ... Kdaj pa je?"

"Kdaj pa je?" je Lada zaklicala Tonetu.

"V četrtek ob petih," je odgovoril Tone.

"V četrtek," je novico prenesla Lada.

"A boš prišla, mami? Boš videla, kakšne oblekice imamo – kot baletke! Roza so!"

"No, če so pa roza, potem pa že ..."

"Boš prišla?"

"Lada, ne morem ti obljubiti, zato nikar ne bodi razočarana, če me ne bo ... Razumeš? Nič ti ne obljubljam. Sva zmenjeni?"

"Ja."

"Prisežeš? Ne bo nobenega joka? Nobene ihte?"

"Prisežem."

"No, lepo."

"Adijo."

"Adijo, Lada."

V Bernardkinih očeh so se zahrbtno nabrale solze. Bernardka je z njimi obračunala kot z nadležnimi mušicami, a takoj, ko si jih je živčno obrisala, so sledile nove – bilo jih je vedno več, rojevale so druga drugo, prepletale

so se med sabo in na Bernardkinem obrazu puščale slano sled. Kot bi drevo raslo navzdol. Vedela je, da jo bodo tople sledi solza žgale še pozno v noč ... Dokler jih ne bo s prozorno ostrino preglasil žgoč požirek vodke.

Naslednje jutro so jo prebudili glasovi na balkonu; slišati je bilo, da nekdo na vso silo brklja, trka, frfota. Bernardka je zaspano dvignila žaluzije. Po ptičji hišici je drobencljala kosovka. Bernardka je obstala ob šipi, pogleda ni odvrnila celo večnost; vanjo je nepremično zrl par presunljivo nečloveških oči.

Marko Golja

Mrtvi

Čustveno. Gledam te in se čudim. Čudež si. In verjetno se čудиš tudi ti. Ali pa kar nekaj fantaziram. Ne, zagotovo se čудиš tudi ti. Od kod si prišel, kdo so vsi ti ljudje, od kod so prišli, kaj hočejo od tebe, zakaj se tako čudno nasmihajo, zakaj se sklanjajo nadte, naj ti že dajo mir, le spoznaj svoje sorodnike, njih si ne izbereš, morda potrebuješ tišino in zato pogosto zamižiš, da bi ja izginili, tako je že boljše, zdaj jih tudi ne slišiš več, samo še vsake toliko začutiš, kako te kdo grabi za nogico, kako tlači prst v tvojo dlan, ti pa nimaš moči, da bi vsiljivca odgnal, le za hip globoko vzdihneš, kot da boš zakričal na ves glas, še zlasti ko na sebi začutiš težko roko, ki te čohlja, ja, to je tvoj nono – najprej s kotičkom očesa opaziš njegovo roko in nato še telo, h kateremu spada, nato še glavo, okroglo glavo, rdečo glavo, in na obrazu velika usta in velike oči, oboje nasmejano, veselo, smeh pa se iz ust in oči širi po vratu v trup in nato po rokah v konice prstov, ki bodo zdaj zdaj polomili tvoja rebra, previdno, nežno, ti pa si tako drobcen in krhek, vsi te stiskajo in vlečejo, kot da te bodo zdaj zdaj raztrgali na drobne koščke, ti pa iščeš s pogledom njo, da te vsaj ona zaščiti, da boš varen, da boš sit in da boš lahko zaspal v njenem naročju, kjer ti bo toplo in prijetno, toda naj še tako gledaš, kje je, zdaj tudi iz mojega naročja, je ne vidiš, vidiš samo roke, ki segajo po tebi, moj mali neskončno veliki čudež, vse več je rok, vse več glasov, vse več smeha, ti pa preprosto ne preneseš pogleda na vse njih, na teto Amalijo, na teto Mirjam, pa na strica Avgusta, tam je tudi stric Sergej, tam je ded Mihael, tam je gospa Angela, pa še gospa Klavdija iz sosednje hiše, tam sta Matjaž in Jožek, njena sinova, in še nekaj ljudi, ki jih še ne poznaš, toda vsi se te hočejo dotakniti, ti pa jih skoraj prosiš s pogledom, v grlu se ti že nabira krik, v očeh solze, ne uspem te zaščititi, niti z objemom ne, nekaj momljam in govorim, toda nihče me ne sliši, ti pa, prvič v kolesju družine, ubereš presenetljivo pot in se – nasmehneš, kar vsi opazijo in od navdušenja zaploskajo, tebi pa

se še kar nabirajo solze v očeh, vsak hip bo prva zdrsnila po licu, samo še hip, ko končno opazijo na tvojem obrazku veselje v nasmehu in žalost v očeh, tako da se zaskrbljeni umirijo in sobo preplavi tišina, nato pa se zasliši toliko želeni glas, ki sprašuje Kaj je, je kaj narobe ...

Prestrašeno. Nič ni narobe, samo stara je, odgovori leta pozneje v neki drugi sobi neki drugi glas, okrog njega zbrani ljudje mu z molkom pritr-dijo, on pa bi rad vedel, kaj pomeni biti star, pa zakaj gospa Angela tako čudno diši, zakaj so vsi tako tiho, nekaj bo že narobe, si pravi, toliko pa že ve, da je takrat, ko so odrasli tiho in samo vzdihujejo, nekaj narobe, to ve, ko oči sedi za kuhinjsko mizo in nič ne reče, niti se ne smeji niti ga ne povabi, naj pride na iskrega konjička, ampak samo zre predse, takrat ga je za očija strah, še kako strah, mama pa sploh ne opazi njegovega strahu niti očijevega čudnega vedenja, ampak samo pospravlja in pospravlja lonce in krožnike in kozarce, ni konca njenemu pospravljanju in premeščanju posode, kot da bi se igrala z njo, tako kot se jaz igram s kavboji in indijanci, tako ona polaga kozarce v stekleno omaro, najraje bi jo pocukal, naj pogleda očija, ki še kar sedi in nič ne reče, niti nasmehne se ne, samo molči in gleda odsotno, niti brkov ne viha, tiho je kot v vrtcu, kadar spiyo, še bolj, kajti v vrtcu Matjaž in Jožek ne spita, ampak se samo delata, da spita, potem pa buf drug drugega z blazino, da ju tršica komaj pomiri, onadva pa začneta obtoževati drug drugega Ne, nisem jaz začel, on je začel, tako da se, še preden tršica strogo reče Zdaj pa dovolj, že dvigajo posamezne glave in gledajo, kaj se dogaja, hitrejši že grabijo blazine, tako da v vrtcu res ni tiho, doma je tiše, prav grdo tiho, te tišine ne mara, prav čuti jo okrog sebe, kot da se kak hudoben duh ali zla čarovnica plazi neslišno po stanovanju, tako da pogleda previdno naokrog, vendar ne vidi ničesar, ničesar, samo ve, da tišina res ni dobra, takšna tišina res ne, takšna tišina je slaba tako kot bolnišnica, in takšna tišina je tudi v sobi, v kateri leži gospa Angela, zbrani okrog nje pa molčijo in pogledujejo v tla, kot da bi hoteli videti, ali so čista ali ne, mamica čisti vsako soboto popoldne, včasih ji pomaga tudi oči, kadar ni tiho kot zdaj, toda tla pri gospe Angeli so čista, voha pasto za parket, ta vonj pozna, včasih je tudi sam pomagal glancat, samo malo, dokler je bilo lušno in ni preveč divjal, dokler mu ni rekla gospa Angela Hvala za pomoč, zaslužiš si nagrado, nato pa ga je zmerom prijazno pogledala, povsem drugače kot zdaj, ko ga gleda od nekod daleč, on pa ne ve, ali naj bo vesel ali žalosten, a ve, da je nekaj narobe, in si predvsem želi, da bi ta narobe stran, zato solze v očeh prežene z nasmehom, hkrati pa vpraša zbrane Vam zapojem ...

Zadržano. Njihovi obrazi prikimavajo, tudi ded Mihael prikimava, verjetno ju spodbujajo, naj vendar zapojeta, toda on vidi v njihovih očeh še nekaj, česar ne razume, toda zagotovo tega ne razume kot spodbudo, ne, zagotovo ne, toda to tisti hip ni najpomembnejše, mu pravijo trde in težke noge, ki jih ne more premakniti niti za korakec, kot da bi pognale korenine v leseni oder, kot da bi iz odra pognale ovijalke, prav takšne, po katerih se spušča Tarzan in glasno vpije aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa, da se vsi kar nekoliko dvignejo s stolov in kolnkište, kot da se bodo vsak hip tudi sami spustili v globino, prav čuti jo pred sabo, še pred robom odra je, prav čuti, kako ga vabi vase, niti premakniti se mu ne bi bilo treba, samo zamiži naj in se ji prepusti, takrat pa ga Matjaž rukne s komolcem češ, daj, ti začni, ti si večji, vendar Matjaž očitno ne ve, da če si večji, je lahko v tebi tudi več strahu, in v tej polovici glave, kolikor je višji od njega, je toliko strahu, da mu srce utripa v sencih, v čelu, da jezika ne more niti premakniti, kaj šele, da bi odprl usta, izpustil kak glas, kaj šele verz ali celo kitico, niti udarca ne more vrniti s komolcem, kajti roke mu visijo omrtvelo ob telesu, verjetno so tudi one zvezane z ovijalkami, čvrsto in neraztrgljivo, da bi jih še najpogumnejši sin džungle težko raztrgal, kaj šele on, ki najraje preživlja dneve z nosom v knjigi ali nad šahovnico, zdaj pa naj bo močan in naj raztrga vse te ovijalke in naj bo pogumen in naj zapoje sam samcat, na Matjaža, ki je bled kot kreda, res ne more računati, da bo zapel pesem, ki je ne razume, niti se ne spomni, kako se začne, niti si ni predstavlja, kakšna je ajda, še nikoli je ni videl, zdaj pa naj poje o njej, pa tudi besedilo mu je ušlo v težka stopala, medtem ko v težki glavi odmeva zadrega, da bi najraje zamižal in se tako izognil vsem tistim pogledom, med katerimi je tudi mamin, vendar ne ve, ali ga gleda lepo ali spodbudno ali ji je vseeno malce nerodno, zato jo s pogledom prosi, s pogledom do roba odra in nekaj vrst čez, naj ga vendar gleda, hkrati pa pomisli, da če bo Matjaž s pogledom lepo prosil svojo mamico, bo nato njenemu pogledu sledil še kak, morda bo vse laže, morda v neskončnih trenutkih povesi pogled in zato ne vidi Alenke, ki je prišla na oder, kdo bi vedel od kod, Lenke, ki poje lepše kot angeli in ki se ustavi pred njima in ju zdrzne z vprašanjem Bomo skupaj ...

Poželjivo. Zbrali smo se, je spregovoril monotoni in umirjeni glas, on pa se je umaknil vase, saj ni poznal smrti, kot jo poznamo vsi, poznal je le smrt, ki je prišla po gospo Angelo, toda tokrat je prišla neka druga smrt, ki ni dišala tako kot tista, ki je uspavala gospo Angelo, ugasnila njen zmerom živahni pogled, zaprla njene oči, pravzaprav ta druga smrt sploh ni dišala, naj je še tako vohal, dihal globoko skozi nos in pogledoval naokrog, če

kdo drug kaj vonja, a niso in niso, samo stali so v glavnem mirno, stric Avgust je zrl nekam v tla, teta Mirjam je imela na obrazu krčevit izraz in boljšeč pogled, kot da bi jo tiščalo lulat, stric Sergej je zelo previdno, na skrivaj pokašljeval, le Markotova mama je vidno drgetala, njen drget pa se je kot val širil proti sošolkam in sošolcem, ki so se prestopali in niso prav vedeli, kam z nogami, kam s pogledom, vendar začuda njihova zadrega, njihov nemir ni bil nalezljiv kot v razredu, on pa se je kljub mrazu nehal prestopati z noge na nogo, nekako je zlezel vase in zamižal, zamižal močno, da so ga zbolele oči, da je videl črno v sebi, predvsem pa je videl Markota, kako počasi, počasi pospravlja šolske stvari, najprej svinčnik in nalivnik v peresnico, nato zvezke in čitanko, izpod predala izvleče še nekaj, ne vidi, kaj, nekaj pač, kar drži nekaj časa v roki, potem pa položi na mizo, on pa še zmerom ne vidi, kaj je Marko položil na mizo, saj mu še vedno zakriva pogled s telesom, šibkim, prav krhkim, njegova radovednost narašča, takrat pa se Marko počasi obrne in s pogledom preleti razred – kot da bi se poslavljal od njih, se njegov pogled sprehodi po razredu, se za hip ustavi tudi pri njem, odsoten in vendar jasen pogled nekoga, ki mu je vse jasno, čeprav ne pozna in ne razume besed, ki jih starejši govorijo o njem, pogled nekoga, ki ne razume, zakaj mora na tako lepo soboto oditi iz razreda, ko pa bi še ostal in med odmorom gledal sošolce, kako se lovijo, sošolke, kako se smeji, on pa ga spremlja s pogledom, gleda ga, kako se počasi pomika iz razreda, toda še preden Marko zapre vrata za sabo, za hip pogleda, kaj je pustil na pisalni mizi, kot da bi vedel, kaj bo videl, kot bi ves ta čas vedel, kaj bo Marko tistega lepega sončnega sobotnega dopoldneva pustil na mizi, vedel sredi noči, da to ne more biti nič drugega kot rdeč avto, ferrari, on pa še trenutek, dva gleda sanjsko igračko, ki si jo je zmerom želel, a si nikoli ni upal sanjati, da jo bo res kdaj imel, zdaj pa je tam, skoraj na dosegu roke, ki jo že stegne, nagne se s telesom naprej, še nekoliko se mora dvigniti, še malo, takrat pa obstane, kot da bi na sebi začutil poglede celega razreda, on pa nič, skoraj nič, le nekoliko dvigne pogled in naglo pogleda proti vratom učilnice, toda Markota ni več, avtomobilček pa še je kar tam, samo Markota ni več, nič več, samo avtomobilček je in zvonec, ki zdrami vrišč in trušč, ki ga sliši še leta pozneje, ko je avtomobilček že zdavnaj izginil, kot je tiste mrzle decembrske srede dokončno izginil tudi Marko, brez avtomobilčka in z zaprtimi očmi, on pa se je še dolgo pozneje spraševal, kje je Marko in kje rdeči ferrari.

Odsotno. Tam visoko na nebu je, pravi župnik, on pa premišljuje, kje na nebu, pa na katerem nebu, na jutranjem, dopoldanskem ali nočnem, in

pri tem upa, da je na dopoldanskem, seveda, kajti ponoči bolj spi in manj gleda nebo, ob jutrih tudi nima dosti časa, takrat se pripravlja za šolo, takrat zajtrkuje in postilja, takrat išče telovadno opremo in šolske zvezke, predvsem pa divja iz hiše na pločnik, da bi ja dohitel sošolce, vpije za njimi, oni pa so kot zakleto vedno pred njim – naj še tako teče, se razdalja med njimi ne zmanjša, naj jih še tako kliče, ga ne slišijo, tako da jih vedno dohiti šele v razredu, ko se zvonec že umiri, ko sošolke in sošolci zbrano sedijo v klopeh, on pa hlasta za zrakom in se izmika pogledu učiteljice, še najraje tako, da gleda skozi veliko okno, da vidi reko pod šolo in travnik, popoldne pa v daljavi hribe in gore, na nebu letalo in oblake, ki romajo, on pa se zasanja, tanka nit pozornosti se nezadržno cefra, pravzaprav ga romarji niti malo ne zanimajo, ne, njega zanima samo občutek prostranstva, ki se odpira njegovemu pogledu, tudi to z vodo in vinom ga ne zanima pretirano, pravzaprav vina ni še nikoli poskusil, čeprav mora biti dobro, samo če se spomni nonota in njegovega obveznega kozarčka merlota pri kosilu, potem je vino že nekaj dobrega, toda bolj kot vino ga zanima nebo, neskončno prazno in neskončno polno oblakov in neskončnih zvezd, ki so skoraj na dosegu roke in neskončno daleč, zato se njihovi oddaljeni bližini nasmehne v sebi, v duši, pomisli, takrat pa se njegovo telo zdrzne v nenadni bolečini, ki jo začuti pri levih rebrih, nato pa se prva bolečina dopolni še z eno, ki seže od levega ušesa po telesu, tako da odpre oči in vidi vse, pozneje je večkrat pomislil, da je videl tudi oddaljene zvezde, predvsem pa jezni župnikov obraz, pa tudi vprašanja ne sliši, toda morda vprašanje ni bilo pomembno, morda je bilo retorično, skratka takšno, da tisti, ki je vprašal, ni pričakoval, da bo vprašani nanj tudi odgovoril, da je bilo vprašanje tako samoumevno, da bi nanj lahko odgovorilo tudi nebo s svojo neskončnostjo, s svojo tišino, toda njegova tišina, njegov molk ni bil dober odgovor na vprašanje, ki ga ni slišal, ne.

Vznemirjeno. Tisoč in tisoč, je rekel, kar je bilo takrat v njegovi glavi več kot neskončno, toda tega pojma takrat še ni poznal, nekoliko ga je slutil, ko je gledal nebo in oblake, včasih zvezdnato nebo, toda takrat je verjetno še vedno mislil, da je nekje začetek in nekje drugje konec, tako kot ima pravljica svoj začetek, čeprav v nekem nejasnem Nekoč je živel, in svoj konec, čeprav spet v nejasnem Živela sta srečno do konca svojih dni, toda konec je bil pri nonotovih pravljicah vedno tako daleč, do njega sta le redko prišla, pa če je bil začetek še tako obetaven in je obljubljal marsikaj napetega in strašljivega (na primer Nekoč so živeli trije zmaji, prvi je imel največje čekane na svetu, drugi je najdlje bruhal ogenj, tretji pa je imel še večje čekane kot prvi in je ogenj bruhal še dlje kot drugi),

se je pravljica v nekem trenutku ustavila oziroma je umolknil nono, ki je v tistem trenutku nekoliko zamižal, kot da išče besede, vendar jih ne najde takoj, zato še kar premišljuje in tako zamišljen vse globlje diha, samo še malo, pa bo sunkovito in glasno vdihnil, vendar je on že pripravljen, pocuka ga z nekoliko nestrpnim Nono, ta pa je že pripravljen na njegovo otroško neučakanost na robu razočaranja, zato se sladko nasmehne s še zmerom priprtimi očmi, nato pa doda most in reko, pravzaprav brv in reko, ki je mrzla in divja, bistra hči planin, ji pravi nono, ki po dolgih premorih pove, da ovčke bežijo na drugi breg, da gre lahko čez brv samo ena, ovc pa je dosti (tu nono pove številko, ki je on ne pozna, a vseeno prikima, kot da mu je še kako dobro znana), in zdaj gredo čez brv, ena po ena, nikoli dve, zelo počasi in previdno, saj se brv kar maje sem in tja, pod njimi pa je reka in v njej je viden vsak kamen, vsaka skala, zato so ovce še bolj prestrašene, zato hodijo še počasneje, počasi pojasni nono, nato pa ga prosi, naj po tihem šteje, ne glasno, da ne prestraši ovčk, in ko bodo vse čez brv, vseh (spet neznana številka) ovc, bodo skupaj nadaljevali pravljico na drugem bregu, zdaj pa naj šteje res počasi in previdno, on pa tako šteje samo prvič, morda še drugič, potem pa bolj in bolj zvedavo opazuje nonota, njegove rahlo odprte oči, ki ničesar ne gledajo in ničesar ne vidijo, kot da bi bile oči mrtvega človeka, pomisli, nato pa še pomisli, da bo tudi nono nekoč odšel tako kot gospa Angela, tako kot stric Sergej, da bo ležal tiho in bo neslišno odšel, da bo ležal tako, kot leži zdaj, in da bo tiho, kot je zdaj, da bodo njegove priprte oči gledale in ne bodo ničesar videle, ampak on tega noče, zato strese nonota in reče Tisoč in tisoč, nato zavpije še enkrat in ponavlja in ponavlja odgovor na vprašanje, ki ga nono še ni izrekel ...

Nekoliko dramatično. Seveda je prej ko slej zmerom ponovil isto vprašanje, ti pa si kar nekajkrat rekel tisoč in tisoč, pozneje bi lahko rekel tudi višje številke, toda tega nisi nikoli storil, kot da bi se igral igro, čeprav mu ni bilo jasno, ali jo igra z nonotom ali s sabo, toda ko je tako ponovil tisoč in tisoč, je bilo morda videti, kot da ponavlja besede samo zato, da bi uspaval nonota, ki je ob njegovem odgovoru zadovoljno prikimal, se v polsnu rahlo nasmehnil, nato pa spet priprl oči, kot da je na preži, kot da je volk, ki zasleduje ovce in bo zdaj zdaj planil mednje, morda pa je videl v tistih trenutkih, ko ga je zamaknjeno opazoval, kaj drugega, morda sebe, kako prešteva ovčke in čaka, da se zbudi njegov nono, morda je tudi on prešteval ovce, ja, pomisli, nato pa se zamisli, najraje bi ga stresel in vprašal, koliko ovčk je naštel, toda nono, kot da bi ga slišal, zamrmra v snu, njegove oči nemirno poblisnejo izpod vek, kot da bi natančno

vedel, kaj gre malemu po glavi, in takrat se mali res umakne, leta pozneje pa pokaže noni, kako se je takrat umaknil, takole, z glavo nazaj, kot da bo udaril nazaj, toda za njim ni bilo ničesar, samo mrak, ki se je počasi spuščal, potem pa se spet umiri in o tem svojem pogledu pripoveduje, kako gleda nonota, kako ga vsak hip manj vidi, kako je vse temneje, on pa bulji v mrak, a vendar vse manj vidi, kako nono vsake toliko zahlasta za zrakom, kako se on ob takih trenutkih vedno malce ustraši, nato pa spet gleda, kot da se ni nič zgodilo, čeprav nekako čuti, da ni lepo, da tako od blizu gleda spečega, ki nekoliko spominja na gospo Angelo, le da je ona dihala povsem mirno, celo neslišno, nono pa se vsake toliko zdrzne, kot da bi s svojimi nenadnimi premiki ponovil vprašanje, on pa v mislih odgovarja, tako da vse spominja na igrico, vendar njej ta primerjava ni všeč, čeprav tega ne pokaže, ampak samo vpraša, ali se spomni, kako se je nono zdramil, kaj je rekel, kako je pogledal, on pa njenih vprašanj ne razume najbolje, zakaj ga to sprašuje, saj sta vendar spala in se prebujala drug ob drugem dneve in desetletja, zdrava in bolna, srečna in zagrenjena, kdo bo vedel, če ne ona, toda njeno vprašanje še kar visi v zraku, zato reče, da je imel v nosu dlake, ja, njih se spominja, drugega ne, sploh pa ne tega, kako se je zbujal, ali je bilo že mračno ali že tema, vse to je pozabil, ponovi v mrak, ki se razrašča v kuhinji, ona pa še kar čaka, ali bo še kaj povedal, pa gleda ga, kot da ga ne pozna, tudi takrat, ko že zapusti hišo in prečka ulico, tudi takrat ga še gleda, čeprav ga v temi ne more videti in tudi on nje ne, vendar se vseeno obrne in ji pomaha v pozdrav, pač nekam proti njenemu oknu, nato nadaljuje pot proti prometni cesti, po kateri bezljajo avtomobili kot ovce, le da jih nihče več ne šteje, pomisliš, nato pa še, da te še kar gleda in gleda in ta njen pogled še danes čutiš na hrbtu, pa naj imaš na sebi majico s kratkimi rokavi ali debel zimski plašč.

Pozneje nekoliko sentimentalno. Še neki pogled čutiš na hrbtu leta pozneje, matr, imaš velik hrbet, pomisliš ob tej metafori, en hrbet, pa nosi toliko pogledov, toliko spominov, da je včasih prav neverjetno, kako lahko sploh gre naprej, še zlasti ko je spominov vse več, še sreča, da si vsega ne zapomni, da je marsikaj pozabil, ne le poglede, ampak tudi dotike, objeme, poljube, groza, pomisli, kako je mogoče, da se v nekem hipu čas ustavi, kot da ne obstaja več, kot da je izginil, toda poljubu sledijo drugi poljubi, novi objemi, nenadni dotiki, znamenja naklonjenosti, predanosti, kakšna sreča, da jih je toliko, vsak dan znova, kakšna groza, da jih večino pozabi, toda nekateri trenutki ga spremljajo še leta pozneje, kot da bi se čas med izbranim trenutkom in zdaj raztopil, porazgubil, razpadel, kot da bi se življenje skrčilo le na nekaj trenutkov, pogledov, kar seveda ni mogoče, ti

pravi razum, ki mimogrede zmnoži leta, mesece, tedne, dneve in ure, pri minutah in sekundah si pomaga s kalkulatorjem, ob številki pa te zmrazi, a telo je še bolj neusmiljeno kot srebrnkast kalkulator z rumenimi tipkami, telo kot da bi merilo čas na več mestih hkrati, v levem kolenu, pa v križu in včasih tudi nekje zadaj v glavi, tudi v zobeh, predvsem v šestici spodaj levo, v vsak dan slabšem vidu in še bi lahko naštevalo, ti šepeta telo, ti pa še vedno kljubuješ in obnavljaš v sebi trenutke, hipe, kratke prizore, kot da bi se lahko vsi tvoji kilogrami dvignili na krilih spomina, kot da bi lahko poniknili v spominsko prejo, kot da bi se razkropili na vse strani neba, ti oziroma tvoji ostanki pa so spomini, pravzaprav drobci, h katerim se zmerom znova vračaš, vedno večkrat, kot da bi imel ves čas na svetu, čeprav veš, da ga je vsak dan manj, da so meseci in tedni vse krajši, ti pa jih vseeno vidiš ob najbolj nenavadnih trenutkih dneva, včasih zjutraj, ko še ves omotičen iščeš copate, drugič pod večer, ko se sprašuješ, zakaj so vrane tako glasne, pa ko gledaš informativno oddajo na televiziji in imaš občutek, da ti ljudje ne bodo nikoli drugačni, da ste ti in vsi ostali to videli že stokrat, da le ponavljajo ene in iste besede, ti pa se zazreš v polmrak, v zaslon, kot da ni svetlobe, kot da ne vidiš ničesar več, samo trenutek tu in trenutek tam, oči pripreš kot nono, morda pa že ležiš kot gospa Angela, se nasmehneš kot stric Sergej, toda pomagati si ne moreš: na ramenih čutiš poglede, ki so se te dotaknili, predvsem pa veš kdaj, ob katerih slovesih, kakšen dan je bil, kakšni oblaki, kakšen veter je pihal, pa tudi kako ti je uspelo zadržati solze v sebi, vso dolgo pot, dokler se niso posušile nekje v tebi ...

Bolj in bolj zamišljeno. Sentimentalnost te moti, še kako, in na vse kriplje se je braniš, toda noben humor ne pomaga, noben cinizem, nobena stroga beseda, ne, sentimentalnost se razrašča v tebi in okrog tebe, še malo, pa boš začel urejati vse tiste škatle s starimi fotografijami, ki se že leta in leta kopičijo pod posteljo (fotografije z zabav, izletov, rojstnih dni so romale v škatlo, ta pa pod posteljo), kar precej sproti prenašaš digitalne posnetke na računalnik, potem jih s komaj omembe vredno natisneš, nato jih spraviš v že znane škatle, od tam pa ... k prejšnjim škatlam, ki se nezadržno kopičijo, tako kot spomini, še sreča, da tudi dogodke pozabljaš, in ljudi in situacije, kot da se niso nikoli zgodili, kot da je tvoje življenje predvsem niz dogodkov, prizorov, kot da živiš kot žaba, toda katero cesto boš prečkal in kaj te bo povozilo in kaj je povozilo gospo Angelo, da je gledala včasih tako zamišljeno, celo žalostno, zakaj je nonotu uspelo, da se je smehljaj še v snu, zakaj je Marko odšel tako neslišno, kot da že takrat ne bi obstajal, zakaj nisi rekel noni česa lepega, zakaj je molčala

tudi ona, zakaj, zakaj, sama vprašanja, pa nobenega odgovora, kaj šele dobrega, takšnega, ki bi te pomiril, morda celo uspaval, da bi počil in se pozneje zbudil brez vprašanj, kot nepopisan list papirja, vendar ti prispodoba ni vseč, ne želiš leči kot nekdo in se zbuditi kot nekdo drug, ne, to pa res ne, te grabi strah, ko pomisliš na gospo Angelo, kaj če si je tudi ona želela česa podobnega, potem pa se je zbudila nekje drugje in je bila kot nepopisan list papirja, ne samo njen spomin, sicer strogo izbirčen, morda o vsakem bližnjem zgolj nekaj prizorov, o možu nekaj manj, o hčerki nekaj več, seveda, materinstvo je nekaj zelo intenzivnega, toda ti nisi mama in nikoli ne boš mama, tudi zato so tvoji spomini bolj blede, doživljanje medlo, tebi najljubša metafora pa je še vedno mala smrt za orgazem, ki je eden redkih trenutkov, ko stopiš iz svojega telesa, ko si hkrati to in še eno z njo in zato tudi na neki čudni način ona, čutiš njen ritem, pričakovanje, rastočo napetost, drget in umiritev, vse dokler nisi spet samo ti s svojimi urejenimi fotografijami, bledičnimi spomini, bledolični hudodelec, ki se spominjaš predvsem slovesov, čeprav v tistih trenutkih nikoli ne veš, da nekoga vidiš zadnjič, zato samo odideš brez prave besede, verjetno si misliš, da boš že naslednjič povedal, kaj te muči, toda tega naslednjič nikoli ni, je samo poslednjič, ki se zmerom zgodi z veliko mere hinavskosti, celo zvijačnosti, kot da bi te življenje poskušalo ogoljufati za mirno slovo, mir v duši, mir na zemlji, še zdaj čutiš bolečino v rebrih, zaslepi te s svetlobo pogleda, ki traja, ti pa misliš, da bo trajalo tudi vse drugo, pozdravi, besede, tišina med njimi, še nekaj več pozdravov in obljub, toda traja samo spomin, njegovi koščki, vse okrog pa blede, se razkrajaja, naj se še tako poskusiš spomniti, kakšna je bila svetloba, ko si šel čez cesto, si se izgubil v mraku ali za ovinkom, si se morda vseeno še ozrl, nikakor ne z mislijo, da je poslednjič, da te nona nikoli več ne bo ničesar vprašala, samo gospa Angela je znala tako vprašati, kdo ve, kolikokrat te je vprašala, toda leta pozneje se spomniš samo tistega njenega nasmeha, nasmeška, ki je pospremil njeno vprašanje vseh vprašanj, ti pa si ji vedno takoj prikimal, obsedel kot eno samo veliko uho, ki čaka njene besede, ki so se leta pozneje zlile v en sam samcat spomin, namišljeno situacijo, ki se verjetno ni nikoli zares zgodila, ampak si ji ti z leti morda dodajal nove in nove podrobnosti, tako da je podoba dobivala ostrino in globino, njen rob se je raztapljal čez rob sobe, širil se je skozi vrata, morda je pronical skozi zidove in naenkrat si bil v sobi, v kateri nisi bil že leta, gospe Angele že zdavnaj ni bilo več, tudi gospe Klavdije že dolgo ni bilo več, tudi tiste hiše ni bilo več in cesto so speljali niže, bliže hotelu, ti pa si se oziral okoli sebe, že si slišal posamezne besede, ko je podobo, njeno gladino, kot kamenček, ki ga brezskrbno zaluča kak šmrkavec, zmotil nov

spomin, spominček, lesk, ki se je pojavil v njenih očeh, ko si z nasmehom pritrtil njenemu vprašanju, njeni drobni igri ob tvojem obisku leta pozneje, ko že zdavnaj nisi več poslušal pravljič, pa tudi otrokom jih še nisi bral, pritrtil zaradi lepšega, tako kot si neštetokrat pritrtil teti Amaliji in njenemu malinovcu, samo da si imel mir, samo da je bilo mimo, toda pri gospe Angeli je bilo takrat drugače, bilo je zadnjič, ti pa si prikimal medlo, ker si nekako vedel, da je prav, da prikimaš, toda ko si ji prikimal, si ji pravzaprav odkimal, njen lesk se je tiho spremenil v zamišljenost, ti je seveda nisi opazil, pa tudi slišal nisi besed, ki ti jih je brala počasi, počasi, kot da se z njimi poslavlja, ti pa si mislil kdove kaj pomembnega, da si pozen, da se ti mudi, da je zmanjkalo olivnega olja, skratka, same pomembne reči so te mučile tistega dne, ki se je neslišno splazil v mrak, toda kot zakleto se ne moreš spomniti, kaj ti je brala gospa Angela, te je po branju kaj vprašala, je kaj dodala, nič, ničesar se ne spomniš, samo tiste naglice, s katero si se spustil po privozu do avta, pozneje pa je vse nejasno, kar koli bi dodal, bi si izmislil kot kak pisatelj, ki kar nekaj piše, ti pa nimaš besed, nimaš podob, samo hip, sličico iz albuma, v katerem je večina prostorčkov praznih, le tu in tam kaka fotografija, med njimi tudi fotografija očeta, ki stoji v bolniški halji v avli Kliničnega centra.

Predvsem vzvišeno. Kdaj si začel teči tistega dne, se ne spomniš, toda spomniš se, da si tekel, ko si izvedel, da je umrl, da si tekel počasi, kot da boš ti umrl vsak hip, skratka, tekel si kot tipičen belopolti moški srednjih let v krizi srednjih let, nekoliko predebel, nekoliko zadihan, vendar v novih tekaških copatih za sto štiriindvajset evrov, merilec utripa pa je kazal še nekoliko višjo številko, mimo tebe so šibali avtomobili, kolesarji, rolkarji in tekači, ti pa si prestavljal noge, kot da niso tvoje, predvsem pa si poskušal umiriti telo, ki je hlastalo za zrakom v vse krajših vdihih, ti pa si mu kljuboval po najboljših močeh, kot da se pripravljáš na smrt, toda na smrt se ne moreš pripraviti, čeprav poznaš smrt od daleč, tako kot mnogi ljudje, toda ko je ..., se spomniš Rilkeja, tako da ti hip zadovoljstva, celo samovšečnosti preleti telo, potem pa ti to isto telo sporoči, da ima res dovolj tebe in tvojega teka, toda ti še kar prestavljaš noge, ki te zdaj nosijo s stranske ceste na poljsko pot, pa čez brv in nato proti obronku gozda, ki te nekoliko hladi, toda premalo, da bi pregnal utrujenost, obrisal kaplje znoja s čela ali ti vsaj nekoliko olajšal korake, ki so vse krajši, bolj kot se pot dviga, tako da že skoraj stopicljaš na mestu, toda še vedno trmoglaviš, kot da hočeš celemu svetu dokazati, da si živ, da zmoreš, da te ne bo nič ustavilo, toda nikogar ni, ki bi te gledal, ki bi ti ploskal, te spodbujal, samo ti in vse daljša in vse strmejša pot, tvoje srce pa se je zagozdilo nekje v gr-

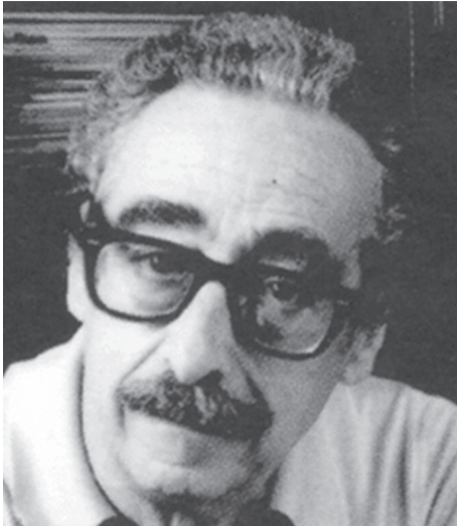
lu, nekdo te davi, nekdo drug te vleče nazaj in se obeša na tvoj hrbet, tretji ti bo podstavil nogo, da boš zgrmel prvič na tla, nato še drugič in nihče ne bo obrisal tvojega čela, teh kapelj, ki ti polzijo v oči, da zamežikaš tudi zaradi njih, potem pa kaplje znoja drsijo še naprej, po licih, da bi se najraje obrisal, saj bi lahko kdo pomislil, da jočeš, toda ti si odločen, da boš vztrajal do konca, samo še do ovinka, tam bo prva kapelica, toda hip pozneje tvojega pogleda ne pritegne kapelica, ampak vzpetina, ki se pred tvojimi očmi dviga vse strmeje, tako da moraš dvigati noge vse više in više, noge, ki so vse težje in težje, roke pa vse daljše in daljše, da se z njimi že skoraj dotikaš tal, tudi pogled je spušččen, kot da bi gledal kamenčke na poti, vsak med njimi je ovira, vsakega čutiš pod podplatom, vsak korak ti je nasprotnik, telo te izdaja, teža vsakega centimetra je kot skala, ki jo tovariš navkreber, sam in zapušččen, se smiliš samemu sebi, nikogar ni, ki bi te bodril, nikogar, ki bi ti ponudil vlažno krpo, ki bi ti ponudil roko, ko klecne tvoj korak, ti pa se spustiš s telesom nevarno nizko, skoraj padeš, toda nekdo, nekaj te zadnji hip ujame, da nadaljuješ tisto, kar naj bi bil tek, pa je morda videti kot premikanje nog, morda kot križev pot, ti pa si tisti neskončno dolgi trenutek najbolj zapušččen človek na svetu, vendar še vedno s kančkom energije, še vedno z dovolj energije, da očitajoče pomisliš Zakaj si me zapustil, toda oče te ne sliši, nikoli te ni kaj prida slišal, vedno si bil nekako sam s svojimi preizkušnjami, in tako je tudi danes, ko se vzpenjaš, ko tečeš, he, he, Zakaj, ponoviš, kot da ti bo dala jeza moč, ne pa ljubezen, nejevolja, morda celo gnev, toda dajo ti jo oslabelost, obup, utrujenost, tudi občutek osamljenosti, da dvigneš glavo, da bi še enkrat zakričal v mislih svoj očitek, da bi izrekel morda poslednjič svojo zamero, potem pa ji pustil, naj gre svojo pot, tako kot je šlo, kar je bil nekoč oče, zdaj pa je nič, energija, razpadajoče truplo, prah, nič, nič, ti pa še zmerom poskušaš dokazati, da si, da zmoreš, prav z vsakim korakom, ko se bližaš drugi kapelici, ko se pred tabo razgrne široko polje, na pobočju pa vrste in vrste trte, pa nikjer nobenega kozarca vina, nobene krepke ženske, ki bi ti ponudila čašo, se smiliš in smejiš samemu sebi, in seveda veš, da so kaplje znoja in solze že zdavnaj eno, ti pa še kar tečeš in brišeš obraz v rokav in šmrkelj tudi, vlečeš ga nazaj, da s šmrkanjem odgovarjaš pticam, ki se niti malo ne ozirajo na tvoj tek, ki kar naprej gonijo svoj čiv, čiv, ti pa se bližaš vrhu, ki pritegne tvoj pogled, in potem so tu oblaki, ki pritegnejo tvoj pogled, da kar pozabiš na vse zoprne kamenčke in zahrbtnne korenine, pa na kamne, da še kar gledaš in gledaš v bele gmote, kot da te ne more nič več ustaviti, da je meja samo nebo in še to ne, da meje ni, so samo oblaki, samo nebo, in takrat veš, da je tam nekje gori in da te gleda in da boš zmogel še teh nekaj metrov mimo tretje kapelice, sam in vendar ne več sam, do vrha, do neba.

Ponavljajoče. Zakaj je lahko tekel po vlažnem asfaltu skozi naselje nizkih betonskih blokov, zakaj je lahko tekel ob potoku po razmočeni poljski poti, zakaj je lahko tekel ob robu gozda, med samimi koreninami in nato v hrib, vse do vrha, do konca poti, zakaj je zmerom znova klecnil pod bremenom utrujenosti in se zmerom znova pobral, zakaj je solze doživel kot kaplje znoja, zakaj se je smejal, ko so mu drsele po licih, zakaj jih je tako previdno okušal z razpokanim jezikom, zakaj se mu ni od žeje posušeni jezik spremenil v kepo prahu, zakaj ni čutil bolečin, zakaj je zmogetl vso pot sam, z obupom v srcu, zakaj ni čutil žuljev, zakaj ga celo večnost ni tiščalo na stranišče, zakaj ga niso stiskale spodnjice, zakaj je pustil doma mobilni telefon, zakaj ga niso motili lasje, ki so mu zmerom znova padali na oči in mu zakrivali pogled, zakaj se ni spotaknil na vezalki, ki se mu je tik pod vrhom razvezala, zakaj je imel privide in je videl očeta na nebu, kako sedi na oblaku in ga gleda navzdol z neverjetno skrbjo, ali mu bo vendar uspelo, njemu, zapuščenemu sinu, neskončno preobčutljivemu in neskončno samoljubnemu, kot so vsi edinci, zakaj je verjel, da ni imel prividov, in zakaj je bil v tej neomajni veri globoko prepričan, da je res videl očeta na nebu, zakaj je res videl očeta na nebu, zakaj, zakaj, zakaj, zakaj, zakaj ..., sama lahka vprašanja, na katera bi z lahkoto odgovoril, vendar se je z njimi lahko slepil le hip hipa, stiskalo in davilo pa ga je edino pomembno vprašanje, edino, na katero ni vedel odgovora, vprašanje, ki ga je zalezovalo od prvega trenutka, ki je bilo vedno z njim, ki je še dneve in leta pozneje prežemalo in prežema njegovo telo, on pa kljub izobrazbi, znanju, opravljenemu tečaju iz psihosinteze, prestani analizi in rednemu obiskovanju terapevta nanj ne zna odgovoriti: zakaj ni naredil tistih nekaj korakov v avli Kliničnega centra, zakaj ni stopil do očeta in ga objel ...

Skoraj smešno. Stojim kot zakoreninjen in se ne morem premakniti, še korak je pretežek, izdajalsko telo, zato pa ga spremljaš s pogledom, kako odhaja skozi avlo proti izhodu, med vsemi tistimi ljudmi, ki se poslavljajo, on pa odhaja, no, saj je rekel adijo, toda njegov adijo je bil bežen, zgolj za trenutek je obvisel v zraku, potem se je porazgubil, tako kot so se porazgubili vsi in se bomo porazgubili vsi, med prvimi ti, to čutiš, kako ti je korak oslabel, kako terja zmerom znova napor celega telesa, da prestaviš levo in nato desno nogo, potem znova levo in desno, da se boš tudi ti izgubil v množici, ki kar odhaja in odhaja, kdo ve, kam, morda na oblake, morda v vesolje, morda med prašne delce, prah si in prah ostaneš, vmes pa kak trenutek pričakovanja, potem pa te izda desna roka, da s težavo vtipkaš PIN, spomin, da zmerom znova iščeš očala, srce, ki slabi in slabi, vendar premalo, da te ne bi izdalo še enkrat – nekje v poslednjem kotičku upaš,

da se bo še enkrat obrnil, da te bo pogledal v pozdrav, ti pomahal in se vrnil k tebi, te objel, toda razum ti pravi svoje, daleč je že, vse več ljudi je med tabo in njim, mamice z vreščavimi otroki, starci, kot si sam, mlade punce, vse več ljudi, kdo so vsi ti ljudje, tebe pa je vse manj in manj, toda izdajalsko srce še kar upa, komaj še bije, toda še vedno upa, tok, tok, pravi, kot da nekdo trka nanj, komaj slišno, toda očitno dovolj, da tudi on sliši njegov utrip, korake stran, da se obrne, saj to ne more biti res, pomisliš, da se obrne s celim telesom, ti pa vznemirjen pomisliš zdaj, zdaj bo dvignil roko, zato jo dvigneš tudi sam, da mu pomahaš v pozdrav, da vsaj zdaj, ko je že pozno, morda prepozno, popraviš, kar se popraviti da, zato dvigneš roko, da pomahaš, toda tvoja roka je težka, da jo lahko dvigneš samo malo, komaj opazno, kdo ve, ali je videl tvoj poskus, tvoj pozdrav, kako si mu pomahal, skoraj pomahal, kdo ve, vendar vidiš, kako se njegova roka z lahkoto dvigne in ti pomaha, ti pa gledaš, ali se premika tudi njegovo telo ali ostaja na mestu, kajti če ostaja na mestu, je tako, kot da bi se oddaljevalo, kot da se oddaljuje, kot da se je oddaljilo, zato dvigneš roko, kolikor se da, toda ta kretnja ostane v množici rok, ki se pozdravljajo, dotikajo, objemajo, neopažena, kdo neki bi opazil gib posušene desnice, polne starostnih peg in lis, ki jo suhljat moški premakne za nekaj centimetrov, tebi pa se zdi, da si s tem gibom povedal vse, da ga imaš rad, da ti je žal, če si bil slab oče, naj bo on boljši, mu sporočaš s pogledom in morda prosiš za objem, toda on se je že poslovil, že je rekel adijo, obrnil se je pač kar tako, bežno, kot da bi nekoliko z glasom podaljšal pozdrav, adiiiijo, tako nekako, ni se mislil vračati v tisto gnečo, čeprav je to za hipec morda pomislil, ko je gledal starca, ki je stal sredi množice, toda množice ni videl, videl je samo njega, slabotnega in krhkega, z objemom bi ga lahko zdrobil, je pomislil, ne, tega res ni želel, v prah bi ga zdrobil, tako je krhek, je pomislil, vendar se ob tej misli ni nasmehnil, ni se raznežil, ampak se je nagnil naprej, kot da bo res napravil tistih nekaj korakov do očeta in ga objel z objemom, z močjo, silovitostjo, ki bo izražala vsa njegova čustva minulih let in desetletij, predvsem pa njegovo ljubezen, toda nagib telesa, ki se je nagnilo proti koraku, se je spremenil v zasuk, ja, obrnil se je, kot da bo odšel, in trenutek pozneje se je res že prebijal skozi množico, tako da si ga vse težje spremljal z očmi, kar odhajal je proti vratom, proti vprašanju, ki ga bo potem še kar spremljalo in ga spremlja še danes, ki ga zmerom znova preseneti, on pa obstane otrpel, ne pozna odgovora, samo ugiba, vendar ne ugane, samo otrpel stoji, tako kot je stal on, kot še zmerom stoji on v njegovem spominu, v podobi, ki jo nosi s sabo še leta pozneje, podobi, ki je jasnejša kot podoba nonota in none, ti podobi bledita, blede tudi podoba strica Avgusta in gospe Angele, le tu in

tam še sliši njen smeh, pa nonota, ki ga z resnim glasom vpraša Koliko ovc si naštel, on pa se za hip zamisli, preden ponovi največjo številko svoje mladosti, toda ta je vsak dan znova premajhna, vse več jih je, pomisli, ko se spomni na Markota, ko se zave množice, ki vrvi okoli njega, ki se poslavlja in smehlja, ti pa stojiš še leta pozneje kot zakoreninjen sredi vseh tistih ljudi, živih in mrtvih, pozabljenih, skoraj pozabljenih, in iz dneva v dan upaš, ja, upam, da se bo moj čudež še enkrat ozrl, da se bo vrnil vsaj za kratek objem ...

Katalonski pisatelj **Manuel de Pedrolo** se je rodil leta 1918 in otroštvo preživel v Tarregi. Že zelo mlad se je odločil za študij psihiatrije. Ko je leta 1936 izbruhnila španska državljanska vojna, se je boril v republikanskih vrstah. Po porazu republikancev in zmagi frankistov je bil potisnjen na obrobje. Od leta 1946 je živel v Barceloni in se v najhujših povojnih letih preživljal z najrazličnejšimi deli. Zaradi cenzure in frankistične represije, ki jo je doživljala katalonska literatura, so bila številna njegova dela objavljena šele leta po tem, ko so bila napisana. V skoraj štiridesetih letih ustvarjanja je napisal več kot sto del, predvsem proznih. Njegov najbolj brani roman je *Mecanoscrit del segon origen* (v slovenščini *Tipkopis o drugem nastanku*). Manuel de Pedrolo je prejel triindvajset literarnih nagrad, med njimi je najpomembnejša častna nagrada katalonske akademije za življenjsko delo, ki jo je dobil leta 1979. Umrli je v Barceloni leta 1990.

Manuel de Pedrolo

Zvezek o uničenju in preživetju

Odlomek iz romana *Tipkopis o drugem nastanku*¹

TČ/1

(1) Alba, štirinajstletno dekle, devica in temnolaska, se je vračala z domačega vrta s košarico fig sorte črna bružetka in se ustavila, da bi oštela dva dečka, ki sta pretepala tretjega in ga suvala, da je padel v umetno jezerce. Rekla jima je:

„Kaj vama je naredil?“

Onadva pa sta ji odgovorila:

„Nočeva ga z nama, ker je črn.“

„Kaj če se utopi?“

Onadva pa sta samo skomignila, bila sta namreč dečka, ki sta odraščala v krutem okolju, polnem predsodkov.

(2) In v trenutku, ko je Alba odložila košarico, da bi skočila v vodo, ne da bi si slekla obleko, tako ali tako je bila oblečena le v kratke hlače in bluzico, sta nebo in zemlja začela drhteti z zamolklim drgetom, ki je postajal vedno močnejši, in eden od dečkov, ki je pogledal navzgor, je vzdiknil:

„Poglejta!“

Vsi trije so lahko videli veliko formacijo strojev, ki so se hrupno približevali iz daljave. Toliko jih je bilo, da so povsem zakrili obzorje. Drugi deček je dodal:

„Saj to so leteči krožniki!“

¹Roman bo februarja 2013 izšel pri založbi Sodobnost International.

(3) In Alba se je za hipec še ozrla k nenavadnim ovalnim in ploščatim predmetom, ki so se hitro približevali vasi, zemlja in zrak pa sta se vedno močnejše tresla in hrup je naraščal, takoj zatem pa spet pomislila na sina svoje sosede Margaride, na Dídaca, ki je izginil v globini umetnega jezera, in se na glavo pognala v vodo za hrbtoma dečkov, ki sta popolnoma pozabila na to, kar se je tik pred tem zgodilo, in sta vzklikala:

„Glej, kako se bleščijo! Kot bi bili ognjeni!“

(4) In v vodi, ko se je potapljala v globino, je Alba začutila, da jo hoče nekakšna sila znova povleči navzgor na gladino, toda z vsemi močmi se je borila proti valovom in vrtincem, ki so burkali običajno mirno vodno zajetje, ter z vso močjo zamahovala z rokami, da bi priplavala tja, kjer je videla izginiti Dídaca.

V vodi je začutila nov sunek, tokrat še močnejši, potisnil jo je od brega, vendar je ni premagal, saj se mu je z vso svojo voljo in spretnostjo uprla ter se pod vrtincem, ki jo je skoraj pogoltnil, potopila še globlje in odplavala k ovijalkam, v katere se je zapletel deček.

(5) In ne da bi se dotaknila tal, je v nenadoma spet mirni vodi izvlekla Dídaca iz ovijalk, v katerih pasti je nekaj otrok že našlo smrt, ne da bi jo pri tem kaj oviral, saj je izgubil zavest, z eno roko ga je povlekla za seboj, z drugo in z nogami pa se je odgnala proti gladini, kjer je iz nje eksplodiral zadrževan zrak kot iz kakega počenega balona. Potem je odplavala k bregu, kjer je bila voda nižja.

Ko je splezala na breg in nanj potegnila tudi negibno dečkovo telo, je s pogledom ravno še ujela oblak strojev, ki je izginjal na obzorju na vzhodu.

(6) In brez obotavljanja je Alba na travnati brežini polegla Dídaca z obrazom proti tlom, ga prisilila, da je spravil iz sebe toliko vode, kolikor je je mogel, ko pa je ugotovila, da še vedno ne kaže znakov življenja, ga je obrnila na hrbet in mu na usta pritisnila svoja usta, da bi mu vdihnila zrak iz lastnih pljuč, in šele potem je deček zamežikal ter se zganil, kot da bi se mu tista tuja usta gnusila.

Slekla mu je premočeno obleko, da bi sonce posušilo njegovo telo, še malo ga je pomasirala, sklanjajoča se nadenj, in šele po tem, ko je že prišel k sebi, se je začudila, da se jima dečka, ki sta ga porinila v vodo, nista približala.

(7) In zatem je videla, da oba čisto trda in spačenih obrazov ležita na tleh, kot bi ju kap, ki jima je tudi kožo na obrazih obarvala rumeno rožnato.

Košarica se je prevrnila in fige so bile raztresene okoli njiju, vendar jih nista jedla, saj so bile njune ustnice čiste. Dídac, ki se je že dvignil, je vprašal:

„Kaj počneta, Alba?“

„Ne vem ... Pojdiva, ne marata te.“

„Hočeš reči, da nista mrtva?“

(8) In nato je Alba, ki se je obrnila stran, ker je opazila, da ima raztrgano bluzico, dvignila pogled proti vasi in odprla usta, a iz njih ni prišel noben glas. Pred njo, tristo metrov naprej, je bila Benaura videti drugačna, bolj ravna; pod prahom, ki je lebdel nad vasjo kot umazana in težka megla, so hiše ležale druga čez drugo, kot bi jih pometla velikanska roka. Zaprla je usta, jih znova odprla in vzkliknila:

„Oh!“

In takoj zatem, ne da bi se zmenila za to, da ji bluzica ne zakriva več dojke, je stekla po poti navzdol.

(9) In v vasi ni nič več stalo. Stavbe so se sesedle same vase, kot bi jim nepričakovano popustili zidovi, strehe pa bi padle na kup podrtije. Po ulicah je bilo polno kamenja in razbitih strešnikov, pločniki so bili popolnoma zasuti, stavbe pa so se navpično ugreznile, tako da najširše ulice niso bile popolnoma neprevozne, vendar je po njih že tekla voda iz počenih cevi in ponekod je iz njih brizgalo, kot bi šlo za mogočne gezirje sredi prahu.

Spodnji deli zidov številnih stavb so še vedno stali pokonci, kot bi znotraj varovali udor nakopičenih zgornjih nadstropij, ponekod so se ta zrušila skupaj s stenami, ki so, čeprav razpokane in okrušene, preživele uničevalni napad. Kajti vse to so naredili tisti skrivnostni stroji, Alba je bila o tem prepričana.

(10) In vsenaokoli, štrleč iz ruševin, sedeč v stoječih avtomobilih, ležeč na ulicah, povsod so bila trupla, ogromno trupel, in vsa so imela obraze skrcene v nenavadno spako in rumeno rožnato obarvane.

Ni jih pokončalo ne kamenje ne podrto tramovje, saj so nekateri ležali na prostem, in to popolnoma celi, brez vidnih ran in krvi, preprosto pokošeni, kot bi jih udarila strela ali zadela kap. Drugi so skozi podrta ostrešja molili le glavo ali pa je izmed betonskih blokov štrlel le kak njihov ud. Skoraj vse je poznala; bili so sosedje, prijatelji, ljudje, ki jih je srečevala vsak dan.

Med njimi so bili verjetno tudi njeni starši.

(11) In je znova stekla, sopihajoč pod cunjo, odtrgano od bluze, ki si jo je privezala čez usta kot filter za prah, ki jo je silil na kašelj. Zavila je proti trgu, kjer se je zgornji del zvonika skoraj nedotaknjen dvigal iz ruševin cerkve, ki so zapirale prehod na ulice za njo, tako ozke, da je morala preplezati kupe pohištva, podrtih zidov in trupel ter se po drugi strani spustiti dol po materialu, ki se je pod njenimi nogami kotalil in na katerem ji je spodrsavalo.

Orientirala se je v tej neznani mestni pokrajini, prečkala na drugo stran po stropu pritličja, ki se je za njo udrl in jo skoraj potegnil za seboj, preskočila visok zid, za katerega se ji je zataknila hlačnica, da so se ji strgale kratke hlače po vsej dolžini in so se obdržale na njej le še s pasom, ter po kratki in široki ulici, ki jo je poplaval nepričakovan izvir, stekla do vogala, kjer je bil njen dom.

(12) In zdaj hiše ni bilo več. Zgornji dve nadstropji stavbe sta se zrušili na strop pritličja in vsa ta težka gmota se je ugreznila za vrati, še vedno ukleščeni v zid, le da so zdaj zapirala grob, v katerem so počivali njen oče, mati in sestra, ki bi se prihodnji mesec morala poročiti ...

Dvignila je roke, položila dlani na trd les, nato pa z njimi počasi zdrsnila navzdol, tako kot se je počasi sesedalo njeno telo, saj je noge niso več držale, dokler se ni s koleni dotaknila tal, polnih betonskega drobirja, in se neobčutljiva za telesno bolečino sključila vase in zašepetala:

„Mama! Mama ...“

(13) Ustnice so ji drhtele v joku, ki ji je pačil obraz, trak ji je zdrsnil z ust, vztrajno je praskala po lesu, na katerem si je polomila nohte, dokler je ni droben jokajoč glasek poleg nje vprašal:

„Kaj pa mama, Alba?“

Dídac ji je sledil od zajetja, tako kot ona je prehodil ulice, ki jih je obiskala smrt, preskočil gore ruševin in po blodnjaku uličic prišel do svojega doma. Saj je živel v sosednji hiši z Margarido, ki je pred leti šla služiti v tujino in zanosila s črncem.

Alba ga je objela, obupano ga je stisnila k sebi, premagala je jok, ki jo je tiščal v grlu, in se počasi vzdignila, opirajoč se na telesce devetletnega fantiča, ki je hlipajoč prosil:

„Saj ni umrla, kajne?“

(14) In je umrla. Skozi luknjo v stropu jima je uspelo priti noter, kjer sta jo našla, stala je pri štedilniku, v roki je še vedno držala kuhalnico, s katero je hotela premešati testenine, ki so nedotaknjene stale v lončeni posodi.

Deček se je cvileč kot živalca stisnil k njej in jo klical, kot bi spala in bi jo hotel zbuditi, Alba pa ga je božala po kodrastih laseh in mu dovolila, da se zjoče, njene oči so bile zdaj suhe, čeprav jo je pri srcu tiščalo, kot bi ji solze kipele v presledkih med aritmičnimi utripi.

Nato se je je Dídac oklenil kot brodolomec, ki se oprime deske, ji s svojimi solzami zmočil lica ter pri tem nerazumljivo jecljal. Ona mu je rekla: „Verjetno so pobili vse.“

(15) In ko mu je razlagala o letalih, ki jih on ni videl, ker je bil pod vodo, sta zaslišala nepričakovano prhutanje, zaradi katerega sta zasukala glavi proti oknu na dvorišče, ki je imelo še celo polico, in zagledala nepoškodovano ptičjo kletko, v kateri je ptič mahal s krili.

„Liščica!“

Dídac, ki se je Albe oklepal okoli vratu, je razklenil roke in vstal.

„Malči ...“

Dekle je polno upanja seglo z dlanmi k prsim, da bi umirilo srce, ki ji je skoraj skočilo ven.

„Nisva sama, Dídac, nisva sama!“

(16) In sta bila. Preživel ni nihče njune vrste in tudi noben drug sesalec ne. Kot sta videla, ko sta zapustila hišo in se sprehodila med ruševinami, so bili med trupli tudi psi, mačke in v kmečkem predelu tudi mule, prašiči in zajci, ki so ležali v hlevih, ogradah in svinjaki. Preživele pa so kokoši, ki so brskale po zemlji med betonskimi bloki, razbitimi na koščke ali majavo opirajočimi se na ostanke tramov, štrlečih pokonci kot kosti napol zakopanega okostnjaka. Tudi muhe niso pomrle, obletavale so žalostne žrtve, ki jih nista mogla pokopati; bilo jih je preveč.

Ulico za ulico, od enega do drugega konca naselja, sta Alba in deček, držeč se za roke, raziskala prizorišče, ki se je enolično ponavljalo, ter na svoji poti vsake toliko z drhtečima glasovoma zavpila, če bi morda kdo, kak umirajoči ali ujet med ruševinami, dal od sebe kak znak življenja. A vedno jima je odgovorila tišina, ki jo je motilo le brbotanje vode, razlivajoče se po ulicah.

(17) In Alba se je čudila nad tem, kako se je uničenje zgodilo. Kajti kmalu je opazila, da je, razen pri redkih izjemah, kjer je ostal del zidu pokonci ali pa se je del strešne plošče majavo obdržal nad praznino, sila, ki je uničila hiše, delovala enako; povsod bi se pritličja ohranila, če ne bi nanje padla teža zgornjih nadstropij, na katera so se podrle strehe, in jih bolj ali manj zasula z ruševinami, odvisno od višine zgradbe in vzdržljivosti njenih stropov.

Celo njene neizkušene oči so videle, da je moralo biti uničenje posledica nekakšne vibracije, tako močne, da je lahko prebila zgornje stene in jih porušila, a vseeno prešibke, da bi poškodovala zidove tik nad temelji, kjer je bilo sesutje posledica udara zgornjih zidov. Ampak le kakšna vibracija je to, ki udari ljudi in jih vse do zadnjega pokosi? In zakaj ni učinkovala na žuželke in ptiče?

(18) In vprašanja so se pomnožila, ko sta prišla na cesto, ki je prečkala obrobje Benaure, in videla avtomobile in tovornjake, ki so se naenkrat in nepričakovano ustavili, za njihovimi vetrobranskimi stekli pa so sedeli neznanci, ki si niso mislili, da bodo umrli v tej, njim tuji in neznani vasi.

Je mogoče usoda njunega kraja doletela tudi druga mesta po deželi? Sta bila priči večji katastrofi, kot sta sprva mislila, morda popolni? Dídac je bil tisti, ki je svojo tesnobo ubesedil z vprašanjem:

„Je povsod enako, Alba?“

Obraz je imel spačen od strahu in dekle je opazilo, da njegovo golo telo krvavi iz številnih praskic in odrgnin. In njeno prav tako. Odgovorila je:

„Kmalu bova izvedela. Najprej pa se pojdiva obleč.“

(19) In vrnila sta se na trg, kjer je bila pod oboki trgovina, v kateri so prodajali vse vrste oblek in v katero sta lahko vstopila skozi eno od izložb. Notri so lastnik, prodajalka in dve stranki ležali na skoraj simetričnih mestih na nasprotnih straneh prodajnega pulta, na sivih ploščicah na dnu trgovine pa je obležal bel maček, ki mu je konzerva razčesnila glavo.

Alba je vzela hlače za dečka, kratke hlače zase, dve pisani majici in brisačo. Snela si je cunjo, ki ji je visela okoli pasu, in skupaj sta se umila pri izviru, ki je brizgal izmed dveh kamnov. Ne eden ne drugi se ni sramoval golote, on zato, ker je bil še prenedolžen, in ona zato, ker je bila vedno poštena in so jo doma učili, da ne sme biti svetohlinska.

Zatem sta se oblekla v čista oblačila in si obula špagarice, razstavljene na zidu pod oboki nekoliko više, kamor jih je na dva železna drogova, ki ju je vsak dan postavil in pospravil, obešal rokodelec.

(20) In takoj zatem sta skozi luknjo na zadnji strani vdrla k orožarju, kjer sta lastnik in še nekdo ležala v luži pod ruševinami, moleč ven le noge, vzela daljnogled in odšla na vzpetino na obrobju naselja, nič višjo kot najvišja stavba v vasi, kjer so stali vodni rezervoarji, v katerih je gladina vztrajno padala, saj je voda odtekala skozi številne razpoke in se razlivala čez bližnja polja.

Z vrha vzpetine je Alba videla, da njena vas ni bila izbrana naključno in da tudi ni bila izjema. Le nekaj metrov stran se je sosednja vas, ki je

bila dejansko oddaljena šest kilometrov, prav tako spremenila v ruševinast blodnjak. In še naprej, dvanajst kilometrov stran, je še lahko videla, čeprav ne tako zelo natančno, nekdanjo industrijsko cono, ki se je v nekaj letih razvila v veliko naselje. Pred kratkim so začeli graditi manjši nebotičnik, šestnadstropni, postavili so tudi zvonik; zdaj pa ju ni bilo več in nobena streha se ni lesketala v soncu.

Dídac je stal poleg nje in jo s čisto tankim glaskom vprašal:

„Ali ni nikogar, Alba?“

Spustila je daljnogled in stisnila njegovo dlan.

„Ne, Dídac, nikogar ni.“

(21) In čez dvajset minut sta že vedela, da telefoni ne delujejo, da ni elektrike in da so radijske postaje obnemele, saj se nobena od njih, lokalna ali tuja, ni oglasila na klic v sili, poslan s tranzistorja, ki sta ga našla v kotu spalnice neke hiše na Široki ulici, od katere sta ostala le nočna omarica in ta aparat.

Dídac, ki je kazal vedno bolj obupan obraz, je zastokal:

„Kaj bova pa zdaj, Alba?“

Ona ga je tolažeče objela čez hrbet, in ne da bi izpustila majhen radio, ki ga je nameravala vzeti s sabo, rekla:

„Rešila se bova, Dídac; nikar ne obupaj.“

„Kaj pa lahko narediva čisto sama?“

„Veliko stvari. Za začetek bova nekaj pojedla.“

Nista bila lačna, toda Alba je vedela, da je pred njima težak dan, in bila je odločena, da se bosta borila; od nekdanj je bila pogumno dekle.

(22) In sta se najedla v trgovini z jestvinami na vogalu Glavne ulice, med policami, polnimi kozarcev vložene zelenjave in konzerv, pod dolgim drogom, s katerega je viselo veliko pršutov in raznih salam, ki se je na enem koncu iztaknil iz ležajev in se naslanjal na tehtnice.

Jedla sta počasi, prisiljeno, premetavala sta hrano po ustih in grižljaje le s težavo požirala, čeprav sta odprla steklenico mineralne vode, da bi jima laže spolzeli po grlu. Obema se je obračal želodec in stiskalo ju je pri srcu.

Albo je, zdaj ko si je končno vzela trenutek počitka, vznemirjalo predvsem to, o čemer je pogosto slišala govoriti vaščane: da po vojnah in katastrofah vedno nastopijo epidemije gripe, tifusa, celo kolere ...

Mrtveci, je pomislila. V Benauri je bilo več kot pet tisoč trupel, velika večina nepokopanih, začela bodo gniti, razpadati; dneve in dneve, mesece in mesece bo zrak zaudarjal po gnilobi, nasičen bo s kužnimi klicami, ki

jih bosta vdihovala, če ne bosta pobegnila daleč proč od poseljenih krajev, saj je moralo biti vsepovsod enako.

(23) In Alba je vzela kos škarniclja in svinčnik, ki ga je našla v predalu pod pultom, se s hrbtom naslonila na zid in začela pisati. Dídac jo je vprašal:

„Kaj zapisuješ?“

„Seznam stvari delam. Ker morava proč.“

„Kam?“

„Daleč. V gozd.“

To je bil najprimernejši kraj. Začental se je pet kilometrov od vasi in se je položno raztezal proti goram v ozadju, kjer so drevesa prepuščala prostor skalam. Dvakrat je bila tam na izletu in spominjala se je potočka. Imela bosta vodo za toliko časa, kolikor bo potrebno, najverjetneje za kake dve ali tri leta.

„Tam bova na varnem. Med mrtvimi ni mogoče živeti, veš?“

„Ali bova vzela avto, da bova prišla tja?“

„Če nama ga bo uspelo vžgati ...“

Dídac je oživel:

„Jaz znam. Neštetokrat sem videl, kako se to počne, v Josepovi garaži pod nami.“

(24) In ko sta pojedla, sta se vrnila na cesto, zvelkla truplo neke ženske izza volana chevroleta in Dídac se je usedel v avto, da bi ga vžgal. A je bil že vžgan. Vsi so bili, a kljub temu niso delovali. Deček se je čudil:

„To je pa res čudno! Vse delam prav ...“

„Mogoče so letala uničila motorje.“

„Če bi vedel malo več o mehaniki ... Vem, kje je neka knjiga.“

Vendar se nista smela obirati, Alba je hotela še tisti večer priti v gozd, ura pa je bila že tri popoldne. Rekla je:

„Na poti sem sem opazila dva ročna vozička v trgovini z gradbenim materialom; služila nama bosta.“

Dídac je nerad pustil avtomobile in ji sledil.

(25) In sta izpod ruševin izvlekla vozička od tistih, ki so jih uporabljali za prevoz desk in zidarskega materiala ter se najprej odpravila v največjo železnino v Benaury, v trgovino, ki je bila pritlična ter je izgubila samo streho in en zid.

Z vrvmi sta na sprednji in zadnji strani dvokolesnih vozičkov izdelala nekakšno ograjo, da ne bi nič padlo z njiju, in nanju naložila dve vedri, dve žagi, motiko, kramp, dve kladivi in cel kup žebeljev; ponve, ploščo za

žar, dva lonca, dve skodeli, štiri kozarce, šest krožnikov, vse iz aluminija, prevlečeno z nerjavečo kovino, ter nože in škarje. V zadnjem trenutku sta priložila še dve sekiri.

(26) In v kasarni civilne garde, med reko in pokopališčem, v veliki enonadstropni zgradbi, kjer ju je velika luknja na dvoriščni strani pripeljala v orožarno, sta si priskrbela dve mavzerici in dve pištoli, potem pa sta se močno zamudila s tem, da sta našla strelivo, ki je bilo zasuto pod steno, za pisarno, kjer je poročnik obležal z glavo na mizi, naslanjajoč se na roke, kot bi spal.

(27) In v trgovini z jestvinami, kamor sta se nato vrnila, sta nabrala različne konzerve, dva kosa pršuta, naročje salam, šest kolotov sira, vrečko mila, škatle mleka v prahu, kozarce marmelade, steklenice žganja, olje, sol in sadje. Odnesele sta tudi svinčnik, s katerim je Alba naredila svoj seznam, kemični svinčnik, ki sta ga našla v predalu, in zavitek plastičnih vrečk.

(28) In naslednja postaja je bila stara lekarna, v katero sta se morala spustiti skozi strop, čeprav je obstajala nevarnost, da bi ju zasulo, da bi nabrala čim več zdravil, in Alba je rekla, da bo že pozneje preštudirala njihovo uporabo po knjižici z navodili, ki jo je našla v omarici v shrambi, v kateri je bil tudi medicinski slovar, debel in poln ilustracij.

(29) In na poti v trgovino z gospodinjskimi aparati sta se spomnila, da bi se ustavila v trafiki, mimo katere sta šla. Tam sta si naredila dobršno zalogo vžigalic in vžigalnikov ter napolnila dve vreči s paketi tobaka, saj je Alba vedela, da dim odganja mrčes, ki ga bo v gozdu zagotovo veliko. Odnesele sta tudi kemični svinčnik.

(30) In v trgovino z gospodinjskimi aparati nikakor nista mogla vstopiti, saj je bila v pritličju ene od najvišjih zgradb v Benaury in je bila preveč uničena, nedaleč stran pa je bila trgovina s svetili, kjer sta si priskrbela nekaj namiznih električnih svetilk in žepnih baterij ter z rezervnimi baterijami napolnila še eno plastično vrečko.

(31) In nato sta odšla v trgovino z oblačili, kjer sta se pred nekaj urami oblekla, in s polnih polic pobrala vse, kar bosta potrebovala: odeje, majice, spodnje perilo, srajce, nogavice, robce, hlače, puloverje, dve jakni, dežni plašč in vetrovko za vsakega ... Zunaj sta vzela še nekaj parov špagaric in dva para gumijastih škornjev.

(32) In zdaj sta bila vozička že tako naložena, da Dídac, čeprav je bil za svoja leta krepak deček, ni mogel vleči niti enega. Z Albo med ojnici sta torej vozička drugega za drugim odvlekla do konca vasi, kjer sta ju pustila, da bi se vrnila po knjigo o mehaniki. Na poti je Dídac rekel:

„Tudi Malči hočem.“

Dekle, ki se je balo, da ga bo prizadelo, če bo spet videl svojo mater, je izkoristilo, da se je že začelo večeriti, in mu je odgovorilo:

„Zelo pozno je že, Dídac ... Če že, da ne bova zapravljala časa, potem storiva takole: ti pojdi po knjigo, jaz pa po Malči.“

(33) In tako je Alba lahko čisto sama odšla v sovesko, kjer je živela vse svoje življenje in kjer so zdaj počivali njeni domači.

Vzela je kletko, v kateri je Malči že dremala, v slovo pobožala mrzlo Margaridino lice, in ko je odhajala, je še za hip postala pred vrati svojega izgubljenega doma. Nežno je položila dlan na vrata, kot bi jih hotela pobožati, ter od preplavljajoče je ljubezni in žalosti skoraj neslišno zašepetala:

„Zbogom, dragi moji ...“

(34) In ko sta preuredila tovor, kar je bilo nujno potrebno, sta se okoli osmih zvečer odpravila na pot v gozd, kamor tisto noč nista prišla, saj je do tja vodil kolovoz z globokimi kolesnicami, v katerih sta v naslednjih treh urah večkrat obtičala. Ona je spredaj vlekla in Dídac zadaj potiskal in tako sta drugega za drugim, kilometer za kilometrom premikala vozička, saj sta hotela oba spraviti proč od vasi, kamor se ne Alba ne deček nista več hotela vrniti.

Z nočjo se je nebo vžgalo na dveh različnih krajih, kjer so verjetno gorele vasi, zaradi česar se je zdela tema še negostoljubnejša. Hodila sta molče in se tako neizmerno naprezala, da so se okoli enajstih njune mišice od razbolenosti uprle in niso več hotele ubogati volje. Ustaviti sta se morala na gričku na jasici pod drevesi.

V tistem trenutku sta bila tri kilometre od Benaure.

(35) In ko sta bosa, s stopali, popraskanimi od hoje po kamnih, sedela na skali ter jedla sir in jabolka, ki sta jih vzela s seboj, je Dídac vprašal:

„Ti misliš, da je bila to božja kazen, Alba?“

„Seveda ne, Dídac! Od kod ti pa ta misel?“

„Ker je včasih s prižnice župnik govoril, da je v tej vasi veliko grešnikov in da jih bo Bog kaznoval ...“

„To je pridigal?“

„Ja. Ti, ker nisi hodila k maši ... Zakaj pa vi niste hodili?“

Alba, katere oče je bil celo v zaporu, ne da bi kogar koli ubil, okradel ali ogoljufal, mu je odgovorila:

„Mogoče zato, Dídac, da nam ne bi bilo treba poslušati takih pridig.“

„Kaj hočeš reči?“

„Da je nemogoče, da bi bila midva edina nedolžna, Dídac.“

Deček je umolknil in se zamislil.

(36) In sta pogrnila odejo ob poti, kjer so bila tla pod travo ravna, se zleknila drug poleg drugega in se pokrila z drugo odejo, da bi se zaščitila pred nočnim mrazom. Toda Alba ni mogla zaspati. V njej je kljuvala naraščajoča bolečina, ki jo je v tistem trenutku zalotila nezavarovano in je vrtala vanjo z vprašanjem, kaj namerava doseči z zamisljivo o odhodu v gozd in ali ni neumno, da hoče ona, ki je samo dekle, še živeti, čeprav so vsi drugi umrli in je ne čaka nobena prihodnost.

Nobena od njenih najstniških želja se ne bo mogla uresničiti v praznem svetu, v samoti. Študij, zabave, ljubezni ... Vse to je bilo izničeno tako kot hiše in ljudje. Samo med njimi je to imelo smisel. Če je nobena nezgoda in nobena bolezen ne bosta pokosili, bo odrasla, se postarala, ne da bi resnično živela, zbita od žalosti vsakodnevnega boja za preživetje in od pretežkega bremena, ki ji ga je naložilo življenje, tako težkega kot noge, roke in veke, ki so se ji zapirale, ne da bi lahko utonila v sen.

Nato pa je pomislila, da nobeno delo ni opravljeno tako dobro, da bi bilo popolno. Ni mogoče, da bi se med toliko milijoni ljudi rešila samo Dídac in ona. Nekje so morali biti še drugi ljudje, veliko ali malo ljudi, in poiskala jih bo, takoj ko se ji bo zdelo dovolj varno, da bi brez tveganja raziskala ozemlje, ki so si ga zdaj, vsaj začasno, lastili mrtvi ...

(37) In ko je zaspala, so jo začele mučiti nočne more, čeprav je del nje, boreč se, da bi se izvil iz njih, vedel, da niso resnične, da je resničnost tista odeja na trdih in neznanih tleh, ne pa obupan beg pred gmoto senc, ki jo lovijo.

Zbudil jo je njen lastni stok, vendar je ni predramil dovolj, da ne bi znovala padla med preganjalce, ki so se zdaj spremenili v moške in ženske, kot je bila sama, ki so jo potiskali v močvirje, kjer se ji je udiralo pod nogami, od spodaj pa jo je nekdo vlekel v globoko podzemno kraljestvo.

Naslednja mutacija jo je prestavila na obalo, polno trupel, ranjencev in umirajočih, ki so stegovali roke k njej in grabili po njej v strašnem hrupu nevidnih predmetov in kovinskih krikov, hkrati pa jo je voda, ki se je nezadržno dvigala iz prepada, oblila s smrdečim valom.

Ko je iztegnila roko v bran, je zadela ob čvrsto vodno gmoto, ob premikajoči se val. Toda to je bilo v svetu sanj; tam, na travniku je, ko je odprla oči in zamežikala, v jutranji zarji, ki je napovedovala jutro, lahko videla, da je telo, ki se stiska k njej, Dídacovo. Deček, ki se je pod odejo primaknil k njej, je v spanju mirno dihal in se močno stiskal k njej, prepletajoč noge z njenimi, objemajoč jo in ji na prsih, ki so ji uhajale iz odpete bluze, držal dlan.

Alba je takoj znova zaspala, tokrat brez grdih sanj.

(38) In bilo je že poldne prihodnjega dne, ko sta na rob gozda privlekla tudi drugi voziček in nato nadaljevala pot skozi zelenje, ne da bi iz oči izpustila potoček, ki se je spuščal z gora. Zapihala ni niti sapica, toda tam, med drevesi, ki so na tleh, posutih z iglicami, rasla vedno gosteje, sta v pljuča lahko vdihovala svež zrak, rahlo vlažen, poln rastlinskih vonjav in vonja po humusu, po katerem že od prejšnje jeseni, od zadnjih obiskov gobarjev, ni nihče hodil.

Naletela sta na sončne jasice in takoj zatem na nepričakovana, odsekana, strma pobočja, ki so ukleščala potok, in po katerih sta morala plezati po vseh štirih, a večinoma je bil vzpon položen, prijeten, vesel, saj se je Dídac vsakič, ko je zaslišal ptičje petje, ustavil z vprašanjem:

„Kateri je, Alba? Kanarček?“

„Ne, tukaj jih ni. Mogoče slavček ...“

„Bova kakega ujela?“

„Ne, Dídac. Ptiči so srečnejši, če prosto letajo naokoli, kot če so v kletki.“

„Torej Malči ni srečna?“

„Po mojem ne.“

In deček se je zamislil ob tem odgovoru in tudi ob drugih odgovorih, ki so ga malce begali.

(39) In veliko pozneje sta prišla na visoko travnato polico, mogoče kakih dvesto metrov pod skalami, čez katere je potoček v majhnem slapu, prosojnem in ozkem, padal v tolmun, iz katerega se je struga vila med grmičevjem in borovci, ki so zamenjali smreke. Oba sta bila navdušena in Dídac je rekel:

„Oh, kako lepo! Tukaj bi pa lahko ostala, kajne, Alba?“

Dekle je pregledalo rob, porasel s prepletено podrastjo, visečo s korenin dreves z zgornjega pobočja, ob katero bi bilo, prej bi ga bilo seveda treba očistiti, precej preprosto prisloniti barako, toda strmina nad njo bi jo morda v deževnih dneh lahko ogrožala ...

„Ne vem. Se bova še malo razgledala. Zdaj se bova okopala in nekaj pojedla.“

(40) In gola sta zabredla v vodo, ki jima je segala le do srede meč. Alba se je usedla, da bi si zmočila celo povsem prepoteno telo, Dídac pa se je postavil pod slap, počofotal naokoli ter se nato z dvignjeno glavo ulegel poleg nje. Čisto pri miru jo je gledal, kako si umiva noge, čez kratek čas pa jo je vprašal:

„Zakaj ste punce drugačne?“

Alba se mu je nasmehnila, saj je videla, da ga njegove lastne besede vznemirjajo, in mu rekla:

„Če bi bili vsi enaki, ne bi bilo ne moških ne žensk.“

„In tebi je všeč, da si dekle?“

Zasmejala se je.

„Ja, Dídac. Tako kot bo tebi všeč, da si moški.“

Deček je prikimal in jo znova premeril od nog do glave.

„Saj te ne moti, če te sprašujem take stvari?“

Alba, ki je doma vedno dobila odkrite in poštene odgovore, ga je pomirila:

„Ne, Dídac; lahko me vprašaš kar koli hočeš.“

(41) In tisto popoldne, ko sta pojedla in si odpočila, sta nedaleč od slapa odkrila votlino, in oba sta se tega razveselila, saj jima je bila tako prihranjena gradnja barake iz drevesnih debel. Luknja je bila dovolj visoka, da se jima ni bilo treba sklanjati, in kaka dva metra in pol globoka, v njej je bila celo nekakšna klopca, ravna deska na dveh kamnih, kar je jasno dokazovalo, da so votlino že prej uporabljali, kar je potrjeval tudi črn madež na stropu od ognja, od katerega ni bilo nobene sledi več; verjetno je bilo to zavetje oglarjev ali lovcev.

Alba si je votlino natančno ogledala, preverila debelino stropa iz zemlje in rekla:

„Zdaj imava dom.“

(42) In tisto noč, ker je bilo že pozno, ko sta se vrnila dol, sta prespala na robu gozda, toda v naslednjih treh dneh sta gor znosila vse, kar sta nabrala po trgovinah v vasi. Vse sta morala prenesti na hrbtih, saj je bil gozd pregost in tla preveč valovita, da bi lahko po njih vlekla vozička, ki sta ju morala pustiti na kolovozu.

Vse sta zložila v votlino, če bi slučajno deževalo, toda nabrala sta toliko stvari, da v votlini, kljub temu da je bila prostorna, ni bilo dovolj prostora,

da bi lahko poleg vseh stvari v njej tudi spala. Zato sta se tisto noč, ko sta že vse spravila gor, odločila, da bosta zgradila tudi barako.

(43) In takoj naslednjega dne sta se lotila dela. Začela sta z latrino, kajti, kot je rekla Alba:

„Čisto nič ni treba, da bi vse onečedila.“

Z motiko in krampom sta torej kakih trideset metrov od bivališča izkopala jamo, vso zemljo, ki sta jo izkopala, pa sta zmetala na kup ob strani, da bi lahko z njo sproti prekrivala iztrebke.

(44) In nekaj ur zatem sta na prostost izpustila Malči. Tam je bilo veliko ptičev, predvsem majhnih ptic pevk, in deček se ni naveličal opazovati njihovega preletavanja z veje na vejo in pogosto tudi na tla, kjer so se včasih skregali za črva ali kako drugo hrano.

„Kajne, da so prisrčni?“

Alba je odgovorila:

„Poglej Malči ...“

Liščica, zaprta v kletki, ki sta jo obesila na korenino, štrlečo iz stropa, se je vsa trda oklepala rešetk in z otožnim čivkanjem opazovala ptiče.

„Žalostna je, kajne?“

„Seveda; vidi druge in bi tudi ona rada šla ven.“

„Bi rada, da jo izpustiva?“

„Ja.“

„Ampak jaz jo imam rad ...“

„Prav zato, ker jo imaš rad, Dídac.“

Deček se je za hip obotavljal, kot bi razmišljal o tem, nato pa stopil h kletki in jo odprl. Liščica se je zganila šele čez dve ali tri minute, skočila je k vratcem, zažvrgolela, se ozrla naokoli ter nato nerodno poletela na najbližjo vejo.

(45) In je nanoslo, da je Alba, ko sta jedla, pomislila, da bi bilo najboljše uporabiti deske z vozičkov, da bi iz njih naredila streho, zato sta se znova spustila h kolovozu, tokrat z žagama in s še nekaj drugega orodja, ter skoraj tri ure razdirala vozička.

Začelo se je že temniti, ko sta otovorjena kot osla in v oblekah, ki so se jima zaradi potu lepile na telo, prebredla potoček v bližini slapa ter zložila deske pred votlino. Dekle je šlo vanjo po obleko, da bi se, ko bi se umila, lahko preoblekla. Bila je ravno notri, ko je Dídac zaklical:

„Alba! Alba! Poglej!“

Liščica se je vrnila v kletko, kjer se je zdaj vsa zmršena pripravljala, da vtakne glavico pod perut, kot je storila vedno, kadar je spala. Alba je rekla:

„Ne zapri je. Naj prihaja in odhaja, kot želi.“

„Ja. Kajne, da je zdaj srečna?“

Prevedla Veronika Rot

Matthijs van Boxsel

Enciklopedija neumnosti, 1

1. Neumnost kot osnova civilizacije

Prvo neumno dejanje (basen)

Na začetku je bila neumnost. Narava se je osramotila, ko je spravila na svet nespamet, na kateri temelji naša kultura: samouničujoča norost se je dokazala v človeštvu. Enakomerno uravnotežen krog razcveta in propada, ki so ga dotlej uravnavali nagoni, je prekinilo človekovo nepremišljeno hrepenenje po svobodi, ki ni bilo več naravno, ker je bilo lahkomišno, pa tudi še ne kultura, ker je bilo neukročeno. Immanuel Kant je v svojem *Vorlesung über Pädagogik (Predavanju o pedagogiki, 1776)* to prvinsko neumnost, ki preži v negostoljubnem območju med naravo in kulturo, poimenoval *Wildheit*, divjaštvo.

Človek po naravi tako močno hrepeni po svobodi, da jo lahko okusi le za kratek čas, pa bo zanjo žrtvoval prav vse.

Ta norost, za katero je človek pripravljen tvegati svoje življenje in življenje svoje vrste, ga ločuje od živali.

Živali uporabljajo svojo moč primerno, kar pomeni tako, da si ne škodujejo.

Nasprotno pa je človek edino živo bitje, ki je ob rojstvu tako neumno, da z jokom pritegne pozornost plenilcev. Ker nima naravnih nagonov, je človek svoje silovito divjaštvo prisiljen podvreči zakonom s pomočjo discipline.

Divjaštvo in surovost

Po Kantovih besedah človek ni le divjak po naravi, temveč je tudi surov, nekulturen in nesposoben uskladiti sredstva s cilji. Grobost ali surovost (*Roheit*) je še bolj kot divjaštvo (*Wildheit*) celo bližja tistemu, pod čimer Kant razume neumnost (*Dummheit*): "Neumnost v resnici pomeni pomanjkanje presoje." Toda novorojenega človeka je v nasprotju s telebanom mogoče "odsuroviti", od tod tudi izraz *e-ruditio*.

Poučevanje je v nasprotju z disciplino, ki igra negativno vlogo, pozitivna sestavina izobraževanja. Vseeno sta obe tesno povezani, kajti dolgotrajno divjaštvo človeka prisili, da se polika ali civilizira.

Človek mora zaradi želje po svobodi zgladiti svojo grobost; živalim pa tega ni treba početi, ker imajo nagon. Žival je zaradi nagonov takšna, kakršna je, za to je poskrbel neki razum zunaj nje. Človek pa potrebuje notranji razum. Nima nagonov.

Divjaška neumnost, skratka, ovira kulturo, v kateri seveda ni prostora za norost. Po drugi strani pa je podlaga za civilizacijo, ki je preprosto posledica vrste bolj ali manj uspešnih poskusov obvladovanja človekove neumnosti.

Grobost je mogoče zdraviti, divjaštva ne. To dokazuje basen o želvi, ki se je spoprijateljila s škorpijonom, v indijskem vodiču za prince z naslovom *Pančatantra*. Ko je želva nesla prijatelja škorpijona na hrbtu čez reko, jo je poskusil ubiti s smrtonosnim pikom. Ogorčena želva je zahtevala pojasnilo tega neumnega dejanja, zaradi katerega bi lahko oba umrla. Škorpijon je odgovoril: "Nisem se mogel upreti."

Ne pozabite, to je basen. Živali niso neumne, le človek ravna v nasprotju z zdravo pametjo. In to je jedro problema: neumnost ne pomeni, da nisi razmislil, temveč da si nekaj storil kljub razmisleku.

Neumnost je dejanje popolne svobode, ki ne temelji na ničemer drugem kot na neumnosti. Škorpijon ne ravna iz pametnega razloga, temveč zaradi nečesa močnejšega. Kulturi ni treba obvladati narave, temveč samouničujočo neumnost, ki jo srečamo vsepovsod in ob vsakem času. Človek se mora naučiti, da bo prepoznal neumnost v vseh njenih osupljivi razsežnostih, in vzpostaviti nekakšen *modus vivendi*, metodo, s katero jo bo ukrotil.

Preobrat

Samouničenje je kršitev nepisanega zakona narave, ki stremi k samoohranitvi. Neumnost je za človeka lahko smrtno nevarna. In ker neumnosti, ki ogroža življenje, ni mogoče izkoreniniti, ne da bi uničili tudi človeka, se je treba zateči k zvijači.

Samouničenje se sprevrže v svoje nasprotje, kadar nesebično požrtvovalnost razglasimo za najvišji civilizacijski cilj. Neumnost tako postane najpomembnejše kulturno dejanje. To vodilo je v bistvu nenaravno, ker je samouničujoče: s stališča narave je požrtvovalnost vrhunec neumnosti. Natančneje rečeno, tako vodilo ne krši naravnega zakona, ker se človek protislovno odloči za požrtvovalnost kot metodo samoohranitve.

Požrtvovalnost je karikatura, pri kateri neumnost dobi značaj najvišje modrosti. Mučeništvo je častna neumnost. Vodilo postane pretiravanje. Zato je civilizacija karikatura same sebe: oblika neumnosti postane kultura, norost pa preide v meso in kri. Zato se smejimo šalam, v katerih ljudje tvegajo življenje; ne zato, ker ravnajo v nasprotju z naravo, temveč ker je njihova neumnost tesno povezana z bistvom pravila – prostovoljnim samouničenjem. V šalah vidimo, da samomorilski telebani prežijo na nesebične, požrtvovalne osebkke. Prostovoljno suženjstvo prikriva vojno vseh proti vsem.

2. Človek je grozd

Zamaknjenost

Pes je plaval čez reko s klobaso v gobcu, ko je v vodi nenadoma zagledal odsev drugega psa s klobaso. Ni se pustil posekati, zato je spustil svojo klobaso in poskusil zgrabiti ono drugo. Vendar je tudi klobasa onega drugega psa potonila skupaj z njegovo.

Neumnost ni toliko posledica zmotnega zaznavanja ali varljive logike kot oblika zamaknjenosti: kadar koli se trudimo dokazati, koliko veljamo, smo skrajno vznemirjeni. To dokazuje, da neumnost vodi zaslepljena volja, pri čemer sebe ne vidimo več.

Sebičnost in samoljubje

Nekoč je v močvirju živel žabon, ki je bil prepričan, da je kraljevič, vendar njegovega regljanja nihče ni jemal resno. Da bi se dokazal, se je prijavil na dirko v drsanju na dolge proge enajstih mest, se poskusil v smučanju na vodi in se lotil jadranja na deski. Vse žabe so se mu posmehovale. Žabji kraljevič je ves pobit še naprej pljuskal po svoji mlaki, dokler mu trstičje ni prišepnilo čarobnih besed: upravljanje z vodnimi viri.

Bernard Mandeville (Rotterdam, 1670–London, 1733) je ugotovil, da je neumnost, ki je temelj naše kulture, sebičnost. Vse človekove misli in dejanja so prostodušni ali zavestni poskusi zadostiti strastem, ki izvirajo iz sebičnosti. Lakota, žeja in spolna želja se rodijo iz sebičnosti, nagona, namenjenega predvsem samoohranitvi. Toda kako naj pojasnimo samomor? Kako lahko sebičnost človeka požene v samouničenje?

Mandeville loči med sebičnostjo in “brezimno strastjo”, ki jo imenuje samoljubje. Sebičnost se pokorava zapovedim narave in odseva občutek resničnosti. Nasprotno pa je samoljubje sposobnost, da se oklepamo slepil. Gre za precenjevanje samega sebe, iz česar se rodi sla po življenju, čeprav si življenje tega ne zasluži. Samoljubje nas varuje pred obupom. Sebičnost ne more obstajati brez samoljubja. Stvarnost zmoremo prenesti le s pomočjo izmišljij. Kadar je sebičnost oropana samoljubja, se sprevrže v sovraštvo do sebe. Ko človek neha biti samoljuben, se torej lahko odloči za samomor iz sebičnosti.

Vendar pa ima samoljubje še drugo, samouničujočo plat. Zaradi nje postanemo gluhi za naravne zapovedi. Ko imamo “poln želodec”, torej ko je našim prvinskim potrebam zadoščeno, nas samoljubje lahko spodbudi, da brezobzirno ravnamo v nasprotju s svojimi koristmi, na primer da zadostimo strasti, kakršna je napuh.

Človekovo nagnjenje k pretiranemu poudarjanju lastnega pomena gre z roko v roki s prikritim dvomom. Ljudje iščejo samopotrditev pri ljudeh istega kova, vendar pretirano razkazovanje samoljubja pripelje do medsebojnega sovraštva. Tu naletimo na neumno jedro civilizacije: napuh ovira napuh. Samoljubje in notranje protislovje, ki ga povzroči, uničita sadove samoljubja, poleg tega pa tudi ovirata družabno življenje. Ker domišljavi ljudje ogrožajo drug drugega, smo se prisiljeni zateči k zvijači.

Zvijaka

Nihče ne more trditi, da ne pozna napuha, ne da bi hvalil samega sebe. Napuh je večer. Zato storimo pametno, če napuh, zaradi katerega je človek pripravljen ravnati v nasprotju z naravnimi nagoni, naperimo proti napuhu samemu. Kultura nas uči, naj bomo ponosni na to, da prikrivamo ponos. Posledica tega je bil razvoj olikanega vedenja. Dostojnost je oblika požrtvovalnosti, ki jo odtehta laskanje. “Etične kreposti so politični potomci, ki jih je laskanje zaplodilo napuhu.” Laskanje pripelje do kreposti. Čim bolj razkazujemo dostojnost in čim večji je napuh, tem večji je strah, da bi se osramotili, zato tem bolj razkazujemo dostojnost, in tako naprej. Genialen domislek je, da napuhu tem bolj ugodimo, čim bolj ga prikriavamo. *Superbia* ali napuh – ki je po mnenju teologov najhujši greh – se sprevrže v temelj etičnosti. Napuh, pretirana domišljavost, prispeva gorivo, ki poganja družbeni ustroj. Z nesebičnostjo pridobimo samozavest.

Poneumljanje

Kultura se vrti okoli napuha in sramu, laskanje pa je njeno orodje, torej laž. Tako maškarado celo spodbujamo. Pretvarjanje nam omogoči, da napuhu damo proste roke. Če napuh zatiramo, se izrodi v krutost in zavist. Dostojnost zamenja naravne, sporne simptome napuha z zvijakami, kot so osebna čistoča, lepa oblačila, pohištvo, stavbe, slike, vljudnostni nazivi, skratka z vsem, kar izvabi spoštovanje, ne da bi bilo žaljivo. Ravnamo, kot da bi ti dokazi kulturnosti izvirali iz plemenitih vzgibov, dostojnost pa nas uči, da o takih pretvezah ne smemo podvomiti. Človek z leti začne verjeti v neoporečnost svojih nagibov in je “neobčutljiv za prikriti vir, ki vsem njegovim dejanjem daje življenje in energijo”. Če se dovolj dolgo sprenevedamo, da ravnamo dostojanstveno, čeprav so naši nagibi nespodobni, se samo po sebi razume, da postanemo spodobni.

Hinavščina

Pravila ne temeljijo na naravi in tudi ne na razumu, temveč na strasti. Kreposti so zvijake, s katerimi strežemo svoji sebičnosti. Pod krinko dostojnosti plujemo mimo čeri, ki nas ovirajo pri zadovoljevanju samoljubja. Hinavščina sledi napuhu kot senca. Hinavščina pogosto tudi ni namerna. Celu za najiskrenejšo nesebičnostjo preži sebičnost. Vsak človek slepi

samega sebe. Tudi razum se nevede pusti voditi strasti; vsako razmišljanje je upravičevanje strasti. Nazadnje se celo navadimo v sebičnosti videti nekaj grešnega. Prav zato razkritje domišljavosti, ki je bistvo družbe, občutimo kot žalitev zanjo.

Tam, kjer je vse videti samoumevno, vlada neumnost. Slep smo za vlogo napuha in njegove krinke. Inteligentnost ne more odstraniti tančice: napuh celo najbolj razumnega človeka zaslepi, da ga ne vidi.

Dobro v zlu

Volk je ovci volk, volku pa prav tako. Po Platonovih besedah pa je človek človeku volk in ne sorodno človeško bitje. Thomas Hobbes je zapisal: “Človek je človeku nekakšen bog, človek človeku pa potepuški volk” (*De Cive*, 1642). Vse to pa zato, ker je človek tako pretirano domišljav, da ogroža sebe in svojo vrsto.

Skratka, človek ni politično bitje, kot je trdil Aristotel. V njem zaman iščemo prirojen smisel za solidarnost. Toda Mandeville ne gre tako daleč kot Hobbes, ki ugotavlja, da je človek neozdravljivo asocialen. Družabno bitje je postal ravno zaradi svoje sebičnosti:

Slabe in odvratne človekove lastnosti, njegove hibe in pomanjkanje odličnosti, s katero so obdarjena druga bitja, so glavni razlogi, zakaj je človek postal družaben.

Skratka, družbeno zlo postane družbena krepost. Zavedati se moramo,

da človek ni družabno bitje zaradi želje po družbi, prijaznosti, sočutju, vpljudnosti in drugih na zunaj lepih in prijetnih lastnostih; njegove najnižkotnejše in najbolj odvratne lastnosti so najnujnejši darovi, ki ga napravijo primerne za največjo in po splošno veljavnem mnenju sodeč najsrečnejšo in najbolj cvetočo družbo.

Kultura se vrti okrog grešnosti. Mandevillovo geslo je “zasebni grehi, javne koristi”. Vsak greh seveda ni koristen za javnost. Resnica je ravno nasprotna: vse “dobro” temelji na “zlu”. Greh kaznujemo šele tedaj, ko se sprevrže v zločin proti javnim koristim.

Mandeville je razčlenil svojo dobo, da bi bolje

osvetlil nerazumnost in norost tistih, ki kljub želji, da bi bili bogati in uspešni, kar naprej godrnjajo in kričijo proti tistim, katerih grehi in nadležnost so od

prazgodovine do danes neločljivi od vseh kraljestev in držav, slovečih po moči, bogastvu in vljudnosti.

Mandeville si je v *Basni o čebelah* (1714) plemenito zadal nalogo,

da uperi prst v nizkotnost sestavin, ki skupaj oblikujejo ugodno mešanico lepo urejene družbe; da povzdigne čudoviti vpliv politične modrosti, zaradi katere iz najneznatnejših vej zraste tako čudovito drevo.

Natančneje rečeno, prevelik poudarek na človekovi dobroti hromi družbo kot celoto. Tema Mandevillove basni je posledica prepovedi vsega zla. Nekoč je bil uspešen čebelnjak. Čebele niso bile “sužnje tiranije niti jim ni vladala divja demokracija”, temveč so jih vodili “kralji, ki so bili nezmožljivi, kajti njihovo moč so omejevali zakoni”. V čebelnjaku so bile vse funkcije in poklici okuženi s podkupljivostjo, “noben poklic ni bil varen pred goljufijo”. Toda spretno vodenje je pregrehe posameznikov podredilo blaginji vseh.

Vsak del v pregrehe bil je vpet,
vse skupaj bil je rajski svet.

Še natančneje povedano:

Še najslabši v vsej tej množici
prispeval k splošni je blaginji.

Vendar so vsi tarnali nad nepoštenostjo in podkupljivostjo, zlasti bogataši, ki so bili tudi sami goljufi. Merkur se je smejal njihovim burkam, Jupiter pa se je razjezil in sklenil, da bo iz čebelnjaka izkoreninil goljufijo.

Hinavske krinke padle so z obrazov
vseh, od državnikov do klovnov;
in kdor je večno bil pod masko skrit,
zamenjal nos bi svoj za tujo rit.

Krepost je na lepem prevladala. Sodniki, odvetniki, ključavničarji, jetniški čuvaji, uradni sluge – vsi so ostali brez dela. Zaslužki so usihali. Vsi so živeli varčno. Razkošje je izginilo, nezaposlenost je naraščala. Gradbeništvo je propadlo, gospodarstvo je šlo rakom žvižgat. “Mimo je doba ponižanj in muhavosti; / obleka, moda bosta večno trajali.” Na tisoče jih je umrlo od lakote. Pouk:

Nikar ne tarnajte: Le norci
poštenje v čebelnjaku bi uvedli.
Razkošje si na svetu privoščiti,
v vojnah zmagovati, lagodno živeti
brez silnih pregreh je utopija,
ki jalova je glava jo rodila.

Mandeville ni napisal te basni zato, ker bi pričakoval izboljšanje, temveč ker je upal, da

se bodo tisti, ki sta jim lagodnost in udobje pri srcu ter žanjejo vso blaginjo, ki je sad velike in cvetoče družbe, naučili potrpežljiveje sprejemati neprijetnosti, ki jih ne more odpraviti nobena vlada na svetu, ko bodo uvideli, da ne morejo v večji meri uživati sadov prvih, če se ne sprijaznijo tudi z enakim deležem drugih.

Basen in družbena pogodba

Kako je človek v svojem naravnem stanju, v katerem ni bil podrejen ničemu, razen zakonu o samoohranitvi, sprejel kulturo, zaradi katere mora ubogati ukaze skupne oblasti?

Družba se sama trudi pojasniti svoj izvor z družbeno pogodbo, delno temelječo na svobodi, enakosti in bratstvu: vsak človek se prostovoljno podredi družbenim pravilom, družba pa vsakega človeka obravnava kot del celote. Njeni člani kot državljani skupaj povedo, kaj hočejo, da bi to kot posamezni osebkim čim lažje dosegli. Posledično sta svoboda in samoohranitev zagotovljeni vsem: nihče ne uboga nikogar, razen sebe, skupnost pa vsakogar varuje pred sebičnostjo drugih.

Obstaja le en nadležen problem: družbena pogodba predpostavlja obstoj družbe, ki naj bi jo razlagala, torej posameznike, ki se držijo pravil razumnega reda. Skratka, razlaga temelji na zgrešenem krožnem dokazovanju, *petitio principii*. Opraviti imamo z izmišljotino, ki naj bi prikrila dejstvo, da se je civilizacija razvila iz sebičnosti. "Nihče ne bi vztrajal pri pogodbi dlje, kot to zahtevajo koristi, zaradi katerih jo je sprejel."

Človek po naravi ni dober ali slab, le neumen. Trdnost družbe ne temelji na etičnem čustvovanju, temveč na premetenem izrabljanju neumne domišljavosti. V ta namen so sploh uvedli pregrehe in njihove domiselne zvižaje – kreposti. Kreposti so začasni in prvobitni poskusi obvladovanja naše nerazumne in brezčasne sebičnosti. Družba skratka ne temelji na skupnem čustvovanju, temveč na asocialni norosti, z zvižajo povzdignjeni

na raven vzvišenega pravila. Kultura je kultivirana sebičnost. Družba je stranski proizvod dejanj, ki so v bistvu asocialna.

Če bi bil človek obdarjen z nagonso ljubeznijo do sosedov, ne bi bilo vojn. In če bi bil ohranil prvotno preprostost, nikdar ne bi postal družabno bitje.

Skleda za punč

Narava je “človeka ustvarila za družbo, kot je grozdje ustvarila za vino”. Kvašenje je posledica sožitja, in ne njegov vzrok. Družba ni posledica prirojenega občutka za skupnost; družabnost je posledica spretnega vodenja družbe. *Fabricando fabri sumus*, vaja dela mojstra. Družba postane družbena, kadar se vsi držijo zakonov ne glede na asocialne motive posameznikov.

Vendar se vse to dogaja nevede. Če vemo, da družba temelji na preračunljivi sebičnosti, ne spodbuja etičnosti. Zato drug drugega goljufamo, češ da spoštujemo družbeno pogodbo in občutek za skupnost. Bistveni sestavini družbenega ravnovesja sta neznanje in neumnost, kot vidimo v Mandevillovi primerjavi “političnega telesa” s “skledo za punč”:

Skopuštvu bi moralo biti njena grenčica in razsipnost njeno sladilo. Vodo bi imenoval nevednost, norost in lahkovernost spremenljive, puste množice, medtem ko bi modrost, čast, pogum in vse druge vzvišene človeške lastnosti, ki jih je, zaradi znanja ločene od naravnih tropin, plamen veličastja povzdignil in požlahtnil v duhovno bistvo, morale biti enakovredne konjaku. Izkušnja nas uči, da iz pametno premešanih sestavin, ki sem jih omenil, nastane odlična pijača, ki ugaja in je deležna občudovanja ljudi z izbranim okusom.

3. Malenkostna razlika

Resnica o resnici

V renesančni alegoriji *Philosophie découvrant la Vérité* (Filozofija odkriva Resnico) vidimo, kako filozofija (ki nosi prapor razuma) razkrije družbeno pogodbo kot podlago naše kulture. Če pa natančneje pogledamo ilustracijo alegorije iz 18. stoletja, vidimo, da Gola Resnica poskuša nekaj prikriti. Z desno nogo se trudi zakriti masko s prevezo čez oči in oslovskimi ušesi – Neumnost, ki je pravi temelj naše civilizacije.

V ozadju je doprsni kip Jean-Jacquesa Rousseauja. Trdil je, da je bil ustanovitelj družbe prvi človek, ki je ograbil zemljiško parcelo in se domislil, da je "zemlja njegova last", poleg tega pa je našel dovolj neumne ljudi, da so mu verjeli. Tako prebrisano razlikovanje med tvojim in mojim je ogrožalo naravno svobodo.

Družbena pogodba je zvijača, ki naj bi, nasprotno, preprečila umore in telesne poškodbe, metoda za obvladovanje te vrste neumnosti (partikularizem v najožjem pomenu besede). Družbena pogodba predvideva opustitev koristoljubja v zameno za splošno blagostanje. Vendar pa to ne prepreči neumnosti, ravno nasprotno.

Rousseau je trdil, da je človek po naravi dober, ni pa neumen. Moj plašč mi je blizu, srajca še bliže. Ali boljše: "Zakaj vsi želijo, da bi bil vsak človek vedno srečen, če pod oznako vsak ne mislijo samih sebe?" (*Du contrat social/O družbeni pogodbi*). Kadar posameznik govori v imenu vseh, na skrivaj misli nase. Ta kratkovidna sebičnost trajno ogroža državo, čeprav je njen prikriti temelj. Enakost pred zakonom izvira iz "prednosti, ki jo vsak človek daje sebi in je torej v človeški naravi".

Zakonodajalec

Zakonov ne ubogamo zato, ker bi nam to koristilo; nasprotno, zakoni postanejo koristni, če se jih držijo vsi. Toda kako je neciviliziranega človeka sploh mogoče prepričati, da bi spoštoval popolnoma nedonosen zakon? Če bi bile množice po naravi obdarjene s sposobnostjo, da bi znale ceniti prednosti zakonov, ne bi potrebovali družbene pogodbe: "Ljudje bi morali pred zakonom biti takšni, kakršni bi postali zaradi zakonov." Skratka, družbeni občutek bi prehitel ustanovitev države. Toda "slepa množica" je sprva preneumna, da bi cenila načela politične znanosti. Ne dojame prednosti požrtvovalnosti.

Rousseau si je izmislil skrivnostnega zakonodajalca. Ta prvi pisec zakonov se ne more in ne sme zatekati k nasilju ali prepirom, da bi ljudi prepričal o prednostih družbene pogodbe. Če bi ravnal tako, bi nasprotoval demokratičnim načelom, še preden bi se oblikovala družba v pravem pomenu besede. Ljudi lahko zavezuje le zakon, ki si ga naložijo sami. Da bi se zakonodajalec izognil sumom, da na skrivaj ravna sebično, ne sme imeti politične moči, temveč le moč besede. Kot demagog predstavlja vprašanja, "kakor bi jih morale videti množice". Ljudi uči "razumeti, kaj želijo". Nastavlja jim ogledalo, v katerem se lahko vidijo kot del celote. Njegova zvijača je nasprotje trenutnega položaja: pretvarja se, da je

družbena pogodba le formalna potrditev obstoječega stanja. Ravna, kot da bi bila posledica pogodbe, torej družba, vzrok zanjo. Družbena istovetnost, ki jo predstavlja kot neizpodbitno dejstvo, obstaja le po zaslugi njegove izmišljotine. Naključno zbirko posameznikov preoblikuje v enoto na podlagi pravljičice, ki to enotnost oznanja. Z basnimi in sklicevanjem na višjo avtoriteto ljudi pretenta, da verjamejo v njegovo izmišljotino, dokler se nazadnje ne uresniči.

Četrta vrsta zakona

Tisto, kar sramotno imenujemo neumnost, čeprav ni razveseljiva lastnost običajne družbe, je priljubljena metoda, s katero narava ohranja pošteno vedenje in stabilno mišljenje.

Walter Bagehot,
Izpraševalec (1852)

Volka v človeku dokazi morda prepričajo o prednostih zakonov, v resnici pa mu je očitno vseeno, medtem pa je ovca v človeku polna dobrote, vendar se ji ne sanja, kako deluje država. To v bistvu ni problem, kajti zakonodajalec molče izvaja zakon, ki je močnejši od ustavnega, civilnega in kazenskega skupaj, nekakšen "četrty zakon, ki je najpomembnejši in ni vrezan v marmor ali medenino, temveč v srca državljanov". Sklicuje se na zakone, ki ohranjajo ustavnega duha in neopazno nadomestijo državno oblast z močjo navade – tako v etiki in običajih kot v trenutnem javnem mnenju (*doxai*). To so neumna, vendar praktična osnovna družbena načela. Od njih je odvisna uspešnost vseh drugih zakonov. Celó če bi razdrli družbeno pogodbo, bi zagotovili obstoj ljudske volje.

Da bi zakonodajalec navdušil navadno ljudstvo, ki se ni pustilo preten-tati njegovim modrim idejam, je sklenil, da bo svoje sodbe položil v božja usta. Medtem ko vsi ljudje nimajo možnosti, da bi bogovom izvabili be-sede, jih lahko vsak od nas napiše na kamnite tablice ali podkupi preroka:

Tisti, čigar znanje je omejeno, bo okrog sebe morda zbral skupino neumnih ljudi, nikdar pa ne bo ustanovil cesarstva in njegova samopašnost bo brž zamrla skupaj z njim. Prazne zvijače so bežna vez; le modrost jim lahko zagotovi trajnost.

V bistvu je ravno nasprotno: trajni učinek za nazaj preobrazi ustanovi-teljско potezo iz nepredstavljivo neumne zvijače v modrost, ki prekaša razumevanje ...

Po Rousseaujevih trditvah torej "judovski zakon, ki še vedno velja, in zakon sinov izobčenca Izmaela še vedno nosita pečat velikih mož, ki so ju predpisali; in medtem ko filozofski ponos ali slepi razkolniški duh v njiju ne vidi drugega kot uspešni slepariji, pravi politični teoretik v ustanovah, ki sta jih vzpostavila, občuduje velikega in vplivnega genija, nadrejenega tistemu, kar je ustvarjeno, da bi trajalo večno". Z drugimi besedami, vloga spretno izpeljane goljufije je v naši civilizaciji močno podcenjena. Vzemimo za primer Mojzesa, judovskega zakonodajalca *par excellence*. Bog ga je zadolžil, naj njegovo ljudstvo odpelje iz Egipta (*Druga Mojzesova knjiga*, 4: 2–4). Toda Mojzes se je bal, da ljudje ne bodo verjeli njegovi trditvi, da je govoril z Gospodom:

Gospod mu je rekel: "Kaj je v tvoji roki?" Rekel je: "Palica."

In je rekel: "Vrzi jo na tla." Vrgel jo je na tla in spremenila se je v kačo. Mojzes je zbežal pred njo.

In Gospod je rekel Mojzesu: "Iztegni roko in primi jo za rep!" Iztegnil je roko in jo prijel in v njegovi roki se je spremenila v palico.

"Da bodo verjeli, da se ti je prikazal Gospod, Bog njihovih očetov, Bog Abrahamov, Bog Izakov in Bog Jakobov."

Mojzes in Aron sta tedaj šla k faraonu in storila, kakor jima je zapovedal Gospod. A tudi faraon je poklical modrijane in vražarje; in tudi ti, egiptovski čarovniki, so naredili enako s svojimi čarovnijami: vrgli so vsak svojo palico in postale so kače. Toda Aronova palica je požrla njihove palice in Aron je zmagal (*Druga Mojzesova knjiga*, 7: 10–12). Ker faraona to še vedno ni prepričalo, je Mojzes s svojo palico priklical sedem nadlog. Med drugim je iz Nila priklical žabe, da so prizadele egiptovsko deželo. Mojzes je bil po svoje pravo nasprotje fakirja. Krotilec kač lahko doseže, da kača postane negibna kot palica; ko jo na lepem zagrabi, je spet popolnoma mlahava. Tu pa se je zgodilo ravno obratno. Pravi zakonodajalec lahko kos lesa predstavi kot kačo ... Da bi neznanu (Boga) predstavil kot nekaj znanega, znano (palico) predstavi kot neznanu.

Estetika prazne poteze

Zvijajača s palico in kačo ponazarja resnično premetenost zakonodajalca: da bi nenaravno družbeno pogodbo predstavil kot nekaj sprejemljivega, človeka odtuji od njegove naravne sebičnosti. "Skratka, človeku mora odvzeti sredstva in mu namesto njih dati nova, zanj tuja." Naravno moč tako preoblikuje v politično. Z družbeno pogodbo se individualizem, ki

ovira enotnost, na lepem preobrazi v temelj družbe: ljudje se iz sebičnih razlogov trudijo za skupno korist. V tem vidimo estetiko prazne poteze: malenkostna razlika pomeni ogromno. Človek se po zaslugi družbene pogodbe iz neumne živali spremeni v razmišljajoče bitje. Dražljaj postane dolžnost. Nagon postane pravica. Ljudje kot državljani pridobijo tisto, čemur so se odpovedali kot posamezniki. Demokracija je človekovo darilo samemu sebi.

Posvečeni demokrat

Vendar tu naletimo na protislovje. Zakonodajalec je na videz izločen iz demokratične družbe, ki jo zagovarja. Navsezadnje ga niso izbrali ljudje, temveč se je imenoval sam. Poleg tega mu primanjkuje vseh človeških lastnosti. Da bi pregnal sume o svoji sebičnosti, se mora odpovedati vsem svojim funkcijam. Dela se mora lotiti kot tujec v svoji deželi, se odpovedati slavi in moči, postati brezčuten. Rousseau ga predstavlja kot nekakšnega svetnika.

Smešno je, da se Rousseaujeva definicija božanskega izobčenca popolnoma prilega demokratičnemu državljanu. Formalna demokracija je nasprotna huliganstvu, ni oblikovana po podobi človeka s strastmi, interesi in potrebami, temveč po hladni abstrakciji. Demokracija zajema vse ljudi "ne glede na osebo", raso, vero, bogastvo in druge neumnosti.

Resnični demokrat je seveda utopičen lik; za vsakim državljanom stoji preračunljiv malomeščan, ki skrbi za svoje koristi. Toda težava ni v tem, kajti malomeščan postane malomeščan, ko se začne tako vesti, ne glede na sebične motive. Demokratični državljan se skratka ujema s svojimi pomanjkljivostmi. Demokracija je uspešna, ker je neuspešna.

In tu je razlaga za izjemni položaj izmišljenega zakonodajalca. Odkrito pooseblja nedosegljiv ideal. Kot superdemokrat je na videz izločen iz demokracije, ki jo razglašča. Če pa pogledamo natančneje, superdemokrat v svoji nesmiselnosti daje otipljivost značaju utopije, ki ga zagovarja, izmišljenemu značaju svoje izmišljotine. Pooseblja neumnost demokracije, neumnost, značilno za demokracijo. Zakonodajalec je del izmišljotine, ki jo oznanja.

Zakonodajalec ni demokratično voljen, temveč je po Rousseauju za nazaj imenovan voditelj naroda, ki ga je ustanovil. Samovoljen idiot je, ki zna sebe naknadno vključiti v zgodbo: uspeh opravičuje njegovo samovoljno dejanje.

Volk v ovčjem kožuhu

Rousseau razlikuje “splošno voljo”, katere cilj je ohraniti družbo in njeno svobodo, od “volje vseh”, skupka vseh oblik sebičnosti. Politika ima nemogočo nalogo, da iz kvadrata oblikuje krog – uskladi voljo vseh s splošno voljo.

Začetek demokratičnega postopka odločanja je večinsko načelo. Vendar družba med volitvami razpade na ohlapno zbirko posameznikov, od katerih se vsak trudi za svoje koristi. Volja vseh se le po naključju sklada s splošno voljo. Vendar enoglasnost nikakor ne zagotavlja političnega razuma, ki zahteva, da vsak volivec upošteva splošne koristi.

In tu nastane problem. “Posamezniki vidijo dobro, ki ga zavračajo; ljudstvo hoče dobro, vendar ne vidi.” Po Rousseauju posamezniki niso neumni, temveč slabi. Nasprotno pa ljudstvo kot celota ni slabo, temveč neumno, žrtev prevare posebnih interesnih skupin (Rousseau je tudi zato nasprotoval političnim strankam). To spominja na prejšnje razlikovanje med divjaštvom (*Wildheit*) in grobstvijo (*Roheit*).

Naloga politikov je, da ukrotijo zvijačnega volka in razsvetlijo neumno ovco. Smešno je seveda, da volka in ovco najdemo v istem človeškem bitju. Za demokrata je značilna napetost med zasebnim in javnim področjem. Natančneje rečeno, je družbena pogodba pakt, ki ga človek sklene s seboj: dolžnost državljana kot člana skupnosti se zlije z njim v vlogi zasebnika. Konec koncev pa je tudi to dejanje posledica sebičnosti. Človek je vedno volk v ovčjem kožuhu.

Zasebnega področja tudi na splošno ni mogoče ločiti od javnega. Družba ne more biti uspešna, če niso uspešni njeni ljudje; vendar pa koristi vsakega posameznika ne pripeljejo vedno do državne blaginje. Motor poganja napetost med delom in celoto.

Protislovje je, da je najtrdnejše jamstvo za splošno blaginjo ravno največja možna razlika med zasebnimi interesi. Čim večje so razlike, tem bolj bo zmagovalo splošno. Enotnost pospešuje največja možna neenotnost.

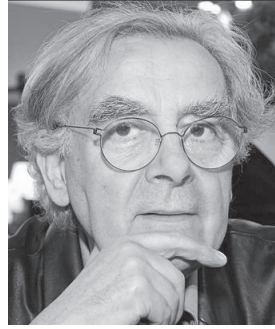
Moč demokracije

Volja ljudstva je temeljno načelo oznanjanja zakonov. Toda kako naj določimo to voljo? V demokraciji nihče ni nadrejen strankam. Od nikoder ni mogoče oceniti splošnih koristi. Zakonu so podvrženi tudi

zakonodajalci. Legitimnost zakona je večna tema razprav, zaradi katerih je nemogoče jasno določiti voljo ljudstva.

Ta slabost je hkrati tudi moč demokracije. Ta najbolj cveti ravno v zahtevah za in proti, v neskončnih razpravah o tem, kakšna je v resnici volja ljudstva. Prepri so v demokraciji uzakonjeni. Vsaka rešitev je začasna. Demokracija ni nič drugega kot posledica vrste topoumnih poskusov obvladovanja demokracije.

Prevedla Dušanka Zabukovec

Bernard Pivot

Besede mojega življenja

Apostrofi

Ko sem konec leta 1974 Marcelu Jullianu, ki je bil ravno potrjen za direktorja drugega kanala, predlagal, da literarno oddajo, ki bo na sporedu vsak petek zvečer, imenujeva *Apostrofi* (*Apostrophes*), seveda nisem niti slutil, da bo ta naslov postal emblematičen kar za določen tip televizije. Kot *Velika šahovnica* (*Le Grand Échiquier*) Jacquesa Chancela. Dvajset let po zadnji oddaji se še zmeraj z enako nostalgijo omenjajo leta *Apostrofov*, učinek *Apostrofov*, knjige *Apostrofov*, občinstvo *Apostrofov*, čarobnost *Apostrofov* ...

Oddaja je postala mit, tako da ostajajo v spominu le njene dobre strani, pozabljajo pa se njene šibkosti in celó spodletelosti. Ljudje se spominjajo njenega duha, svobodnega izražanja, radosti, ko so bili povabljeni k sodelovanju, ali veselja, ko so jo redno gledali, slavja besed in duhá, želje, da bi se prebralo tisto, kar tako intenzivno sporoča televizijskim gledalcem, množične navzočnosti slednjih v knjigarnah že naslednji dan, precej čudežne simbioze med malim ekranom in vsemi tistimi knjigami z zamotanimi naslovi, katerih skrivnostnost se je zlagoma razpuhtela kot para nad ponvijo.

Kako da je šlo tako zelo dobro, in to ne le v Franciji, pač pa, po zaslugi kanala TV5, tudi v frankofonskih deželah in celó tam, kjer ima francoščina zelo obrobni položaj, na primer v Italiji, Španiji, Braziliji ali v New Yorku in Bostonu?

Bernard Pivot (rojen leta 1935) je znamenito ime francoske televizije in založništva: predvsem s tedensko oddajo *Apostrofi*, ki jo je ob petkih zvečer nepretrgoma (in v živo) vodil petnajset let ter v njej gostil domače in tuje avtorje knjižnih novosti, je pritegnil nadpovprečno število gledalcev ter pomembno vplival na njihove bralne in knjižnonakupovalne navade. Izbrani odlomki so iz knjige *Besede mojega življenja*, ki je izšla lani.

Najbrž sem najmanj pravšnji, da bi lahko odgovoril na to vprašanje, in če bi vseeno poskusil, tvegam, da postavim pod vprašaj vrlino, ki so mi jo pogosto priznavali: skromnost. Ni bila zaigrana, kajti vselej sem bil prepričan, da ima pisec knjige, pa četudi manj pomembne ali takšne, ki je ne čaka prav svetla prihodnost, od trenutka, ko sem ga povabil v oddajo, v očeh televizijskih gledalcev absolutno prednost pred mano. In da gledalci upravičeno dosti bolj pričakujejo njegove odgovore kot moja vprašanja, zmeraj kratka kot le mogoče.

Kar nas danes navdaja z nostalgijo, se nam je takrat zdelo popolnoma običajno: vsak petek zvečer milijon do tri milijone gledalcev, njihova zvestoba, enaka, kot bi bili naročeni na tedenski časopis, njihova želja, da bi oddajo podaljšali in podrobneje spoznali knjige, ki so jih v naslednjih dneh pokupili v tisočih, včasih desetstisočih izvodih, seznam *bestseller-jev Apostrofov*; odmevnost, včasih gromovita, pogovorov v studiu med občinstvom, tudi pri tistih, ki niso brali, pa jih je odkritje pisatelja ali soočenje mnenj in izkušenj vznemirilo ali navdušilo.

Vse to je upravičevalo obstoj literarne oddaje. Nekatere je motil moj vpliv na prodajo knjig. A čemu bi koristil, ko ne bi imel nobenega vpliva. Prav ta vpliv, medijski pomp in odzivnost občinstva na *Apostrofe* (pozneje, a manj intenzivno, tudi na *Kipenje kulture (Bouillon de culture)*), upad zanimanja za povsem komercialne knjige v knjigarnah in knjižnicah, vročica petkovega večera, ko se mi je zdelo, da tečejo stvari same od sebe, vse to je spremenilo oddajo v mit in jo premestilo v kraljestvo nostalgije.

Tega, da sem petnajst let in pol živel izjemno televizijsko prigodo, sem se dokončno zavedel šele, ko me je Pierre Nora, zgodovinar, pozoren na trenutke sodobnosti, ki krojijo zgodovino, pol leta pred iztekom oddaje povabil k dolgemu pogovoru za njegovo revijo *Razprava (Le Débat)*. Pogovor se je odvijal v pisni obliki in je v celoti izšel v knjigi z naslovom, ki se ga je domislil Philippe Meyer, *Obrt branja (Le Métier de lire)*; vražje ponosen sem bil, da se zgodovinar njegovega slovesa zanima za mojo novinarsko dejavnost!

Ko se je deset let zatem *Kipenje kulture* na mojo pobudo končalo, sva o tej novi prigodi dodala sedemdeset strani. V enem od vprašanj se je Pierre Nora zelo približal, se mi zdi, jedru tega, kar sem bil in kar sem še vedno: "koncentrat Francoza", ki se mu je posrečilo "zaobseči obe občinstvi, širše in zahtevno".

Branje

Branje, 1

Pri branju je kot v ljubezni: položaji so mnogoteri. (...) Nekateri pari berejo v postelji, vstavijo knjižno znamenje, zaprejo knjigo, ugasnejo luč in se ljubijo. Obratna pot je bolj redka, in to takrat, kadar so čuti tolikanj vzburkani, da povzročijo nespečnost, ki se želi ublažiti, potem ko smo prižgali obposteljno svetilko, z besedami nekoga tretjega.

V postelji je priporočljivo branje romanov. To je najbolj vznemirljiva vrst. Če imamo srečo, naletimo na rahlo opolzko ali izrazito pornografsko stran. A najpogosteje gre za eno samo črno, žalost, razočaranje, spor, razdor, zamero, sovraštvo, maščevanje, zločin, obup, katastrofo. Mehkoba postelje že lahko ublaži udarce usode, ki so jim izpostavljene osebe romana. Bralec ali bralka, ki mu hrbet podpira ena ali več blazin, pa celó občuti nenadno potrebo, da omahne v naročje partnerja, bodisi zato, da se prepriča, kako na svetu le ni vse tako temačno, kot popisuje romanopisec, bodisi da oznamuje svojo srečno superiornost nad njegovimi postavami, zaobljubljenimi samoti in potrnosti.

Romane berejo predvsem ženske. Zaljubljene so nore nanje. Kaj pa v hipu naredijo moški, ki se jim v rokah znajde žensko telo, s knjigo o marketingu ali pripovedjo o drugi svetovni vojni?

Nikoli ne berem v postelji. Slabo se sedi, trup nezaznavno drsi, svetloba je šibka. Da dobite pisalo, za katero ste mislili, da je na nočni omarici, pa ga tam ni, morate vstati in ga najti. Ob razvlečenem poglavju zaspate, a kadar vam zna pisec vtihotapiti svoje besede globoko v glavo ali srce, potem tam ostanejo in vam odganjajo spanec, včasih pa se sredi noči prebudijo, vznemirijo, se združijo in oblikujejo v moro.

Pri svojih bralnih navadah sem brez domišljije. Nikdar v kopalnici, tudi ne na stranišču. In prav tako ne zleknjen na tleh ali na peščeni plaži. In nič bolj v viseči mreži, ali ležeč na obronku travnika in podpira se si glavo z dlanjo, ali sedé po turško na pokošeni gredici.

Brati znam le, če sedim na stolu, v naslanjaču ali na kanapeju. In sicer zmeraj kar najmanj zverženo. Dobro učvrščeno telo na trdni podlagi, najraje za mizo, da lahko kaj zabeležim, takšen je moj najljubši položaj za branje. Tudi sedeži v avtomobilu, avtobusu, metroju, na vlaku in letalu mi popolnoma ustrezajo. Hitrost ponese tudi pisatelja z njegovimi osebami, spomini, zamislimi. Da sem ga, ne da bi on vedel, povabil, naj me spremlja med mojim potovanjem, priča, kako mu zaupam, da me lahko podučí, raztrese ali zasanja. Prevoz mu pridaja nekaj romanesknega in

eksotičnega. A naj se pazi, če me razočara! Za slabega popotnega tovariša je težje najti opravičilo kot za povprečnega povabljenca na dom, ki ga odpravimo s prvim zehljajem.

“Da bi napisali roman (...), morate predvsem imeti čvrsto zadnjico,” zatrjuje Dany Laferrière, “kajti gre za obrt, kot je šiviljska, pri kateri se dolgo sedi” (*Uganka vrnitve*). Enako je pri poklicnem bralcu. Na srečo imam čvrsto zadnjico.

Branje, 2

Metoda branja, kakršno sem si oblikoval ob tedenskem ritmu oddaj, ne more biti nikomur za zgled. Velja izključno zame. Nastala je, ko sem svoje sposobnosti prilagajal branju številnih knjig, ki ga je zahtevalo redno petkovo vodenje *Apostrofov* in *Kipenja kulture*. Če povem bistveno: moral sem biti učinkovit in ob tem ohraniti užitek ob branju. Do tega sem se prikopal takole:

Sklenjeno branje ene same knjige, se pravi, nobenih vzporednih branj.

Nobene slabe vesti, če opustiš branje dela, za katero si presodil, da je povprečno, nepotrebno, nepriljavno ...

Brati sedé na stolu ali v naslanjaču, ki podpira telo, po možnosti za pisalno mizo.

Zmerom imeti pri roki svinčnik ali pero.

Med branjem nobenega alkohola. Bi cigaro? Hvala, z veseljem.

Nobene glasbene spremljave.

Telefon kar najbolj po tihem.

Nobene metode hitrega branja. Kako bi z njeno pomočjo ocenil slog?

Ker je jutranje branje zmeraj najboljše, ga je treba prihraniti za težavna dela.

Ne zaupati svojemu razpoloženju. Če je dobro, lahko knjiga kaj pridobi, če je mrzko, pa utrpi.

Potem ko si prebral zelo privlačno knjigo, naj mine vsaj ena ura – če je mogoče, pa kar ena noč – preden začneš brati naslednjo, sicer lahko ta obledi zaradi močnega vtisa, ki ga je zapustila prejšnja.

Branje knjige, katere avtorja sem povabil v oddajo:

Ravnati, kot so me naučili v osnovni šoli v Quincié-en-Beaujolais: prebrati delo v celoti, in sicer po vrsti od prve do zadnje strani.

Upreti se skušnjavi, da bi preskakovali opise, zastranitve, vrivke in podobno, saj marsikdaj ravno v njih izbrskate tvarino, ki vam omogoči najbolj izvirna in najmanj pričakovana vprašanja.

Podčrtati bistvene odlomke, pomembne ali ponesrečene stavke; napraviti križec zgoraj na straneh, ki jih boste med pripravo oddaje še enkrat prebrali; povleči navpično črto ob odstavkih, ki so značilni za piščevo pisavo oziroma misel.

Obkrožiti učene, nenavadne, zabavne, starinske ali nove besede in, če je potrebno, pogledati v slovar.

Na poseben list ali na bele strani na koncu knjige zabeležiti opažanja in razmišljanja, ki so se porodila ob branju knjige. Si že zapisati vprašanja, ki jim pisec zagotovo ne bo ušel.

Zabeležiti tudi razmerja z deli drugih povabljenih avtorjev. V čem se razlikujejo, v čem so si njihova občutenja ali opažanja sorodna.

Naposled, ko je knjiga prebrana in odložena, naj ji bo namenjen desetminutni razmislek, da bo njeno bistvo preniknilo v spomin in tam zanetilo kak pobjsk, ki bo med oddajo nemara razsvetlil voditeljevo razsodnost.

Branje, 3

Proust in Tolstoj sta pisatelja, ki največ dolgujeta slabemu počutju. Ko se izkaže, da bo okrevanje dolgotrajno, si rečemo, da bomo naposled prebrali *Iskanje* ali *Vojno in mir*. Ti deli sta povezani s težkimi operacijami in z najbolj neprijaznimi virusi. Kadar inšpektor s Socialnega zavarovanja zazna navzočnost Marcela Prousta ali Leva Nikolajeviča Tolstoja v zavarovančevi spalnici ali dnevni sobi, se mu razpršijo sumi, da pacient goljufa, in vé, da bo bolezen ozdravljena šele, ko bo prebrano delo, ki si ga je izbral prebolevnik.

Tudi bivanje v ječi je lahko, če je človek v celici sam, priložnost, da popolnimo svojo literarno prtljago. Kadar je zagrožena kratka kazen, bi moral sodnik obtoženega vprašati, katere avtorje oziroma knjige namerava prebrati za rešenkami, in temu prilagoditi obsodbo. Dva meseca zapora za Françoise Sagan, pol leta za Camusa, eno leto za Sartra. Jetnišnice bi morale imeti dobro založene in redno oskrbovane knjižnice.

Jean-Jacques Brochier, ki je bil trideset let glavni urednik *Književnega magazina*, je začel kariero v jetnišnici v Lyonu. Prenašal je bil kovčke za alžirsko nacionalno fronto. O svojem bivanju v zaporu je govoril brez zame-re ali bridkosti. Dovoljeno mu je bilo, da je bral do onemoglosti, še posebej knjige, ki so mu jih kot političnemu obsojencu založniki pošiljali brezplačno. Gallimard ga je oskrbel s tistimi deli Jean-Paula Sartra, ki jih še ni poznal.

Skupaj sva hodila na licej Ampère, in že takrat nas je Brochier prevzema-l in utrujal z nenehnim sklicevanjem na *Bit in ničes*. Bil je edini dijak, ki je prebral in razumel ta filozofski špeh.

Po vojaškem udaru generala Jaruzelskega 13. septembra 1981 in prepovedi Solidarnosti je Bronislaw Geremek med svojim bivanjem v poljskih zaporih "znatno kulturno obogatel". Po zaslugi knjig, ki jih je utegnil prebrati. "Da sem v ječi vnovič prebral analizo Michela Foucaulta o jetniškem vesolju (*Nadzorovati in kaznovati*), je bila zame zares izjemna izkušnja. Okoliščine so me navedle, da sem se začel spraševati o stvareh, ki mi ob običajnem akademskem študiju nikoli ne bi padle na pamet, na primer o pomenu arhitekture za občutje osamljenosti ali o vlogi tega občutja pri prestajanju kazni."

Geremek je v ječi izpopolnil znanje italijanščine. V izvorniku je prebiral *Ime rože* Umberta Eca, romanesken potop v srednji vek, obdobje, katerega izjemen poznavalec je bil.

De Sade, Dostojevski, O. Henry, Verlaine, Wilde, Genet, Solženicin itn. Dolg esej bi bil potreben o knjigah, ki so jih pisatelji brali v ječah ali v taboriščih, in o tem, kako je prebrano vplivalo nanje.

P. S. Oče in hči se nista videla vso vojno. "Katero knjigo bereš?" je bilo prvo vprašanje, ki ga je André Malraux postavil dvanajstletni Florence.

Branje, 4

Ko sem bil deček, sem rad bral na glas, pred poslušalstvom, in bral sem dobro. V penzionu Saint-Louis sva bila s sošolcem izbrana za prebiranje pustolovskih romanov vrstnikom. In sicer v obednici, med kosilom. Branje je bilo treba končati v trenutku, ko je bilo dogajanje najbolj napeto, saj se je junak znašel v nevarnem ali vsaj zelo negotovem položaju. Tako sva ustno obnavljala okoliščine, v kakršnih je nekdanj v tisku nastajal literarni podlistek.

Nemalokrat sem informacijo o tem, kaj se bo zgodilo naslednji dan, zamenjal za čokoladni bombon ali medenjaka. Že lep čas prej, preden sem se začel ukvarjati z novinarstvom, sem torej odkril, da so nekateri pripravljeni plačati možnost in užitek, da so obveščeni prej kot drugi. "Kako? A to je vse?" so včasih vzkliknili vrstniki, razočarani, ko sem jim razkril nadaljevanje. "Vrni mi bombon!" Niti slučajno. Ali od časopisa zahtevamo povračilo?

Prebirali smo dela, ki jih je izbral glavni nadzornik, pripovedi o kavbojih in gavčih, ki so se zmeraj končala tako, da so bili pokvarjeni in brezbožni razbojniki krepko poraženi. Poletne počitnice so prekinile branje *Treh mušketirjev*, ki smo ga začeli prepozno. Mogoče pa je bila zamuda načrtovana, da bi si gojenci, ko se vrnejo od staršev, zaželeli nadaljevanja?

Pisatelj

Dolgih osemindvajset let je bil zame pisatelj nekdo, ženska ali moški, čigar zadnjo knjigo sem prebral in sem ga povabil, da poklepetava o njeni vsebini in obliki. Zelo imenitno: sprejemal sem samó ob petkih zvečer in le po dogovoru. In ta se ni nikoli zgodil na pacientovo željo, temveč sem o njem odločil jaz, zdravnik, psiholog, kardiolog, akupunkturist, seksolog, porodničar, vse, samó anesteziist ne. Izvirnost mojih ordinacij je bila v tem, da sem izdajal recepte izključno televizijskim gledalcem.

Šlo je za skupinsko terapijo. Štiri ali pet pisateljev hkrati. Ki so prebrali knjige drugih in ki so vedeli, kaj je njihovim kolegom še do nedavna burilo misli in podžigalo pero.

Pred sleherno oddajo sem sodelujoče opozoril, da se bo ob koncu, ker čas pač prehitro teče, vsak od njih počutil prikrajšanega. Nikoli ne pove-mo vsega, kar smo načrtovali ali želeli. Radi bi spregovorili o neki témi, a je nihče ni načel. Občutek imamo, da nismo dobro odgovorili na kako vprašanje ali se prav odzvali na medklic. Zmeraj se nam zdi, da smo kaj bistvenega zamudili. Koliko noči mi ni pustil spati preklicani očitek, da sem bil zamudil tisto najpomembnejše! Kajti najbolj prikrajšan sem bil jaz, ki nisem znal spodbuditi tega gosta, se razvneti ob drugem, pravi čas spremeniti téme, prekiniti zgovorneža, razčistiti te ali one nejasnosti ... Bil sem hkrati sam svoj bolnik in zdravilec. Z obema sem se dogovoril za naslednji petek, na istem kraju, ob isti uri. Za novo skupinsko terapijo prikrajšanosti, s katere pa sem največkrat odšel, kaj bi se sprenevedal, z občutkom zadoščenja in ponosa.

Domala tri desetletja sem vodil nekakšen literarni salon. V njem sem vsaj po enkrat gostil več sto pisateljev. Z nobenim od njih se nisem spoprijateljil. Robert Sabatier, Gilles Lapouge, Jean Chalon in Geneviève Dormann so bili moji sodelavci pri *Figaro littéraire*. Jorge Semprun je moj dober prijatelj, a nisva se zblížala po medijski poti. S Christine de Rivoyre sva odkrila nemalo sorodnosti na nekem literarnem potovanju. Jérôme Garcin je kolega, ki ga občudujem in imam rad. Pierre Boncenne je bil petindvajset let moj dragoceni sodelavec in svetovalec. (Anne-Marie Bourgnon, ki je bila moja asistentka kar štirideset let, mi je nadvse ljuba prijateljica.)

Seveda cenim še mnoge druge in se z njimi občasno srečujem; drag mi je Pierre Nora, brez katerega ne bi bilo *Obrti branja*, pa tudi Pierre Assouline, s katerim sva skupaj delala pri mesečniku *Lire*. Od nedavna se shajam s člani akademije Goncourt. A z gosti svojih oddaj *Odprite oklepaje*, *Apostrofi* in *Kipenje kulture* nisem stkal vezi, ki bi se nadaljevale ali se celó utrdile z medsebojnimi obiski ali dopisovanjem.

Nisem znal. Nisem mogel. Ali mogoče nisem hotel. Pa sta me takó priznana pisateljja, kot sta Marguerite Duras in Marcel Jouhandeau, potem ko smo se prijetno spoznali, vabila v svojo družbo. Izmužnil sem se. In res je, da telefonski klic ob dveh zjutraj, ko je Marguerite Duras začutila prijateljsko potrebo, da mi prebere ravnokar dokončano besedilo, ni deloval ravno spodbudno. Hotel sem ohraniti svojo odmaknjenost. Bili so pisatelji, jaz sem bil le novinar. Kaj bi jim lahko doprinesel? Vprašanja, spet vprašanja, zmerom samó vprašanja? “Tečen je, da je kaj, tale s svojimi vprašanji, *Apostrofi*, v redu, ampak naj mu že kdo pové, da se to ne more nadaljevati v neskončnost!” Hvalnice, poklone, slavospeve? Tovrstna udvorljivost ni združljiva z novinarsko izkaznico. Pisatelji bi bili izgubljali čas z mano in jaz bi tratil svojega z njimi. Najboljši način druženja s pisatelji je, da jih berete.

Patrick Modiano: “Raje kot da bi srečeval pisatelje, sem jih bral in vnovič prebiral. Julien Green me je tako spremljal več kot trideset let, ne da bi ga kdaj srečal.”

Kravata in cigareta

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so bili redki tisti, ki v televizijskih oddajah niso nosili kravate. Tudi sam nisem pomislil, da bi se je znebil. Najprej zato, ker sem se s tem modnim dodatkom vselej počutil bolje, kot če bi imel razkrit vrat, kar se mi po sodbi mojih bližnjih ni najbolj podalo. In tudi zato, ker je takrat kravata sodila k primernemu oblačenju, kakršno so, po mnenju direktorjev programov, televizijski gledalci upravičeno zahtevali od voditeljev in povezovalcev.

Kdor si danes v arhivu ogleda *Odprite narekovaje* (*Ouvrez les guillemets*) ali prva leta *Apostrofov*, bo v njih opazil obilo kravat in še več cigaret. Dvajset let pozneje, v zadnjih *Kipenjih kulture*, so postale kravate silno redke, cigarete pa so, odkar je prepovedano kaditi, seveda izginile.

Nisem klonil pred terorizmom antikravate, ki ni manj silovit od kravatarske prisile. Nisem se hotel smešiti in se “delati mladega”, ko bi se uklanjal novi modi.

Vsaj deloma bi se dala razbrati zgodovina razvoja kravate – širina, barve, motivi – v osemindvajsetih letih, kar sem v živo vodil oddaje. Dosti sem jih kupil, nemalo dobil v dar. Nekatere so še danes prav elegantne. Druge so smešne. Kako sem si mogel oviti okrog vratu tako grozen kos tkanine? Takšna je bila, kajpak, moda, a nisem znal zmeraj razločiti trenutnega slabega okusa od nadčasovnega čuta za lepo.

V oddaji *Kipenje kulture* je zadnji kadil Philippe Sollers. Hkrati z njim sem gostil Jacqueline de Romilly. Sedela je na moji desni, precej vstran od mene in v poltemi, kajti njene opešane oči, ki skorajda niso več videle, niso prenašale svetlobe žarometov. Phillipe Sollers je sedel na moji levi. Dim njegovih cigaret akademikinje ni mogel doseči. A kamera ju je v nekem trenutku posnela pod kotom, ki je zabrisal razdaljo med njima, in slika na zaslonu je dajala vtis, da je slavna helenistka ovita in zastrupljena z dimom, ki ga puha avtor romana *Ženske*.

Že med oddajo so se v režijo vsuli ogorčeni protesti. Naslednji dan so začela deževati pisma, ki so me obtoževala, da sem omogočil hudo neotesanost, prostaštvo in celó barbarstvo.

Poznanost

V času, ko sem bil najbolj vsestransko poznan, sem dejal, da bi ljudje, če bi šel po Elizejskih poljanah v družbi Clauda Lévi-Straussa in Juliene Greena, mene, ne njiju, prosili za avtogram, in da bi me bilo pred znamenitima pisateljema z nepoznanima obrazoma zaradi tega sram.

Poznanost si je najlažje pridobiti na televiziji. Ko vrsto let vodite redno televizijsko oddajo, s tem kar naprej prihajate ljudem v goste, sedate za njihovo mizo ali na posteljno stranico in hitro jim postanete bolj domači, kot so jim nečaki, strici, tete in bratranci, katerih obiski so redkejši. Kolikokrat so me prepoznali že po glasu!

Pa sem vodil le literarno oddajo. Njeno občinstvo, čeprav je bilo za to zvrst programa izjemno, se ne more primerjati z občinstvom nadaljevalcev, kvizov, zabavnih oddaj in TV-dnevnikov. Nekoč mi je Pierre Desgraupes ponudil vodenje dnevnika ob osmih zvečer v alternaciji s Christine Ockrent. Odvrnil sem mu, da se počutim dosti bolj svobodnega, ko kramljam s pisatelji, kot bi se, če bi pod kritičnim pogledom kolegov in politikov bral z bobna. Nakar mi je rekel, da bi mi dnevnik na drugem kanalu navrgel neprimerljivo večjo priljubljenost od te, ki mi jo prinašajo *Apostrofi*. Ampak jaz dejansko nisem iskal dodatnega slovesa. Res pa je, da so mnogi zvezdniki kot bogataši, ki bi radi imeli več in več, in kar naprej tekajo za bolj jarko bleščavo.

Medijska slava je od vseh najmanj zaslužena; pomislimo le, kakšne sposobnosti, kolikšno nadarjenost in kakšne vrline je treba izkazati, da se podobno doseže v gledališču, književnosti, filmu, športu in politiki. In ob strani puščam znanost, klasično glasbo, ples, opero itn., kjer se nikdar ne doseže slovesa, s kakršnim so nagrajeni najbolj priljubljeni zvezdniki malih zaslonov.

Čisto dobro sem živel s svojo poznanostjo, a ves čas pomnil, da je kratkega daha in lahko hitro izhlapi. In da je nekaj sreče vmes. Zato sem se vsak teden trudil dokazati, da ni neupravičena in da mi televizija, ki ji dolgujem vse, tudi nekaj dolguje, na primer malček tiste spoštljivosti, ki so ji jo skopuško naklanjali.

Poznanost prinese nekaj prednosti, ki niso nič drugega kot privilegiji, na primer boljši razred v letalu ali hotelu, mizo v nabito polni restavraciji, povabila na gledališke premiere ali na ogledne projekcije filmov, kakšne ugodnosti, usluge ... Kar nekajkrat so se šoferji, ko so me prepoznali v vrsti za taksije, ustavili in se ponudili, da me odpeljejo, pa naj sem bil namenjen kamor koli.

V Parizu se največ vozim z metrojem in avtobusom. Če ravno ne buljim v ljudi ali, še raje, če berem knjigo ali časopis, me redkokdaj ogovorijo. Če pa že, zmeraj prijazno in z ganljivo prostodušnostjo. Cenim potnika, ki me počasti z nagibom glave ali se mi nasmehne v znamenje, da me je prepoznal, a noče biti nadležen.

Kako ne bi bil hkrati v zadregi in počaščen, ko me sredi ceste ženska, osupla zaradi srečanja, ki se ji zdi čudežno, poprosi, ali me lahko poljubi, saj se ji zdi, da njeno dolgotrajno druženje z mojimi oddajami pač zasluži to povračilo? Lani me je v gledališču v Aix-en-Provence privlačna Angležinja, ki je sedela za mano, pocukala za rokav in mi povedala, da se je pred dvajsetimi leti poročila s Francozom in ga takoj posvarila, da če ga bo kdaj s kom prevarala, ga bo samo z mano. Kako bi se razumelo, če rečem, da sem se obnašal kot brezgrajen *gentleman*? V zadnje *Apostrofe* sem povabil silno ljubeznivo starejšo gospo, mater ene svojih prijateljic, ki ni zamudila nobene dotedanjih sedemsto triindvajsetih oddaj. V Francoskem inštitutu v Varšavi me je mladenka, ki je vodila pogovor z mano, poslušala z blaženostjo, kakršno imajo po navadi na obrazih oboževalke rokovskih skupin. Pretirano občudovanje je včasih prijetno. A lahko tudi spravi v hudo zadrego.

Najbolj se me pri naključnih srečanjih s televizijskimi gledalci dotaknejo tisti, ki se mi zahvalijo, da se jim dal občutek za branje. "Najprej sem se jezil na vas. Starši so me silili, da gledam *Apostrofe*. Potem pa se jih nisem le navadil, ampak sem postal njihov privržen gledalec. Ko bi samo vedeli, koliko knjig sem kupil zaradi vas!" "Pa ste jih tudi prebrali?" "Seveda. In odtelej knjige kupujem in jih berem. Strast do knjig sem dobil od vas." Kadar kaj takšnega izjavi ženska, sem zdaj jaz tisti, ki predlaga, da bi jo poljubil ...

V času *Odprite narekovaje* in *Apostrofov* so mi mladenke brez zadržkov govorile, iz oči v oči, kako zelo me imajo rade. Minila so leta in druge

mladenke so mi z ljubkim smehljajem povedale, kako zelo rade so me imele njihove matere. Čas je, z mano vred, še naprej tekel po svoje in čez nekaj let so mi spet druge mladenke z nedolžno okrutnostjo, a še zmeraj zapeljivim smehljajem, zaupale, kako zelo rade so me imele njihove babice.

Sic transit gloria mundi.

Prevedel Aleš Berger

Staša Pavlović

Stanka Hrastelj: *Igranje*.

Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 2012.

Stanka Hrastelj je mojo pozornost prvič pritegnila po izidu svoje druge pesniške zbirke *Gospod, nekaj imamo za vas*, ko me je na nekem literarnem večeru iz odsotne zamaknjenosti uspela zbuditi s pesmijo o očetu, v kateri piše: “Mojega očeta zdravniki / zelo spoštujejo. Rečejo mu *Gospod, nekaj / imamo za vas, diagnozo, / pravzaprav vam danes nudimo dve diagnozi: / paranoidno obliko shizofrenije / in kronični hepatitis B, gospod. // Prav, reče moj oče, / vzamem obe, vzamem vse / diagnoze, ki jih imate danes na meniju.*” Tik pred začetkom branja avtoričinega proznega prvenca, za katerega je prejela prvo nagrado modra ptica za najboljši roman za odrasle, sem se spomnila na pesem *Ponos* in misel nanjo me tudi med branjem ni zapustila.

Igranje je zgodba neke Marinke, katere življenje je sprva videti povsem normalno in prav nič nenavadno – hiša, mož, gledanje televizije, ukvarjanje s težo, dolgčas, obiski pri prijateljih, čemur se sicer resda pridruži izguba službe, ki pa ni edini in pravi razlog za to, da se njeno življenje postavi na glavo. Njena zgodba je dolg monolog, zasopen in popolnoma iskren, njene misli so hitre in iskrive – pri takšnih miselnih pospeških bi znalo biti celo pisanje dnevnika precej težko izvedljivo. Kot za zdaj brezposelno Marinko težko izvedljivi postanejo tudi vsakdanji opravki, kot so pot v mesto ali trgovino, druženje s prijatelji, celo vstajanje iz postelje (“če se da, ne hoditi od doma, če ni nujno, zjutraj ležati v postelji, dokler me vse ne boli od ležanja, si reči čudovito, da lahko zjutraj poležujem, čeprav ni čudovito, je trpko in odveč”). Da bi se pregrizla skozi trpkost in odvečnost nenadnih širokih prostranstev prostega časa, začne obsesivno iskati precej bizarne, a hkrati ambiciozne zaposlitve, želi si pogledati vse slovenske filme in se prepričati, “ali so res tako zanič, kot trdijo”, gleda jih zvečer, ko z njimi pozablja na to, da ne more mirno zaspati in “da bi bilo od vsega na svetu najlažje globoko se nagniti čez rob balkona”.

Njene fascinacije in impulzivne ideje same po sebi niso preveč oprijemljive; če bi skušali slediti zgolj sosledju dogodkov ali koščkom, iz katerih so sestavljeni Marinkini vsakdani, bi o njej izvedeli bolj malo. Najgloblji vpogled v junakinjino dejanskost nam ponuja predvsem njeno pričevanje, način, kako opisuje svoje življenje, ki nas hitro potegne vase in nam začne določati ritem branja, prav tako, kot je začelo določati ritem Marinkinih dni. Kar se na začetku zdijo izpovedi po izgubi službe smisla oropane ženske, se kmalu začne spreminjati v mnogo več kot le tožbe; nanje se namreč začnejo lepiti družinske zgodbe, neracionalni dvomi, ki se vse bolj prevešajo v paranoidne strahove, ti pa v teorije zarote. Monolog glavne junakinje tako glede na tempo spada v pravi akcijski žanr, njene misli le stežka mirujejo, svet okoli nje se silovito spreminja, četudi ostali teh sprememb morda sploh ne opazijo. Vsi dogodki in dražljaji se v njenih mislih povezujejo v neskončno verigo pomenov, ki se je skorajda ne da razplesti – rahljanje blazine nespečnosti jo spomni na ponižujoče razgovore za službo, ti na napačne odločitve pred desetimi leti, nato pa zdrsne še dlje v preteklost do psov, ki so v njenih osnovnošolskih letih podili peteline. Od premišljevanj o svoji preteklosti preskoči k izdelavi tiramisuja, njeni rezi so ostri, misli reže, kot da bi rezala kose torte, pripovedi so prepletajoče in se širijo na vse strani, v globine in višine, a kljub razpršenosti nikoli ne izgubijo jasnosti in ostrine. Prav tako kot nož ostro je njeno čustvovanje – njeno vrednotenje in čutenje, njene sodbe so viharne, podane s skorajda strašljivo preciznostjo in hladom, ki ustreza njenim poskusom racionalizacije vseh notranjih občutij, ki so nenadna in ki jim je zaradi njihove prevečnosti le stežka kos. Nasproti njenim hladnim sodbam pa stoji njen topel odnos do moža Erika; ta v njen zmedeni notranji in zunanji svet, ki se ji zaradi notranjih viharjev rušita pred očmi, prinaša mir in vsaj malo stabilnosti.

Če na začetku romana še ni jasno, zakaj se junakinji po izgubi službe popolnoma izmaknejo tla pod nogami (četudi je to ob vsem, kar je bilo napisanega o pričujočem romanu in temah, ki jih je pisateljica vanj vpeljala, skorajda nemogoče), se začnejo razlogi jasneje razkrivati z že omenjenim drvenjem in vrenjem besed ter z junakinjino samorefleksijo, ki odseva nekatere zelo ključne momente: “/.../ sicer se ne obnašam prav nič nenavadno, natančno sem si splanirala, kaj moram početi, pretvarjam se, da imam ustaljeno dnevno rutino, zjutraj malo poležavam, potem z nočne omarice vzamem knjigo in berem, seveda sploh ne morem brati, ne morem se osredotočiti, vendar vem, eno stran človek običajno bere tri minute, tako približno vsakih pet, šest minut obrnem list, obrnem deset strani na dan, ena ura je tako pokrita.” Njeno življenje postaja konstrukt,

bolj ko se ji tla pod nogami izmikajo, bolj se sama poskuša izmakniti ljudem okrog sebe in jih z vnaprej preišljenimi odgovori prepričati, da ji nič ne manjka. Prav tu se tudi jasno pokaže, v čem se intimni dnevnik neke Marinke, ki malce toži nad življenjem, prijateljicami in službo, v prostem času pa sprehaja psa, piše erotične zgodbe in članke za ženske revije, razlikuje od dnevnikov Bridget Jones ali njej podobnih sodobnih obupank. Marinkinega življenja ne obvladujejo parametri, kot so služba, partnerski odnos ali družabno življenje, ampak nekaj notranjega, kar vse to presega in kar presega tudi njo samo – njena bolezen. Kot bralci ne izvemo, kdaj in zakaj se pojavi, čeprav lahko sumimo, da se je tleča zbudila ob omenjenih nenadnih spremembah, ter opazujemo, kako se iz dneva v dan stopnjuje, kar nam je omogočeno z mojstrsko stilizacijo jezika: stavki so iz poglavja v poglavje bolj kačasti, digresije in impresije vse bolj prepletene. Ko z dolgočasnost zamenja praznina, praznino panika, paniko preganjavica in preganjavico vsesplošna empatija, se vse to pozna tudi na jeziku, ki se prižiga in ugaša ter se poigrava z ločili, ponavljanji in prepričljivimi stavčnimi konstrukcijami, ki se skorajda brez izjeme zdijo vzete naravnost iz življenja.

Stanki Hrastelj je v *Igranju* uspelo ujeti najznačilnejše in najizrazitejše nianse shizofrenije. Skozi razvoj Marinkinega psihičnega stanja vidimo njeno iskrivost, njeno gledanje čez rob, preseganje konvencionalnih idej, brstečo kreativnost, ki jo sili k izražanju, ki ruši prepreke in plahost, njeno težnje k pravičnosti in k razčiščevanju vsega, kar nikoli ni bilo razjasnjeno, potrebo po pomoči drugim, ki je posredno verjetno tudi prošnja za pomoč, ter soočanje s situacijo, ki je tudi zanjo nova in jo prav gotovo plaši, zaradi česar jo poskuša osmisliti tudi s tem, da bližnjim pripiše posebne vloge, s čimer ustvari pravo malo igro vlog, skorajda gledališko predstavo. Stanka Hrastelj pa s svojim romanom ni ustvarila le literarizirane klinične slike neke bolezni, o kateri se premalo govori, ampak je z likom Marinke ustvarila tudi izredno močen, samostojen ter precizno domišljen ženski lik, kakršnih v sodobni slovenski literaturi zagotovo primanjkuje.

Peter Kuhar

Milan Vincetič: *Stajanke*.

Murska Sobota: Založba Franc-Franc, 2012.

Milan Vincetič velja za enega najvidnejših slovenskih pesnikov, a ti- stih, ki se zunanje slave izrazito izogibajo in so raje v svoji prekmurski ustvarjalni tišini, kjer jih kakšna nagrada od časa do časa celo najde. Kot je recimo nagrada Prešernovega sklada leta 2004 za zbirko *Lakmus* ali čaša nesmrtnosti oziroma velenjica za desetletni vrhunski pesniški opus, ki so mu jo podelili leta 2007. Vincetičeva dvanajsta samostojna zbirka poezije *Stajanke* na podobno pozornost še čaka. Knjigo je uredil Franci Just, spremno besedo pa je prispeval Vinko Möderndorfer.

Neubranljivi vtis ob branju *Stajank* je iskreno čudenje nad Vincetičevo zmožnostjo pesniške invencije, jezikovne inovativnosti in nekonvencionalnosti. Ustvaril je namreč novo, doslej neznano poezijo ter z njo v slovenski jezik vnesel vrsto popolnoma nepredvidljivih in novih občutenj, besed ter besednih zvez. Vse to se zgodi v dramaturško premišljenem redu, v na videz skrajno gospodarnem jeziku, hkrati pa v do kraja odprti pesniški imaginaciji. Gre za za poetiko, ki zaživi med čudenjem in zrenjem. Slednje, samo njemu lastno poetiko, je pesnik determiniral tudi z uvodno in zaključno pesmijo.

Magična sedmica je v *Stajankah* na delu skoraj povsod. Zbirka ima sedem razdelkov, vsak je sestavljen iz sedmih pesmi, vsaka pesem ima sicer šest verzov – po dve trivrstičnici –, vendar z naslovom vred spet sedem vrstic. Bilo bi res preveč, da bi še vsak verz imel sedem zlogov. Tako tesen in vnaprej dan formalni okvir pa ne pomeni nikakršne, recimo nasilne, še manj izumetničene ukleščeniosti, ko bi si forma podredila vsebino. Prav nasprotno. Vsa zbirka je kraj izjemne senzibilnosti in popolnoma svobodne domišljije, vsaka pesem je svet, nabit s stoterimi sporočili, vsaka beseda je napolnjena z mnogimi pomeni, izbrana govorica tako napisane poezije pa nas očara do molka in strmenja.

Če izhajamo iz razpoloženja, ki ga narekuje uvodna pesem, torej iz čudenja, in ga povežemo z intonacijo, ki jo daje posvetilo (*Ki ste mi odšli*),

se zdi, kakor da bo zbirka radikalen pesniški obračun – s čimer koli že. Z izživetimi neizživetimi hrepenenji, s preteklimi in sedanji ljubeznimi, z bolečinami, veseljem in žalostjo, skratka, kamor in kakor nas (lahkó) življenje (zlahka) odnese, z vsemi breni vred, in kamor “širni voz / vozari ... da založi med reči, / kar se gre spomine”, kot v pesmi *Čudenje* pravi Vincetič. Uvodno pesem zaznamujeta molovska melodičnost ter razpoznaven ritem, ki ju tako lepo ustvari sicer izmenjajoč, nestabilen metrum, in celo nekaj prave rime. Sklepamo lahko, da je uvodna pesem arhetipska, model za vse naslednje pesmi, skupaj jih je enainpetdeset. Pa je res arhetip? In model? Res gre za lastnosti, ki jih odkrivamo skozi vso zbirko, le da ima vsaka pesem izmenjaje kaka več enega in spet druga manj drugega, vse do zadnje, zaključne pesmi, ki je formalno harmonična, vendar disharmonijo čutenja in doživetja pripelje do vrhunca, do boleče katarze.

Pesmi so motivno pestre, izpovedno se gibljejo od bistvenega, ki je iskanje, “koliko me je še” (*Dlani*), prek minevanja in trpnosti v razmerju, ki ga je mogoče označiti kot “in žalna sva v tišini” (*Dom*) ali “se trilčkava do smrti” (*Veselica*). Ta gre do najgrenkejšega, končnega spoznanja, ko preostane le še, “da pobere, kar leži” (kot pesnik zapiše v pesmi *Zrenje*). Precej pesmi je na svojevrsten način, značilen že za predhodne zbirke, tudi duhovito zafrkljivih, zlasti tistih v razdelkih *Kolaži* in *Videnja*.

Neredko so Vincetičeve “stajanke” nekako po murnovsko izrazite lirične impresije, kar je za sodobno poezijo že izjema, za to zbirko pa odlika. Slednje, lirične, a tudi sarkastično ljubezenske impresije, izpisujejo zlasti tercine v razdelku *Potovke*, vključno z že citirano uvodno pesmijo *Čudenje*. Vsaj en primer za oboje je pesem *Pekel*: “Čezmerna sem ti, / nezmerna v dlaneh / in njenih očeh // do hodca, ki se obira / po sledi očeta / in tujega sina.” V predzadnjem, šestem razdelku, *Vložnice*, je ob globoki otožnosti še nekaj ironije in sarkazma, kot na primer v pesmi *Omara*: “Najotožneje sanjajo / samske spodnjice, / še mečkaje se likajo // in zlagajo v omaro, / kjer čez čas dobijo / duh na vse ostalo.” Takšno občutenje se gosti že od samega začetka, od pesmi do pesmi. Zlasti v zadnjem razdelku, v *Potovcih*, se že preveša v otožno ljubezensko občutje, ki je v pesmi *Petelin* zapisano takole: “Če boš mojih oči, / me godi v petelina, / če boš, čeprav ne bova // drug drugemu začeta, / me omreži v brata /vsled očeta.”

Opazujmo še neverjetno jezikovno podobo poezije v zbirki. Sicer je jezikovna inovativnost s celo vrsto pomenskih preobratov in neologizmov znana že iz predhodnih Vincetičevih objav, v *Stajankah* pa je brez dvoma dosegla vrhunec mojstrstva. Tokrat v kodirano in znano jezikovno tkivo slovenskega jezika seže tako daleč, da skorajda že meji

na prevratnost. Vincetič ravna s svojim jezikom pretehtano, s premislekom in s skrajno občutljivostjo, tudi z védenjem, kaj hoče z jezikom in v jeziku doseči. Ni mu mogoče očitati, da je v jeziku pretiral, še manj, da mu gre predvsem za zunanji učinek in umetelnost. Pravzaprav še ne vemo – kaj pomeni beseda stajanka.

V antični dramatikii je stajanka tekst, ki ga govori zbor, kar je npr. v *Antigoni* uvodna hvalnica. Vinko Möderndorfer se v spremni besedi k zbirki, ki jo analitično in tudi sicer utemeljeno hvali, nekako zaplete v ta pomen. Mogoče je v *Stajankah* res najti kaj Antigoninega duha, ki mu Vincetičeve pesmi pripevajo kot zbor junakom v antični tragediji. Veliko bliže se zdi, da beseda stajanka pri Vincetiču izhaja iz glagola stajati, recimo led, a tudi srce. Pesmi so stajanke ledu, ki se je pesniku skozi trpke izkušnje nabiral okoli srca. Refleksija te vrste, kakor se nam kaže v *Stajankah*, nas zapelje v globine čudenja nad tem, kako je formulirana in kaj je z njo in v nji povzročeno, povedano, spoznano – izpovedano, a vendarle ne izrečeno do kraja. Prav to je v *Stajankah* prvovrstna, presežna vrednost poezije, ki ta trenutek v slovenski literaturi nima primere.

Lucija Stepančič

Uroš Sadek: *Druge zgodbe.*

LUD Šerpa, Ljubljana 2012.

Druge zgodbe, ki se jim je v letos uspelo uvrstiti med finaliste za nagrado fabula, so druga knjiga Uroša Sadka, do zdaj znanega predvsem iz revijalnih objav. Ne prav obsežna knjižica na literarno sceno prinaša lepo presenečenje, saj premore svežino in (pozitivno) lahkotnost, ki je pri nas nikoli ni bilo ravno v izobilju.

“Ž. ni mogla iz stanovanja, ker je izgubila ključe. Nekje. Pretaknila je čisto vse, obrnila žepe, izpraznila torbico, prebrskala predale, pa ključev ni našla.” Tako se začne ena od značilnih zgodb, ki hitro in elegantno postavi na glavo in pod vprašaj najbolj samoumevni vsakdanjik, osebo pa popelje do roba izkušnje in včasih celo (kot v tem primeru) do tragičnega konca. Sadkovi protagonisti so le na videz sleherniki, saj so kot ustvarjeni za to, da z enim samim nepremišljenim gibom sesujejo ustaljeno podobo resničnosti. “Vse se je začelo na neki sončni katalonski plaži, ko je kot jastog opečeni Madžar svoji ženi najavil, da se umika v senco – in potem izginil kot kafa.” V *Drugih zgodbah* ljudje kopljejo rove, opazujejo mačke, v morje mečejo kamne ali pa se lotevajo pomirjevalnih ritualov (pri čemer se praviloma izkaže, da so se še prezgodaj veselili), vse pa se obrne v nekaj povsem drugega, če že ne kar v nasprotje od prvotno zamišljenega.

Sadkove osebe so kot paličnjaki stanjšane na eno samo lastnost, kar pa še zdaleč ne učinkuje kot primanjkljaj, nasprotno, drastično okleščenje je avtorju uspelo, saj je s tem odprl vrata najbolj presenetljivim učinkom, junaki, zreducirani na sence oziroma vsaj na figure, pa prav v svoji minimalistični pojavnosti učinkujejo kar najbolj polno. Pa si pogledjmo enega od njih, tistega na primer, ki ga scela definira dolgočasnost. “Z-ju je bilo dolgčas, tako dolgčas, da je naposled naročil svoj umor. Računal je, da bo smrt v njegovo življenje prinesla impulz, ga obudila, spravila pokonci. In res se je že iskanje izvajalca izkazalo za razvedrilo, ki se mu

je pridružil prijeten napor; ponudnika namreč sploh ni bilo lahko poiskati, sprva se ni našel nihče, izbrskal je le kopico kvazimafijskih internetnih strani, za katerimi pa se ni skrivalo nič.” Ne glede na inteligenco junakov posameznih zgodb (ta resnici na ljubo precej variira), vse učinkujejo kot apokrifi o znanstvenikih s seznama dobitnikov Antinobelove nagrade (ta v resnici obstaja!). Niti prave ekscentričnosti ne potrebujejo, namesto njih vse opravi naključje, ki priskrbi dramaturgijo, kakršne si sami ne bi mogli niti zamisliti. Prvi impulz k nečemu nenavadnemu se lahko sproži celo takrat (ali pa zlasti takrat), ko na prvi pogled ni mogoče opaziti ničesar sumljivega, ko plavamo v kvaziresničnosti uspeha, podprti s stereotipnim iluzionizmom ilustriranih revij. Tako je žrtev prav lahko tudi “zglede prodornega, modernega moškega, ki ne čaka, da sreča pride k njemu, ampak si jo upleni sam”. Čeprav je “vztrajnostna sila resničnosti, ki si jo je zgradil, tako izjemna, da kake zavore sploh niso prišle v poštev”. Pa si ga še malo ogledjmo: “... barka prepričan, na kateri je plul ob izdatni posadki prijateljev in somišljenikov, živečih podobna življenja kot on, je zdrobila vsako spoznavno oviro na svoji poti, še več, H. redkih konceptualnih vprašajev sploh ni opazil, ker so bili tako majhni.”

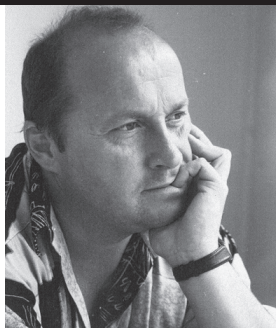
Sadkove morbidne humoreske zaznamuje že omenjena pozitivna lahkotnost, ki norčavemu videzu navkljub – ali pa prav zaradi njega – posveti v nenavadne in nepričakovane razpoke naše samoumevne resničnosti. Humor, ki ni ravno najbolj vesele vrste, zagotovo pa meri na to, da bi šokiral, spada zraven in ga tudi dobimo, in to v dozi, ki krepko presega (slovensko) povprečje. Osebe so okleščene na eno samo lastnost, ki sprva učinkuje dokaj vsakdanje, a z razvojem zgodbe pokaže svoje komične potenciale, mimogrede še oplazijo kakšno bivanjsko vprašanje. Zgolj oplazijo, zgolj nakažejo smer, kar pa dojemljivemu bralcu povsem zadošča, kajne? Avtor je očitno najbolj produktiven sredi nekakšnega dremavega polzavedanja, ki mu ga z veseljem pustimo. Od tod tudi polnost in prepričljivost potapljaških metafor. “Neopren: globine se ne moreš dotakniti, loči te neopren. Pred njo si zaščiten in do pristnosti zmanjka korak. Čutiš jo z licem, tam, kjer se oblačilo konča – podobno kot na kopnem, tudi zgoraj globino doživljaš z glavo. Ni pravega stika.” Bivanjska vprašanja, ki jih zasledimo pri njem, so najbolj intrigantna prav v fazi osnutka, še napol latentna: kar naenkrat, brez opozorila se izvijajo iz situacije, ki je na začetku obetala, da bo prijeto vsakdanja. Čeprav tisto, kar nam ima povedati, sploh ni tako nedolžno, kot se zdi, niti ne dopušča ugovora. In kaj, če je res, da še najbolj celovito in prepričljivo bivamo v obliki imena na položnici? Nič, kar verjeti mu je treba, sicer pa ni mogoče zanikati, da svojo fizično smrt kot plačniki in dolžniki vsekakor preživimo.

Osebe *Drugih zgodb* ne premorejo niti lastnih imen, ampak brenčijo naokoli kot začetne črke samih sebe (edini izjemi sta kontesa Elizabeta Bathory, "ena najbolj nadarjenih in prizadevnih serijskih morilk vseh časov", ki je, mimogrede, v vsej knjigi tudi edina zgodovinska oseba, ter "nezvesta" Cecilia Belen). Fetišizem je ena redkih stvari, ki poživlja njihove fantomske eksistence, medtem ko si avtor niti malo ne prizadeva, da bi presešel stereotipne predstave o črnini in tetovažah, nasprotno, izviren učinek dosega prav s tem, da jih stopnjuje do grotesknosti. Poleg tega status fetiša (odvisno od situacije) lahko dosežejo tudi vsakdanji predmeti, na primer ključi (nesrečna zaklenjenost noter ali ven se pojavi kar dvakrat, in sicer v moški in ženski varianti).

"Ohromelost, s katero človek fiziološko reagira na presenečenje, ustavi njegov svet. In če je šok posredovan medijsko, je učinek kolektiven: svet zastane, izgubi impulz; ta posledica pa ne mine, temveč se vraste v tkivo vsakdana, saj se dogodkov ne da izbrisati." Javna sfera, ki jo poganja "firbčnost žurnalističnih šakalov", se ponaša z isto bizarnostjo kot intima; sicer pa je spričo vsesplošne konfuznosti eno težko ločiti od druge. Medijska prefabrikacija resničnosti pa je za Sadkov namen tako ali tako kot nalašč: sredi kopice nesporazumov, ki se otepajo v mešanici plitvosti in zblojenosti, je groteskna komičnost tako rekoč zagotovljena. Prav o tem govori zgodba o bombastično razpihnjeni razglasitvi tatuja za umetniško delo in o posledicah, ki doletijo ljudi, ki jih krasijo umetnine zdaj nenadoma slavnega avtorja, obenem pa se Sadek še ponorčuje iz floskul o človeškem telesu kot umetnini, ki so zdaj nenadoma srhljivo dobesedne.

Takšne in podobne kaprice pa v tem pripovednem svetu s svojo bombastičnostjo vendarle blažijo resnično boleče spoznanje o vseprisotni uravnilihki, ki pod paravanom živahnega čenčanja uspešno opravlja svoje."Še tako samosvoj korak nas vedno pripelje na srednjo pot, prej ali slej, na prostrano cesto, ki ji vladajo kilometrski zastoji in nevljudno prerivanje. In na koncu se ta pot vseh poti izniči v središčni točki, svojem cilju." Do kraja ploskovite osebe avtor proučuje kot neke vrste laboratorijske žuželke, ki karseda ustrezajo nekakšni norčavi metafiziki, zasluteni skozi kar najbolj čudaške prebliske. Nekoliko pozornejše branje v obrisih celo zasluti rešetkaste brise nekakšne nevidne bivanjske ječe; ves njihov obstoj je pravzaprav zaganjanje v skrivnostne omejitve.

Druge zgodbe predstavljajo povsem soliden, no, več kot le soliden začetek literarne kariere. Ki pa tudi vzbuja radovednost glede nadaljevanja, saj učinkujejo kot tipično zgodnje delo, ki ga ni mogoče preprosto ponavljati v nedogled; toliko najrazličnejših nastavkov vsebujejo, da bi bilo res škoda, če avtor ne bi katerega od njih prepoznal in ga začel razvijati. V nepredvidljivo smer, če se le da.

Milan Vincetič

Vida Mokrin-Pauer: *Jupi za jantar! 69 pesmi s stvarstvom.*

Maribor: Založba Pivec, 2012.

Pesnica Vida Mokrin-Pauer že od svojih ustvarjalnih začetkov – prvo zbirko je namreč izdala pred več kot dvajsetimi leti – opozarja nase s pisanjem, ki se oddaljuje od “pričakovane” ženske lirske naracije. Še več: iz njenih pesmi prav tako nikoli ni vel danes modni feminizem, ki se na vse pretega upira mačizmu alfa samcev, ne, njene pesmi so (bile) napolnjene z zdravo hudomušnostjo, tokrat tudi s smehom, medmeti, onomatopejami, s porogom, ki ni nikoli žaljiv, z lucidnimi paradoksi, miselnimi obrati, ki spominjajo na besedne igre, ter s celotnim jezikovnim inventarjem. Vidine pesmi, kar dokazuje tudi v pričujoči zbirki, niso zaprte v artifičen tog slonokoščen stolp, temveč veselo jadrajo, se igrajo skrivalnice, se zabavajo v “zdajzdajzdajšnjem milijonletju”, ko je “mežikanje v modi, / zato moja radost ne hodi, / ampak po kobilčje poskakuje / od ene babnice do druge”.

Prav zato prvoosebni ženski lirski subjekt, ki je “razvozlan čudežek Osončja”, igraje domuje v vseh bizarnih koticah tako otroškega kot odraslega sveta, toda hkrati se da posrkati, kar je nakazano že v prvem razdelku *Boginje*, vesolju kot multiuniverzumu stvarstva, ki pa se oddaljuje od krščanske apoteoze božjega. “Pesnica in pesmica / na svobodnem / delovnem sprehodu / korakava / navdahnjeni / z ritemčki in ritmi / nihajev strun / v veselju,” nevzvišeno razkriva svojo avtopoetiko v pesmi *Pesnica in pesmica*, v kateri imamo občutek, da zgolj srka pesmi, ki so vseprisotne, izmikajoče in dobrikave ali kot “ženske zabavno hvaležne” ter “različno podobne” in “vsaka s svojimi muhicami”. Še več: vsaka pesem v prvem razdelku, v katerem upodablja ženske boginje, deluje kot iskriva (kabaretna) predstava, kot nagovor, ki se lahko konča z izštevanko ali vzklikom “Jupi!, da si se z nama / ravnokar prebral/-a.” V pesmih prav tako ne manjka hudomušnih konotacij na ljudsko pesem ali na stereotipe (“Le-potica devica perica / se obešati perilo / naveliča!”), ženska je dokončno

osvobojena “dehtečih hlačk”, zato bo “kar naga dišala k njemu, ki jo bo imel / čisto in popolno rad / do konca / brez / zahtev in navlak”. Pesnica se prav tako zaveda, kar tudi smelo in brez zadržkov uporablja, retorične moči istopomenk/istopisnic, obenem pa se lahko sproti sladkamo s celo vrsto lucidnih skovank, ki razpirajo cel diapazon prenesenih pomenov (o-krog-linice, Šilivilija, škornji dopopkovni, čarovnička, čudežka, vpoletjevzetje, Razbiješsiriti ...). Njene ženske, pa naj gre za Barbarkico čarovničko, Vilmo á la Lenoro, sestro Florjano, “pravzaprav niso čudeži, (čeprav) sem čudežka / z vseh vrst čudeži”, temveč niz 69 – kar seveda odkrito namiguje na znan spolni položaj – jantarnih smol, nanizanih predvsem okoli moškega življenjskega krogotoka.

Prva tretjina knjige se konča z navdušujočim vzklikom “Jupi! / Jaz znam / z dragulji!”, obenem pa vstopa v register pesničinih draguljev, ki so izraženi v “kvantnosti (njene) poezije, ki se izraža v bližini daljnega (superzvezd, galaksij in grozdov galaksij, pa tudi vzporednih vesolij), kvantne teorije nedoločenosti, sočasnosti in istega-v-različnem oziroma enega-v-vsem” (Barbara Korun). Iskanje primarne biti/niti našega bivanja, torej stvarnosti, ki nas obkroža tako na ravni faktivnega kot fiktivnega, je seveda pradojena umetnosti (tudi filozofije, religije), ki sicer odpira kopico vprašanj, hkrati pa daje vse manj zadovoljivih odgovorov. Kajti tisti, ki se želi dokopati do resnice, pisane z veliko, je zašel v blodnjak, v katerem “vedno lahko / vidimo, / kaj je zunaj, / ki pa sploh ne obstaja, / saj smo hologram”. Tako se tudi v drugem razdelku s pomenljivim naslovom *Smeh*, v katerem lahkotno karikira vsakdanje anekdotične situacije, zateka k maksimi, da je prava resničnost “z mislimi oblikovati / oblake / v gube, gobe, taco, / kljun in celo raco ...”. Zgodbanje, ki spominja tudi na vesele basni, v katerih pridno pooseblja vse, kar je blizu človeškemu, se prepleta v poklon in naklon njemu, ki so mu namenjene ali “druge dojke našobljeno / oko” ali “nove sočne murvice / nabrekle lovače kurbice”.

Pesnica torej detronizira in demistificira ljubezen kot boleči romantični razkol med realiteto in idealiteto, še več, odnos moški – ženska je predvsem pogojen na “črtkastem miru” in “razodetju v kopalnici” pod goro Razbiješsiriti. Nekdanji omledni vonj ljubezni ali telesa se razprši, saj jo kamenček Poldek, ki je pravzaprav reflektiran pesniški subjekt, pred sabo drobi s sindromom kotaleče se snežne kepe v nerazumen grgrajoči hrup, ob tem pa povzroča nelagodje ali tudi neodobravanje, na katero bodo naletele Vidine pesmi, če se bodo znašle v rokah (predvsem ženskih) tradicionalnih bralk. Seveda ni bil primarni pesničin imperativ (po)rušiti bolj ali manj namišljene tabuje, s katerimi bi si (pri)strigli peruti, temveč to, da se jih dokončno osvobodimo, kajti “angelska krila / se, željna dotika,

dotikajo mila”. Ali še bolj ilustrativno iz pesmi *Vpoletjevzetje*: “... če pa je stvarstvo / slastno in strastno, / ko med dojkama teče / rožnati sok (lubenice, op. p.), / v popek se ujame / in že si me ljubi / vzame”.

Tretji razdelek z naslovom *Vesolje* nima strniševskega pridiha, temveč nadih “animistično-kvantnega venčka”, v katerega napleta bistrumne radoživosti, uokvirjene v ironijo, mestoma celo v sarkazem, predvsem pa v zdrave življenjske “ekscese modrosti”, ki se “poleti zakuha zaradi nagosti”. Svet, ki ga upesnjuje, se po robovih dotika tudi otroškega, a ne naivnega, temveč razmejenega na dvoj(n)ost “tvojega atoma, ki je skregan z mojim”. Zrcalne podobe sveta ni, so zgolj skrivenčeni odsevi in obrobe, ki jih, seveda zaradi etično-moralne dediščine, radi spregledamo ali celo zatajimo. In prav tu leži kleč Vidinega vesolja, v katerem odsevajo naše male norosti, fobije ali travme, ki jih pesnica zavije v embalažo prijetne in nežaljive humornosti, kar vodi “do srečnega boženskega / užitka tudi v neredu”.

Odgovori o smislu našega (kaotičnega) bivanja so zmeraj na ostrici dvoma, negacije in kontradiktornosti, “v ponovni povezavi, / ko nase pozabim, / sva eno, / a takrat ničesar, / niti tega natanko ne veva, / ker sva brez določenega / pomena, / hkrati cvet, sad in seme / čarobnega / sodelujočega / namena” (*Čutim vesolje*). Namena, ki ostaja vabljivo in vznemirljivo zakrit vsem našim čutom in čustvom, s katerimi dojemamo in registriramo svet kot niz (daktilnih) dražljajev, na katere se odzivamo tudi s “pomanjkanjem jasnosti tretjega očesa”. To se voajersko odpira in pripira nad vsem, ki ga pesnica pojmuje kot stvarstvo živega in neživega. Meje med slednjima ni, prav tako ni meja v vesolju poezije, ki je v pričujoči knjigi razplastena v paletu barvitih možnosti, ki nam jih ponuja jezik tako v slovarski, estetski, zvočni kot metaforični rabi.

Pričujoča pesniška zbirka je, če smem uporabiti besede Andreja Detele, radoživa “prinašalka jantarne svetlobe”, torej potajenih resnic iz “spomin-ske črne luknje”, ki jim pesnica z obilo šegavega vitalizma dodaja poper in sol, zato (za)zvenijo v bralcu kot ščemeče “vibracije za mir”, ki jim ni dano, da kar tako poležejo, zato sem prepričan, da bo zbirka prijetno vznemirila že malce pospano sodobno slovensko pesniško stvarstvo.

Gaja Kos

Milan Petek Levokov: *Skrivnost Oblačne gore.*

Ljubljana: Družba Piano, 2011.

Če vas ima, da bi začeli na koncu in najprej prebrali spremno besedo (avtorica slednje je Maja Novak), tega raje ne storite – v njej boste namreč naleteli na nekaj ključnih informacij o vsebini in kompoziciji, takšno predznanje pa utegne prispevati k zmanjšanju bralskega užitka. Poleg tega je spremno besedilo v eni začetnih točk nekoliko zavajajoče, saj *Skrivnost Oblačne gore* žanrsko opredeli kot (ne samo, a prevladujoče) znanstvenofantastično; poznavalci in ljubitelji znanstvene fantastike bi bili ob/po branju pač razočarani. Bolj natančna bi bila bržkone opredelitev, da gre za fantastično literaturo z izrazito problemsko naravnostjo. A tudi v pričujočem zapisu je treba lepo od začetka.

S kom in čim imamo torej opraviti? S štiričlansko družino, katere relativno povprečen vsakdanjik postavi na glavo huda nesreča mlajšega Nejca. Mama, oče in najstniški oziroma “veliki” brat Rok, knjigožer in teniški navdušenec, ki zgodbo pripoveduje, so na tleh, a oče ne izgubi upanja v rešitev in vse stavi na skrivnost Oblačne gore. Milan Petek Levokov je (povsem v skladu z naslovom) vseskozi skrivnosten, s čimer seveda gradi tudi napetost: na začetku omenja katastrofo, sledijo izrekanje sožalja, nato odhod, za katerega družina potrebuje zavetje noči in “en popravek” itn. Bralčevo pričakovanje še krepki s časovnimi preskoki in ekskurzi (opisi Nejčeve trme, Rokovih teniških iger, reševanja muce Belke ...), kar do neke mere dobro deluje in vsekakor prinaša informacije, ki so relevantne za potek dogajanja, a občasno vendarle postavi na preizkušnjo tudi bralčevo potrpežljivost – kak opis bi se dalo brez škode skrajšati, kako informacijo podati samo enkrat in ne dvakrat ali celo večkrat. A generalno gledano besedilo vendarle dokaj uspešno krmari med napetim in dinamičnim ter razmišljujočim in bolj statičnim.

Razmišljujoči del se dotakne številnih vprašanj, med katerimi so nekatera zanimivejša za najstnike, večina pa je vznemirljivih tako zanje

kot za odrasle; za slehernika pač: občutek krivde, spopadanje z lastno psiho, sprejemanje zmag in porazov, nenehnih selitev in prijateljskih vezi, smrt bližnjega, razlike v mišljenju in obnašanju otrok in odraslih (od kompleksnih do banalnih, a zanimivih: "Ugotovil sem že, da odrasli razumejo pod urejenostjo fine hlače, čevlje in srajco. In da je obleka za gledališče enako primerna za pogrebe. Po drugi strani pa so zguljene hlače in superge povsem v redu zadeva za šolo. Kot da šola ne spada med resne zadeve."). Vse to da lahko bralcu misliti, kakor tudi nekaj eksplisitno nanizanih življenjskih modrosti, ki pa bodo – nekatere – v ušesih zahtevnejšega bralca nemara slišati kot instant filozofija oziroma kot prevelik kliše: "Najdragocenejši pokal je za druge neviden; nosiš ga v sebi, v srcu in mislih ..." Ali: "V življenju človek ne more sprejemati le sreče, tudi bolečina je del življenja."

Opisani, bolj "filozofski" oziroma problemski del romana je pravzaprav enako zanimiv kot "akcijski", katerega srž je oživljanje mrtvih, kar samo po sebi temelji na stari ideji, znani tako iz filmov kot iz knjig; na primer iz *Mačjega pokopališča* Stephena Kinga, česar pa knjiga konec koncev tako ali tako noče skrivati in ne skriva (avtorica spremne besede sicer tudi omenjeno Kingovo delo bere, zanimivo, kot znanstveno fantastiko). Tudi "fantastični del" romana da misliti s številnimi nepojasnjenimi oziroma interpretativno odprtimi mesti, ki so tam, da jih bralec poljubno zapolni, v čemer se navsezadnje skriva čar knjige. Zanimiv je tudi epilog oziroma zadnje poglavje, ki postavi pripoved v novo luč oziroma ji doda nove razsežnosti, ampak do njega boste morali priti sami.

Če sem že začela s spremno besedo, lahko z njo še (skoraj) zaključim – medtem ko avtorica zapisa hvali avtorjev "klen, jasen in pregleden slog pisanja", bi si sama po slogovni plati vendarle želela kaj malenkost izrazitejšega in nadpovprečnega. Poleg tega iz najstnikovih ust nekoliko nenavadno, če že ne neprepričljivo, zvenijo na primer: "Če jo najdem, potem bi tudi jaz ne dvomil." Ali ugotovitev oziroma trditev: "Bilo je še veliko več, zagotovo; le mame znajo ob otroku občutiti tisto, česar se z besedami ne da povedati. Enostavno moraš biti mama." Ali izjava: "Ko bom velik, bom raziskovalec, sem se že odločil. Iskal bom zaklade in se boril za pravico, kot moji junaki iz knjig." itn. Ampak to je že dlakocepstvo.

Roman *Skrivnost Oblačne gore* ima torej mestoma nastavke za še kaj več (oziroma manj), zaradi česar bi težko govorila o celovitem ali silovitem presežku, vsebuje pa nekaj manjših v obliki posrečenih mest in prijemov, ki poskrbijo za to, da knjiga (dlje, ko jo beremo, bolj) pritegne.

Majda Travnik Vode

Tadej Golob: *Zlati zob*.

Ljubljana: Založba Mladinska knjiga (Knjižnica Sinjega galeba), 2011.

Novinar, pisatelj in alpinist Tadej Golob je v enem svojih intervjujev, nastalih že po tem, ko je prejel kresnika za že kar malo razvpite in ponarodele *Svinjske nogice*, dejal, da ima v predalu tudi skoraj dokončan mladinski roman – alpinistično različico Seliškarjeve *Bratovščine Sinjega galeba*. Zgodilo pa se je, da sta bili obe knjigi, ponatis *Bratovščine Sinjega galeba* v izvirni, 'krščanski' različici iz leta 1936 z ilustracijami Matjaža Schmidta (njegovimi zadnjimi) in Golobov *Zlati zob* predstavljena na isti tiskovni konferenci, v elitni mladinski zbirki Knjižnica Sinjega galeba pa si sledita z zaporednima številčkama 330 in 331.

Če je avtor za *Svinjske nogice* izjavil, da so "zmerno vulgarne" in "niso za otroke", za *Zlati zob* velja ravno obratno: mladini priporočeno v branje brez pridržkov. Pravzaprav je kar težko verjeti, da sta knjigi delo istega avtorja, iz tako različnih svetov vznikata, dve tako različni stvarnosti priklicujeta. Vseeno pa nekaj, kar bi lahko imenovali 'temperament knjige' daje slutiti, da je avtor isti. Skupen jima je namreč neugnani, nagli, preskakujoči, naelektreni notranji ritem, živo brbotanje in razlivanje pisateljske domišljije, poigravanje z možnostmi forme, sloga, učinka. Skupen jima je tudi fluid, tisto nekaj, zaradi česar bralec le stežka spusti knjigo iz rok, zmuzljiva, posebna energija, ki je v vsaki dobri knjigi drugačna, neopredeljiva in ki je obenem tisto, v čemer od blizu začutimo avtorja, tisto, zaradi česar se nam zdi, da ga odslej osebno poznamo.

Zlati zob je mladinski pustolovski roman (v tej zvezi tradicionalno pogosto uporabljamo zvrstno oznako mladinska povest) o dveh šestnajstletnikih, Tomažu in Petru, navdušenih alpinističnih začetnikih, ki iz pripravnikov naglo zorita v izvrstna alpinista, in Tomaževi sestri Tini, ki se fantoma pridruži zgolj po spletu okoliščin. Družčina na enem svojih osvajalskih pohodov v Logu pod Mangartom sreča skrivnostnega vrstnika Franka, prav srečanje z njim pa ji omogoči, da vstopi v stik z lokalno

sceno. Ko se v Logu vsi štirje ustavijo v gostilni na pivu (to je za Tomaža prvo pivo v življenju in hkrati že nekakšna napoved iniciacije), naletijo na Frankovega nonota Komaca, ki je nekdanji delal v Rajblu, avstrijskem in nato italijanskem rudniku svinca in cinka, ki je v resnici obstajal in so ga zaprli šele leta 1992. Vendar nono fantom v pravi pustolovski zgodbi (vredni kakega Stevensona) pove (in to je ekspozicija celotne pripovedi), da v Rajblu ni bilo najti le svinca in cinka, ampak so rudarje po vsakem 'šihitu' pregledovali, ali s sabo ne odnašajo druge, neprimerno žlahtnejše kovine – zlata. Nono Komac nato v dih jemajočem nadaljevanju pove, kako sta s prijateljem in sodelavcem Mlekužem nekega dne s svodom po naključju dregnili v zlato žilo in iz nje nalomila nič manj kot osemindeset kilogramov zlata (nedvomno je tiskarski škrat zaslužen za to, da se zaklad v drugi polovici knjige zmanjša na štirinindeset kilogramov). Rudarja sta zlato najprej pretihotapila v nonotovo klet, ko pa se je Mlekuž v gostilni napil in vse skupaj izklepetal, sta ga prenesla v Zlati zob, trinajsto v vrsti jam, ki oblikujejo naravno zanimivost nad Logom, t. i. Nasmeh. Zlati zob iz doline ni viden, nono Komac in Mlekuž sta ga odkrila po naključju, ko sta po Loški steni zalezovala nenavadnega gamsa (gre seveda za variacijo legende o Zlatorogu). Ta je vsakič znova nepojasnjeno izginil, dokler nista nazadnje le odkrila, da vedno ponikne v Zlati zob. Nadaljevanje je grozljivo: Mlekuža zlato obsede, zato vse pogosteje hodi v jamo, dokler ga nekoč v njej ne preseneti potres, ki ga zasuje z zlatom vred. Mlekuževa smrtna agonija je hkrati uvodno poglavje romana. Toda zgodba o Mlekužu se s tem ne konča – od tedaj straši na gori. Njegova smrt nenehno preganja nonota, ki se mu zdi, da iz jame ves čas sliši njegove klice na pomoč, zaradi česar se je nono tudi zapil.

S tem je nonotove pripovedi konec, roman pa se šele začne prav zapletati. Tomaž, Peter, Franko in Tina niso edini gostje, ki napeto poslušajo zgodbo; za sosednjo mizo namreč sedijo trije nenavadni tipi: visok plešec, polizanec, ki spominja na kakega Italijana, in peroksidni mišičnjak. Naslednji dan gredo Tomaž, Peter in Tina v Loško steno splezati smer Henrika Tume, ki ni nič posebnega in jo brez posebnih težav osvoji tudi Tina. Seveda bi Peter in Tomaž veliko raje splezala prvenstveno smer prek votlin ... V steni jih napade velikanski gams z belo liso na nogi (ki tako kot bajeslovni Zlatorog očitno varuje zaklad), najdejo pa tudi trinajsto votlino, bleščече osvetljeni Zlati zob. Morda pa nonotova pripoved o zlatu le ni bila samo prazen gostilniški čvek ...

Vendar je že ponedeljek in trojica se vrne v Ljubljano, kjer preživlja poletne počitnice. Peter in Tina postaneta par, Tomaž pa vročično išče priložnost, da bi se vrnil v Log in splezal prvenstveno smer čez Nasmeh

v Loški steni. Še bolj ga spodbode, ko v plezalnem klubu povedo, da bodo naslednje leto odpotovali v Nepal, vendar je odprava zelo draga. Delati celo poletje ali skušati poiskati Mlekuževo zlato? Dileme seveda ni, vendar se ob vrnitvi v Log nedolžno poletno sanjarjenje o skritem zakladu sprevrže v nočno moro in kriminalko ...

Zlati zob je napeta, razgibana pripoved o iskanju skritega zaklada, ki zvesto obnavlja tradicionalno tematsko-motivno matrico klasičnih mladinskih povesti in romanov (iskanje zaklada, nezlomljivo tovarištvo, srečanje in boj z (odraslimi) nepridipravi, najstniške ljubezni), vendar to stori na svež, avtentičen, prepričljiv način, ki ima vsekakor potencial, da bo pritegnil senzibilno in zato zahtevno najstniško bralsko publiko, ki zelo hitro začuti, kdaj jo nekdo skuša peljati žejno čez vodo. Pri Golobu lahko tudi popolnoma neizkušen bralec razločno zazna, da je avtor res 'noter', da mu 'plezarija' veliko pomeni in da resnično 'piše iz sebe'. Iz knjige namreč veje njegov iskren, intimen angažma, velika ljubezen in zavezanost alpinizmu, ki ga sodobnemu najstniku ravno zato lahko ponudi kot avtentično alternativo ulici ali računalniku, celo kot možnost trajne življenjske osmislitve.

Razen svojevrstne hvalnice alpinizmu je *Zlati zob* tudi pripoved o iniciaciji fantov v može (fantje gredo v goro iskat zlato ter se z nje po hudih psihičnih in fizičnih preizkušnjah vrnejo kot možje). Indijanci ali Afričani svoje fante odpeljejo v puščavo ali džunglo, pri nas so eden poslednjih iniciacijskih prostorov prav gotovo gore. Gore, ta navidezno 'nekoristni svet', so v našem prenaseljenem, hrupnem svetu ena zadnjih ozkih vrat, skozi katera je možen vstop v območje svetega, v prostor, ki omogoča prisluškovanje samemu sebi, levitev, samopreseganje. Prav o tem govori Tomo Virk v svojem odličnem eseju *Religiozna razsežnost alpinizma ali sodobno iskanje Grala*, kjer pravi: "Gora ni le kup kamenja, košček nekoristnega sveta. V mitološki optiki je središče, *axis mundi*, popek sveta, *omphalos*, in je kot taka eden temeljnih človekovih religiozних arhetipov." Tudi Henrik Tuma, ki ga avtor v knjigi omenja kot enega prvih, ki je preplezal Loško steno, v svojih spisih o gorništvu razlaga, da se v želji po osvajanju gora skrivajo najprej rekreativni, nato estetski in etični razlogi, v zadnji, najvišji instanci pa gre za željo po stiku s presežnim; in tu se odpre religiozna razsežnost alpinizma. Vendar se zdi, da pri *Zlatem zobu* ne gre pretiravati: bolj verjetno je, da je avtor s svojim romanom želel preprosto doseči, da bi se bralci ob njegovem navdušenju nad 'plezarijo' zamislili in alpinizem pretehtali kot eno dobrih alternativ na poti iskanja nečesa več v življenju. Z možnostjo, da na koncu odkrijejo tudi religiozno razsežnost alpinizma.

Natečaj za nagrado Slavka Gruma

Prešernovo gledališče Kranj kot organizator 43. tedna slovenske drame objavlja razpis
za

NAGRADO SLAVKA GRUMA za najboljše slovensko dramsko besedilo.

Za nagrado Slavka Gruma tekmujejo slovenska dramska besedila, predložena
strokovni žiriji v letu 2012 in na 42. tednu slovenske drame nominirana besedila.

Rok za prijavo je 30. november 2012.

Žirija bo nagrado Slavka Gruma podelila enemu besedilu.

Dramatiki naj pošljejo tipkopis besedila, na katerem ne sme biti podatkov o avtorju,
v šestih (6) izvodih na naslov:

Prešernovo gledališče Kranj, Glavni trg 6, 4000 Kranj, z oznako "za nagrado Slavka
Gruma" ter 1 (en) izvod na e-pošto pgk@pgk.si.

RAZPISNI POGOJI

Avtorji poslanih dramskih besedil morajo posebej, v zaprti kuverti, obvezno
predložiti tudi svoje osebne podatke: ime in priimek, naslov in poštno ter telefonsko
številko.

Isti avtor lahko na razpis prijavi samo dve dramski besedili. Dramsko besedilo
mora biti namenjeno gledališki uprizoritvi za odraslo občinstvo.

Avtorji lahko popravljeno ali spremenjeno različico dramskega besedila, ki je že
konkuriralo za nagrado Slavka Gruma, prijavijo na razpis samo še enkrat.

Rok za prijavo dramskih besedil za nagrado Slavka Gruma je 30. november 2012.

S prijavo avtorji dovolijo organizatorju objavo imena in uporabo prijavljenega
besedila v sklopu prireditev Tedna slovenske drame in se v ta namen odrečejo
avtorskim pravicam.